

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 108**

Een 16de-eeuwse stolpboerderij op een middeleeuwse terp

Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op perceel
Dorpsweg 67 in Schellinkhout, gemeente Drechterland

C.P. Schrickx & D.M. Duijn
Met een bijdrage van W. Stellingwerf

Een 16de-eeuwse stolpboerderij op een middeleeuwse terp

**Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op perceel
Dorpsweg 67 in Schellinkhout, gemeente Drechterland**

C.P. Schrickx & D.M. Duijn

Met een bijdrage van W. Stellingwerf

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 108

Titel:	Een 16 ^{de} -eeuwse stolpboerderij op een middeleeuwse terp. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op perceel Dorpsweg 67 in Schellinkhout, gemeente Drechterland.
Onderzoekslocatie:	Dorpsweg 67, Schellinkhout, gemeente Drechterland
OM-nummer:	3293974100
Projectnummer:	411
Centrumcoördinaat:	x: 137.140 y: 516.925
Opdrachtgever:	Dhr. L. Kruijmer
Uitvoerder:	Archeologie West-Friesland
Auteurs:	C.P. Schrickx (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn (archeoloog, Archeologie West-Friesland) Bijdrage keramiek: W. Stellingwerf (junior-materiaalspecialist, Archeologie West-Friesland)
Redactie:	M.H. Bartels (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Veldwerk:	C.P. Schrickx (senior-archeoloog, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn (archeoloog, Archeologie West-Friesland) J. Verduin (archeoloog, Archeologie West-Friesland) M. Kossen (archeoloog/verldtechnicus, Archeologie West-Friesland) E. van Paridon (veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (veldmedewerker/metaaldetectie, Archeologie West-Friesland) F. Pennekamp (vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland) K. Kiestra (vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland)
Determinatie:	C.P. Schrickx (senior materiaalspecialist, Archeologie West-Friesland) D.M. Duijn (materiaalspecialist, Archeologie West-Friesland) W. Stellingwerf (junior-materiaalspecialist, Archeologie West-Friesland) Munten: F. Postma (vrijwillig medewerker, Archeologie West-Friesland) Tabakspijpen: J. van Oostveen (zelfstandig onderzoeker, Tiel)
Botanisch onderzoek:	A.L. de Sitter-Homans (Archeologie West-Friesland)
Dendrochronologisch onderzoek:	Van Daalen Dendrochronologie, Deventer
Fotografie objecten:	F. Schinning (archeoloog, Archeologie West-Friesland)

© Archeologie West-Friesland 2017

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

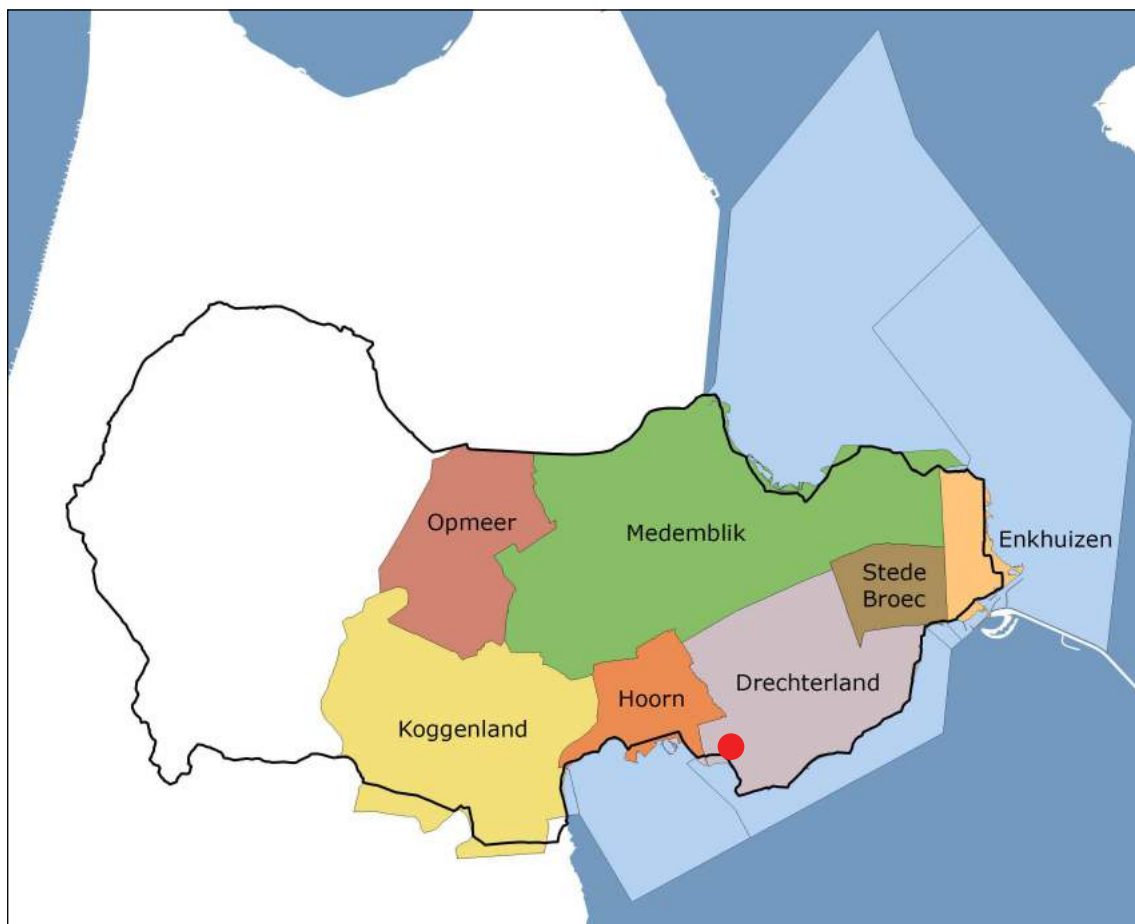
De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Landschap	11
2.2 Historische ontwikkeling Schellinkhout (C. Schrickx)	12
2.2.1 Ontginningsgeschiedenis	12
2.2.2 Een archeologische topvondst	16
2.2.3 Schellinkhouterdijk	18
2.2.4 Late Middeleeuwen	21
2.2.5 De 16 ^{de} en 17 ^{de} eeuw	23
2.2.6 De 18 ^{de} en 19 ^{de} eeuw	27
3. Doel en methode van het onderzoek (C. Schrickx)	28
3.1 Onderzoeksopdracht	28
3.2 Methode	29
4. Resultaten Middeleeuwen (C. Schrickx)	31
4.1 Inleiding	31
4.2 Fase 1 (tot ca. 1125)	31
4.3 Fase 2 (1125-1200)	32
4.4 Fase 3 (1200-1350)	49
4.5 Middeleeuwse vondsten	58
4.5.1 Keramiek	58
4.5.2 Metalen voorwerpen	63
4.5.3 Archeobotanie (A.L. de Sitter-Homans)	65
4.5.4 Dierlijk botmateriaal (J. van Leeuwen)	67
4.6 Fase 4 (1350-ca. 1565)	69
5. Fase 5: de stolpboerderij (ca. 1565-2015) (D. Duijn)	71
5.1 Historische gegevens	71
5.1.1 Historische kaarten en kadaster	71
5.1.2 Eigenaren van 1830 tot 2015	72
5.1.3 Oude foto's van de boerderij	74
5.1.4 Bouwvergunningen uit de 20 ^{ste} eeuw	77
5.2 Bouwhistorisch onderzoek	78
5.2.1 Gevels	78
5.2.2 Indeling	80
5.2.3 Het vierkant	84
5.3 Resultaten archeologisch onderzoek	104
5.3.1 Vierkantpoeren	104
5.3.2 Fase 5a: sporen uit de periode 1565-1840	105
5.3.3 Fase 5b: sporen uit de periode 1840-ca. 1900	119
5.3.4 Fase 5c: sporen uit de periode ca. 1900-2015	125
5.3.5 Vondsten uit de periode ca. 1565-2015	128

5.3.5.1 Een bijzondere Italiaanse scherf (C. Schrickx)	128	
5.3.5.2 Tegels van een smuiger (C. Schrickx)	130	
5.3.5.3 Een 17 ^{de} -eeuwse wandtegels (C. Schrickx)	133	
5.3.5.4 Afvallaag uit de periode 1800-1840 (W. Stellingwerf)	134	
5.3.5.5 Metaalvondsten uit de Nieuwe Tijd (C. Schrickx)	142	
6. Beantwoording onderzoeksvragen (C. Schrickx & D. Duijn)	146	
6.1. Sporen uit de 12 ^{de} -16 ^{de} eeuw	146	
6.2 De stolpboerderij	147	
7. Synthese en discussie (C. Schrickx & D. Duijn)	149	
7.1 Middeleeuwen	150	
7.2 De stolpboerderij	151	
7.2.1 Onderzoek naar langhuisstolpen	151	
7.2.2 Bouwgeschiedenis van de stolpboerderij	155	
8. Literatuur	164	
Kaartbijlagen		
Bijlage 1	Fase 1 (vóór 1125)	169
Bijlage 2	Fase 2 (1125-1200)	171
Bijlage 3	Fase 3 (1200-1350)	173
Bijlage 4	Fase 5a (1565-1840)	175
Bijlage 5	Fase 5b (1840-1900)	177
Bijlage 6	Fase 5c (1900-2015)	179
Bijlage 7	Profielen	181
Bijlage 8	Interview met Piet Has	183
Determinatielijsten en specialistisch onderzoek (digitaal op www.archeologiewestfriesland.nl)		
Bijlage 9	Determinatielijst keramiek	
Bijlage 10	Determinatielijst bouwkeramiek	
Bijlage 11	Determinatielijst metaal	
Bijlage 12	Determinatielijst natuursteen	
Bijlage 13	Determinatielijst overige	
Bijlage 14	Rapportage dendrochronologisch onderzoek (S. van Daalen)	
Bijlage 15	Rapportage tabakspijpen (J. van Oostveen)	
Bijlage 16	Rapportage botanisch onderzoek (L. de Sitter-Homans)	

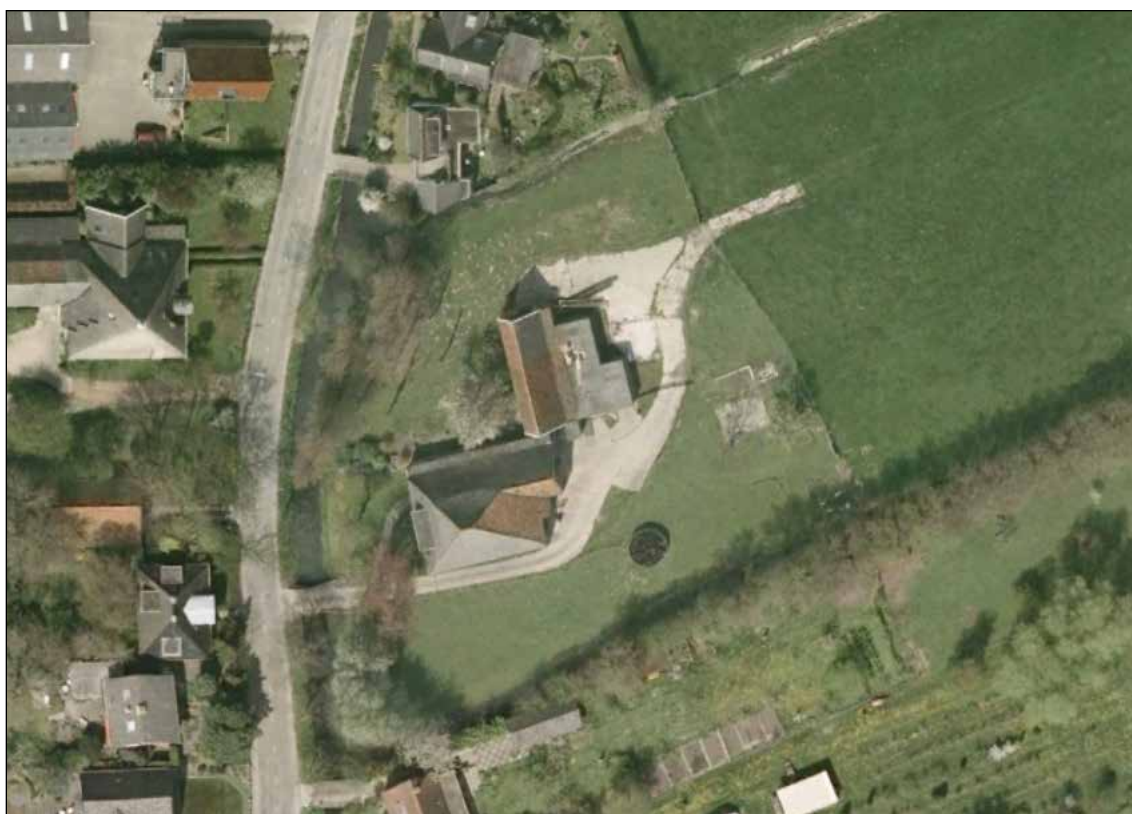

Afb. 1 Ligging van het plangebied Dorpsweg 67 in Schellinkhout binnen West-Friesland (boven) en op een luchtfoto (Google Maps, onder).

1. Inleiding

Van 27 juli tot en met 4 augustus 2015 (7 dagen) is in opdracht van dhr L. Kruijmer door Archeologie West-Friesland een opgraving uitgevoerd op het perceel Dorpsweg 67 in Schellinkhout, gemeente Drechterland (afb. 1 en 2). De eindverantwoordelijkheid was in handen van senior KNA-archeoloog drs. Michiel Bartels. De projectleider tijdens het veldwerk was senior-archeoloog dr. Christiaan Schrickx. De andere leden van het veldteam waren archeoloog drs. Dieuwertje Duijn, archeoloog drs. Jantien Verduin, archeoloog drs. Marlijn Kossen (als veldtechnicus) en veldmedewerkers Etienne van Paridon en Aad Weel (metaaldetectie) en Jette van Veen (stagiair Saxion). Tevens hebben vrijwillig medewerkers Theo van Meurs (metaaldetectie), Frank Pennekamp en Kees Kiestra geholpen. Tot slot heeft de opdrachtgever Leo Kruijmer geassisteerd bij het archeologisch werk.

Afb. 2 Het perceel Dorpsweg 67 op een luchtfoto uit 2006. Bron: Google Earth.

Het onderzoek is uitgewerkt door C.P. Schrickx en D.M. Duijn. In dit rapport zijn ook de resultaten van het dendrochronologisch onderzoek, uitgevoerd door Van Daalen Dendrochronologie, opgenomen. Het botanisch onderzoek is verricht door vrijwillig medewerkster A.L. de Sitter-Homans. Het dierlijk botmateriaal is uitgewerkt door archeoloog J. van Leeuwen, de tabakspijpen zijn gedetermineerd door J. van Oostveen en een 19de-eeuws vondstcomplex is beschreven door archeoloog W. Stellingwerf. Verder hebben diverse vrijwillig medewerkers geassisteerd met het puzzelen en plakken van de keramiekvondsten.

Op het perceel stond een stolpboerderij met een oppervlakte van circa 300 m². Deze boerderij is gesloopt om plaats te maken voor een nieuwe stolpboerderij op dezelfde locatie als de afgebroken stolp. De nieuwbouwstolp heeft een oppervlakte van 224 m² en is volledig onderkelderd. Op de plek van de gesloopte schuur is een nieuwe schuur van 150 m²

gerealiseerd. De nieuwbouw is groter dan 100 m² en kon niet archeologievriendelijk worden uitgevoerd. Daarom is d.d. 24-02-2015 door Archeologie West-Friesland een archeologische quickscan opgesteld.¹ Hierin is op basis van bekende archeologische waarden en historische gegevens een archeologische verwachting voor het plangebied geformuleerd. Om deze te toetsen is op 10-03-2015 een veldtoets met grondboringen uitgevoerd. Tevens is de bestaande stolpboerderij van binnen bekeken om globaal de ouderdom van deze boerderij vast te stellen. De resultaten van beide waarnemingen zijn op 11-03-2015 verwerkt in een advies.² Hierin is vastgesteld dat dikke middeleeuwse ophogingslagen aanwezig zijn en dat het vierkant van de boerderij hoogstwaarschijnlijk uit de tweede helft van de 16de eeuw dateert. Vervolgens is door Archeologie West-Friesland geadviseerd de volledige contour van de nieuwbouw op te graven. Voorafgaand aan de sloop is op 19-06-2015 een bouwhistorische opname uitgevoerd en zijn tijdens de sloop monsters uit de houtconstructie van het vierkant genomen. Voor de uitvoering van de archeologische opgraving is d.d. 22-07-2015 een Programma van Eisen (PvE) opgesteld. Het archeologisch onderzoek is conform dit PvE uitgevoerd.

In dit rapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek op het perceel Dorpsweg 67 in Schellinkhout (Archisnummer 3293974100, project 411) weergegeven. De rapportage bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden de historische gegevens met betrekking tot het onderzoeksterrein en de directe omgeving uiteengezet. Hierin zijn tevens de resultaten van het bouwhistorisch onderzoek opgenomen. In het tweede deel worden de aangetroffen sporen en het verzamelde vondstmateriaal geanalyseerd.

De rapportage volgt de eisen die daaraan worden gesteld in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 4.0, en het Kwaliteitshandboek Archeologie Hoorn, versie 2016.

1 Verduin & Bartels 2015.

2 Verduin, Duijn en Bartels 2015.

2 De onderzoekslocatie

2.1 Landschap

Aan het einde van de laatste ijstijd was ter plekke van Schellinkhout een schaars begroeid landschap, waar in de loop van die ijstijd zand was afgezet. Geologisch gezien behoort deze zandafzetting tot de Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand).³ Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich veen (het Basisveen) op het dekzand. Dit Basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3800 voor Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied.⁴ De sedimenten die in deze periode zijn afgezet, worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer).

Rond 3800 voor Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland binnen. Buiten de invloedsfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats en vormde zich veen. Binnen de invloedsfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenterde in en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul afgezet.

Tussen 3800 en 1400 voor Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop, waardoor de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw heeft. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven. Volgens deze reconstructies heeft Schellinkhout in een kweldergebied gelegen. De mariene afzettingen die in Schellinkhout direct onder de bouwvoor liggen, behoren tot het Laagpakket van Wormer. Grote getijdengeulen zijn vermoedelijk niet actief geweest. Buiten de actieve delen van het zeegat vond veengroei plaats (behorend tot het Hollandveen Laagpakket).

Rond 1500 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Na het droogvallen van de geulen vond als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen kreekbeddingen en oevers zakten minder in dan de aanvankelijk hooggelegen kwelders. Hierdoor onstonden kreek- of geulruggen.

Buiten de actieve geulen had vanaf circa 3800 voor Chr. in heel West-Friesland continu veenvorming plaatsgevonden, waardoor grote veenkussens waren ontstaan. Op het moment dat de laatste actieve geulen verlandden, verdwenen ook deze onder een pakket veen. Op en rond de veenkussens waren alleen nog kleine veenstroompjes actief. Deze voerden het water uit de veenkussens af naar lager gelegen delen.

3 Hoewel Nitg-TNO in 2000 (Weerts e.a., 2000; De Mulder e.a., 2003) een nieuwe lithostratigrafische indeling heeft ingevoerd, wordt in dit stuk ook de oude chronostratigrafische indeling, gebruikt door De Mulder/Bosch, weergegeven. Het Laagpakket van Wormer komt overeen met de Afzettingen van Calais, het Laagpakket van Walcheren met de Afzettingen van Duinkerken en het Hollandveen Laagpakket met het Hollandveen.

4 De Mulder/Bosch, 1982.

Eén van de takken van een grote geulrug ligt in de ondergrond van Schellinkhout. Deze geulrug is goed te herkennen op de AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland).

De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 voor Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen en op de kwelders.⁵ Vooralsnog zijn geen sporen van Bronstijdbewoning in de omgeving van Schellinkhout aangetroffen, mogelijk omdat de grote geul nog lang actief was.

Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 voor Chr. verlaten. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 na Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond.⁶

2.2 Historische ontwikkeling Schellinkhout

2.2.1 Ontginningsgeschiedenis

Vanuit de ontginningsgeschiedenis van West-Friesland is bekend dat de kolonisten zich in eerste instantie vestigden langs de veenstroompjes, de zogenaamde 'leken'. Dit is bekend uit Medemblik, genoemd naar de Middenleek, waar al vanaf de vroege Middeleeuwen bewoning was (afb. 3). Het ontstaan van Medemblik hangt vermoedelijk samen met de uitbreiding van het machtsgebied van de Friezen in de tweede helft van de 7de eeuw. Dorestad (Wijk bij Duurstede) was in die tijd een emporium van de belangrijkste categorie op het snijvlak van Frankische, Friese en Saksische invloedssfeer. Vanuit Dorestad werd een handelsroute opgezet richting het noorden over de Kromme Rijn, de Vecht, het Almere en het Vlie. Medemblik werd rond 700 gevormd op een strategische plek, namelijk waar de Middenleek in het Vlie uitmondde. Tevens fungeerde het als eindpunt van een landweg vanuit het Duitse Rijk via Stavoren, waarbij het Vlie moest worden overgestoken. Medemblik lag bovendien op een van de hogere punten in het landschap, namelijk de uitloper van een zandige kreekrug die vanuit Hoogwoud via Abbekerk liep. De oudste archeologische vondsten die tot nu toe in Medemblik zijn gedaan, dateren uit de late 7de of vroege 8ste eeuw.⁷

Binnen West-Friesland waren in deze periode voor zover bekend geen andere bewoonde plaatsen, maar lag overal een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter: de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het West-Friese veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. In de 9de en 10de eeuw waren de ontginningen nog kleinschalig en ontstond slechts op een paar andere locaties nieuwe bewoning.

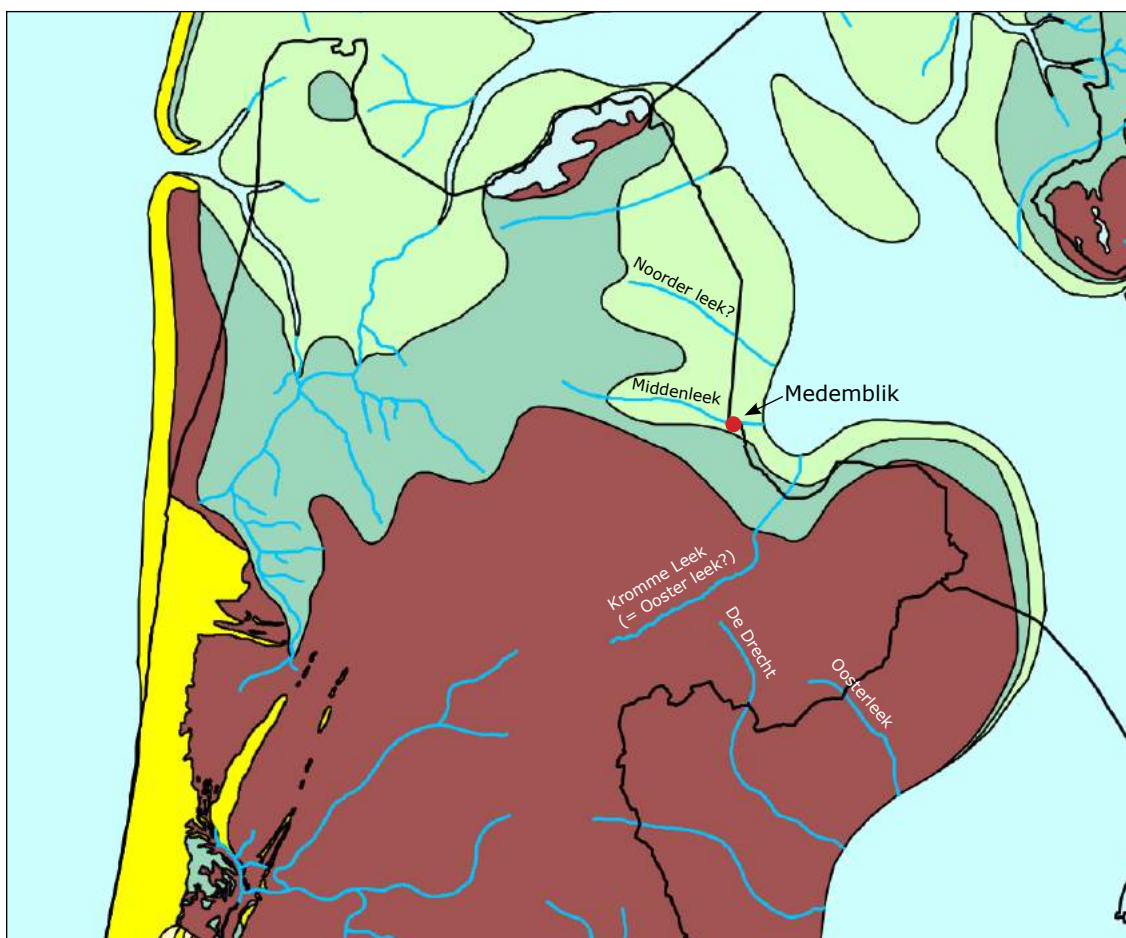
Een van de oude plaatsen was Wognum. De bronnen uit de vroegste periode zijn schaars en veel meer dan dat Wognum als dorp bestond en dat daar een kerk stond, valt er niet uit af te leiden. De oudste bron is de kerkenlijst van de abdij van Echternach die wordt gedateerd tussen 993 en 1049.⁸ Deze abdij in het huidige Luxemburg bezat in die tijd diverse kerken en kapellen in Holland. Het lijkt op het eerste gezicht vreemd dat een zo ver weg gelegen abdij bezittingen in Holland had, maar in de periode dat de abdij deze verwierf, waren in

5 IJzereef/Van Regteren Altena, 1991; Roessingh/Lohof, 2011.

6 Besteman 1990, 107.

7 Besteman 1989b, 17 en 26.

8 Blok 1974, 167-184. Numan 2005, 15.

Afb. 3 Reconstructiekaart van de kop van Noord-Holland omstreeks 800 na Chr., Vos 2015. Het bruine vlak geeft het veendek weer. Een recente studie naar het vondstmateriaal uit de Wieringermeer maakt aannemelijk dat het veendek zich in deze tijd een stuk noordelijker uitstrekte dan op deze kaart weergegeven. Op de kaart zien we de veronderstelde loop van de veenrivieren, waaronder de Drecht.

Holland nog geen kloosters aanwezig. De abdij van Echternach was in 698 door Willibrord gesticht en was daarmee het eerste door de Angelsaksische missionarissen gestichte klooster in continentaal Europa. Het groeide uit tot een belangrijk religieus centrum en verwierf veel bezittingen waaronder de kerken van Vlaardinghen, Oegstgeest, Velsen, Heiloo en Petten in Holland. Het bezit van een kerk hield in dat de abdij het benoemingsrecht van de pastoor had en beschikte over de inkomsten van de parochie. De bezittingen vermeerderden door de stichting van dochterkerken. In de kerkenlijst die dateert tussen 993 en 1049 wordt onder andere 'Wokgunge' genoemd. Dit is een oude naam voor Wognum. Wanneer de abdij van Echternach de kerk van Wognum heeft verworven, is niet bekend. De lijst is waarschijnlijk opgesteld in het kader van een conflict over de rechten dat zich tot in de 12^e eeuw zou voortslepen. Inmiddels was namelijk in 923 een abdij in Egmond gesticht en de graven van Holland poogden de rechten bij deze abdij onder te brengen. In een oorkonde uit 1063, waarin Wognum opnieuw wordt genoemd, poogde de bisschop van Utrecht een regeling te treffen.⁹ Uit de oorkonde blijkt dat de genoemde kerken nog niet waren gewijd en dat zij nog geen afgebakend gebied als parochie hadden toegewezen gekregen.¹⁰ Een definitieve regeling kwam

9 Koch 1970, nr. 84. Blok 1974, 168.

10 Numan 2005, 16.

pas in 1156 tot stand toen de abdij van Echternach van de rechten afzag en graaf Dirk IV van Holland de rechten over de Hollandse kerken verwierf. Hij droeg deze vervolgens officieel over aan de abdij van Egmond.

Uit deze bronnen valt te concluderen dat de kerk van Wognum zeker in de eerste helft van de 11de eeuw bestond. Waarschijnlijk was de kerk al in de 10de eeuw aanwezig. De oude herkomst van de bezittingen van de abdij van Echternach maakt dit aannemelijk. Bovendien wijst de heemnaam van Wognum (Wogge-heem) op een datering vóór de 10de eeuw, al moeten er met enige voorzichtigheid conclusies uit plaatsnamen worden getrokken. Het eerste deel van de plaatsnaam 'Wog' komt vermoedelijk van de persoonsnaam Woggo.¹¹ Als we ervan uitgaan dat de kerk van Wognum inderdaad in de 10de eeuw bestond, waren de kerken van Wognum en Medemblik de enige kerken in West-Friesland in die tijd.¹² Aangezien de graaf van Holland aanspraken op de kerk maakte, wordt ervan uitgegaan dat de kerk van Wognum vanuit de kerk in Heiloo is gesticht en niet vanuit de kerk in Medemblik die onder de bisschop van Utrecht viel.¹³ In de bovengenoemde kerkenlijst worden naast Wognum ook Misna (Mijzen) en Aldenthorf (Oudorp) genoemd. In een tweede kerkenlijst (Blok: hand A), die wordt gedateerd in 1063, wordt ook Urishem (Ursem) genoemd, terwijl Wognum juist weer ontbreekt. Blok heeft hiervoor geen verklaring en vermoedt dat de schrijver van deze lijst zich heeft vergist. Hoe het ook zij, aannemelijk is dat Ursem in deze tijd al bestond.

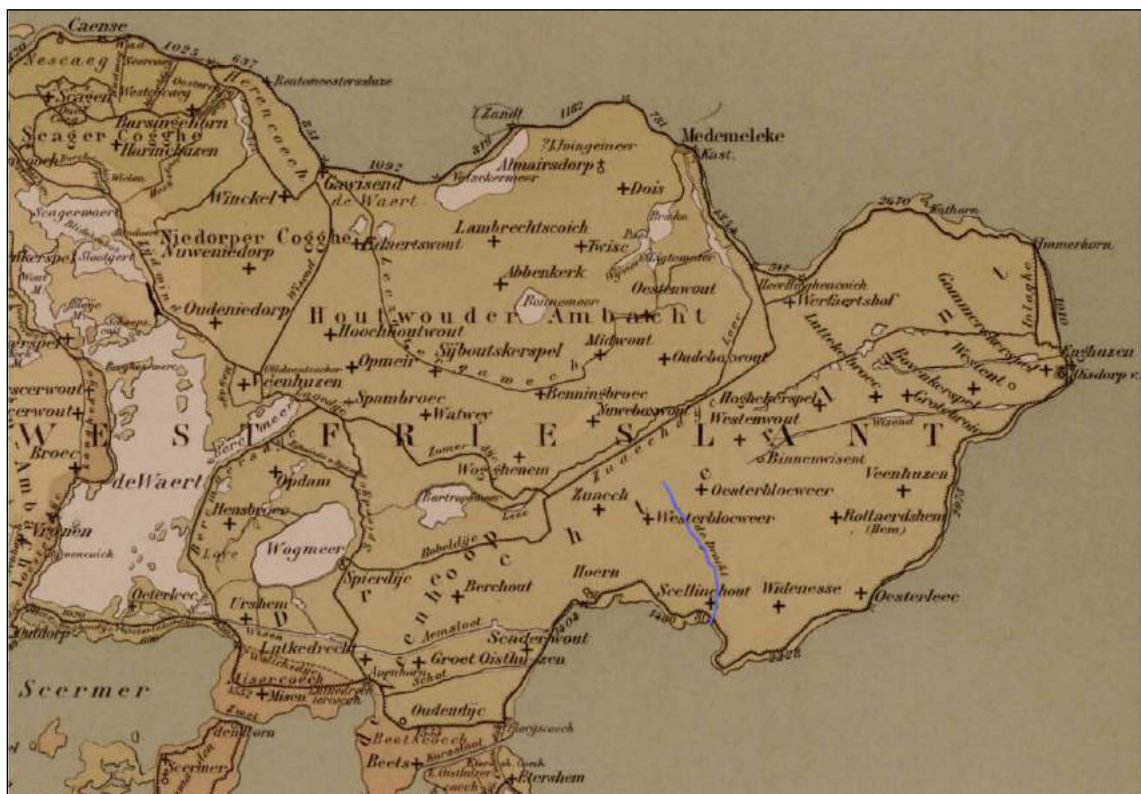
In oostelijk West-Friesland had de abdij van Egmond geen rechten. Vooralsnog wijst niets erop dat hier in de 9de, 10de of 11de eeuw bewoning was. Voor de 12de eeuw ligt dat anders. Aan de andere kant van de Zuiderzee, in Friesland, kwam in het begin van de 12de eeuw de Sint-Odulfusabdij in Staveren tot stand. In 1132 vestigden zich daar benedictijner monniken uit Oostbroek die van de bisschop van Utrecht de kerk van Sint-Odulfus met alle goederen en rechten kregen toegewezen. Vanuit dit klooster werd een afhankelijk benedictijner vrouwenklooster onder leiding van een proost bij de Sint-Nicolaaskerk in Hemelum gesticht, enkele kilometers ten oosten van Staveren. Het oudste en enige bewaard gebleven archiefstuk van deze proosdij van Hemelum is een pauselijk privilege uit 1245. Hierin verklaart de paus dat hij het vrouwenklooster van Sint-Nicolaas in Hemelum met al zijn rechten en bezittingen onder zijn pauselijke bescherming neemt. In het stuk worden de rechten en bezittingen opgesomd, waaronder *terras, domos et possessiones, quas habetis in villis Bonnyngbroeck, Hogekeerspel, Sybekarspel, Werwertshove, Litterabroeck, Grotebroeck, Oestewalde, Middewoude, Twisca et Swage*. In het citaat zijn voor de overzichtelijkheid alleen de plaatsen in West-Friesland overgenomen. Hemelum beschikte dus over grond, huizen en bezittingen in de plaatsen Benningbroek, Hoogkarspel, Sybekarspel, Wervershoof, Grootebroek, Oostwoud, Midwoud, Twisk en Zwaag. Al deze bezittingen staan nog niet genoemd in de goederenlijsten uit 1132 en zijn dus waarschijnlijk na dat jaar verworven. Deze bezittingen heeft het klooster waarschijnlijk via de bisschop van Utrecht verworven. In oostelijk West-Friesland zijn dus ergens in deze tijd veel nieuwe plaatsen tot stand gekomen. Historisch is bekend dat Raymundus van Ivrea, wijbisschop van Utrecht, in 1173 vele kerken in Oost- en West-Friesland wijdde. Mogelijk hangt dit samen met een grootschalige ontginning in deze omstreken, gevolgd door de bouw van veel (tufstenen) kerken.

11 Van Berkel en Samplonius 2007, 508.

12 Zie de kaart in: Numan 2005, 46.

13 Numan 2005, 32.

Besteman heeft gepoogd de structuur en chronologie van de ontginningen van noordoostelijk West-Friesland te reconstrueren.¹⁴ Het meest opvallende resultaat van zijn reconstructie is dat de huidige dorpen aan de as van de Streekweg (Westwoud, Hoogkarspel, Lutjebroek, Grootebroek, Bovenkarspel, Enkhuizen en Gommerskarspel) pas in de 13^e eeuw tot stand zijn gekomen en dat de oorspronkelijke 11^e/12^e-eeuwse nederzettingen meer noordelijk lagen (Zuiderkadijk). Diverse van deze oude locaties zijn dankzij opgravingen en waarnemingen bekend. Met het verlengen van de ontginningen in zuidelijke richting zijn de nederzettingen verplaatst. Sinds de publicaties van Besteman zijn diverse opgravingen aan de Streekweg uitgevoerd. Uit die onderzoeken blijkt dat de oudste bewoning aan deze as dateert vanaf het einde van de 12de eeuw.¹⁵ Op basis van het model van Besteman is de hypothese geformuleerd dat de dorpen Westerblokker, Oosterblokker en Binnenwijzend een volgende fase in de ontginningen vormen.¹⁶ Daarna zou dan het meest zuidelijke deel van oostelijk West-Friesland zijn ontgonnen, waarbij de plaatsen Hoorn, Schellinkhout, Wijdenes, Hem, Oosterleek en Venhuizen horen.¹⁷ Het is de vraag of deze hypothese klopt. Het is mogelijk dat niet alleen een zuidwaartse opschuiving van de ontginningen heeft plaatsgevonden, maar ook een noordwaartse. Er liepen hier twee veenstromen, de Oosterleek en De Drecht, die als basis voor de ontginningen kunnen zijn gebruikt (afb. 4). Archeologisch onderzoek zoals op perceel Dorpsweg 67 in Schellinkhout kan hier meer duidelijkheid in verschaffen.

Afb. 4 Oostelijk West-Friesland omstreeks 1300. Reconstructiekaart van Hollands Noorderkwartier, gemaakt door Beekman in 1916 op basis van historische bronnen. Op de kaart is de veenrivier de Drecht (Dracht) aangegeven.

¹⁴ Besteman 1988, 327-368; Besteman 1990, 91-120.

¹⁵ Duijn 2011.

¹⁶ Schrickx 2009, 8-11.

¹⁷ Ibidem.

2.2.2 Een archeologische topvondst

Een aanwijzing dat in Schellinkhout al vroeg in de 12de eeuw mensen woonden, vormt een van de meest bijzondere en raadselachtige archeologische vondsten uit West-Friesland, namelijk een gouden sieraad dat wordt gedateerd tussen 1000 en 1050 (afb. 5).¹⁸ De vondst is in 1995 met een metaaldetector op een akker gedaan en is door de vinder bij de toenmalige Archeologische Dienst van Hoorn gemeld.¹⁹

Het sieraad heeft de vorm van een halve maan met twee oogjes en is voorzien van filigrainversiering en drie zettingen voor vermoedelijk edelsteentjes of steentjes van bergkristal.

Afb. 5 Gouden halfmaanvormige oorhanger, gevonden in Schellinkhout (particuliere collectie).

¹⁸ Deze datering wordt toegekend in Heilig & Profaan 2 op basis van de goudschat uit Mainz.

¹⁹ Vondstmelding 1532. De vondst is gepubliceerd in: Archeologische Kroniek Nood-Holland over 1995, The Coinhunter Magazine 69, 24-26; Heilig & Profaan 2, 462.

Dit type sieraad wordt in Duitsland *Halfmondohrringe* genoemd, al had het mogelijk niet de functie van oorring, maar werd het aan de hoofddoek bevestigd. Waarschijnlijk is het sieraad uit Schellinkhout in de omgeving van Keulen en Mainz gemaakt.

In de omgeving van het sieraad werden verder een fragment van een bronzen ruiterspoor - ook geen alledaagse vondst - een bronzen gesp en enkele scherven gevonden (afb. 6). De scherven (kogelpotaardewerk, Pingsdorf-aardewerk en Paffrath-aardewerk) laten zich helaas niet nauwkeurig dateren. Het ruiterspoor is zeer waarschijnlijk een zogenoemd prikspoor met een rechte beugel. Al deze vondsten wijzen op een datering in de 12de eeuw. Waarschijnlijk is het gouden sieraad in deze tijd in de bodem beland.

Afb. 6 In de omgeving van het gouden sieraad zijn een fragment van een bronzen prikspoor en een bronzen gesp gevonden, waarschijnlijk uit de 12de eeuw (particuliere collectie).

Vergelijkbare vondsten uit Nederland zijn extreem zeldzaam. Op een akker bij Weerselo in Twente is in 2001 een vergelijkbaar sieraad gevonden.²⁰ Bij deze oorhanger zijn de steentjes van blauw bergkristal nog aanwezig. De vondst wordt in verband gebracht met het Stift Weerselo, een benedictijnenklooster gesticht rond 1140 door ridder Hugo van Buren. Tussen 2006 en 2008 zijn door een detectorzoeker op een akker drie fragmenten van een derde gouden oorhanger ontdekt.²¹ De fragmenten waren als propjes in elkaar gevouwen. De vindplaats is helaas niet bekend, maar de zoeker is veel actief in Noord-Holland. Duidelijk is dat ook deze vondst op een akker is gedaan.

Het sieraad uit Schellinkhout vertoont sterke verwantschap met drie oorhangers uit de goudschat van Mainz (voorheen bekend als de Giselaschat), die in 1880 is gevonden (afb. 7).²² Op basis van de toegekende datering aan de sieraden wordt de schat toegeschreven aan keizerin Agnes van Poitou (1024-1077), die was getrouwd met Hendrik III. Zij werden in 1046 tot keizer en keizerin van het Heilige Roomse Rijk gekroond. Verondersteld wordt dat de sieraden eind 11de eeuw in Joods bezit waren en tijdens de Pogrom van 1096 in de bodem zijn beland. Uit Duitsland zijn slechts enkele andere vergelijkbare *Halfmondohrringe* bekend. Eén van de oorkeringen is in 2011 tijdens een opgraving in Keulen gevonden (afb. 8).²³ De vondst

²⁰ Verlinde 2001. Het sieraad staat ook afgebeeld in het boek *Handboek voor zoekers* van Gert Gesink.

²¹ Deze is gemeld op een detectorforum.

²² Twee exemplaren bevinden zich in het Kunstgewerbemuseum in Berlijn en het derde exemplaar, dat enkele jaren later in de buurt van de schat is gevonden, in het Landesmuseum Mainz. Deze schat is gepubliceerd: Schulze-Dörlamm, 1991: *Der Mainzer Schatz der Kaiserin Agnes*.

²³ <http://www.musenblaetter.de/artikel.php?aid=8823>

is in de nieuwsberichten bestempeld als 'vondst van de eeuw'.²⁴ Dit sieraad, dat is voorzien van parels, steentjes van glas en een Romeinse gem, wordt in de 11de eeuw gedateerd en toegeschreven aan een vrouw uit keizerlijke omgeving. Interessant dat ook hier wordt gedacht dat het sieraad eind 11de eeuw in bezit was van een Joodse handelaar en tijdens de Pogrom van 1096 is verborgen.

De genoemde oorringen zijn belangrijk voor de interpretatie van de vondst in Schellinkhout. Eind 11de eeuw waren diverse van deze oorringen niet meer in adellijk bezit. Kennelijk waren ze uit de mode geraakt. Oude sieraden zullen in veel gevallen zijn omgesmolten, maar kwamen ook in de handel terecht. In het geval van het sieraad van Schellinkhout zijn de steentjes verwijderd. Deze waren zeer kostbaar, misschien nog wel kostbaarder dan het gouden sieraad zelf. Het voorwerp zonder steentjes had de functie als sieraad waarschijnlijk verloren en had wel nog de goudwaarde, die in deze tijd aanzienlijk was. Vraag blijft wie dit gouden voorwerpje dan heeft meegenomen naar Schellinkhout en hoe het in de bodem is beland.

Afb. 7 Gouden halfmaanvormige oorhanger uit de schatvondst van Mainz (Landesmuseum Mainz, foto Wolfgang Fuhrmannek, HLMD).

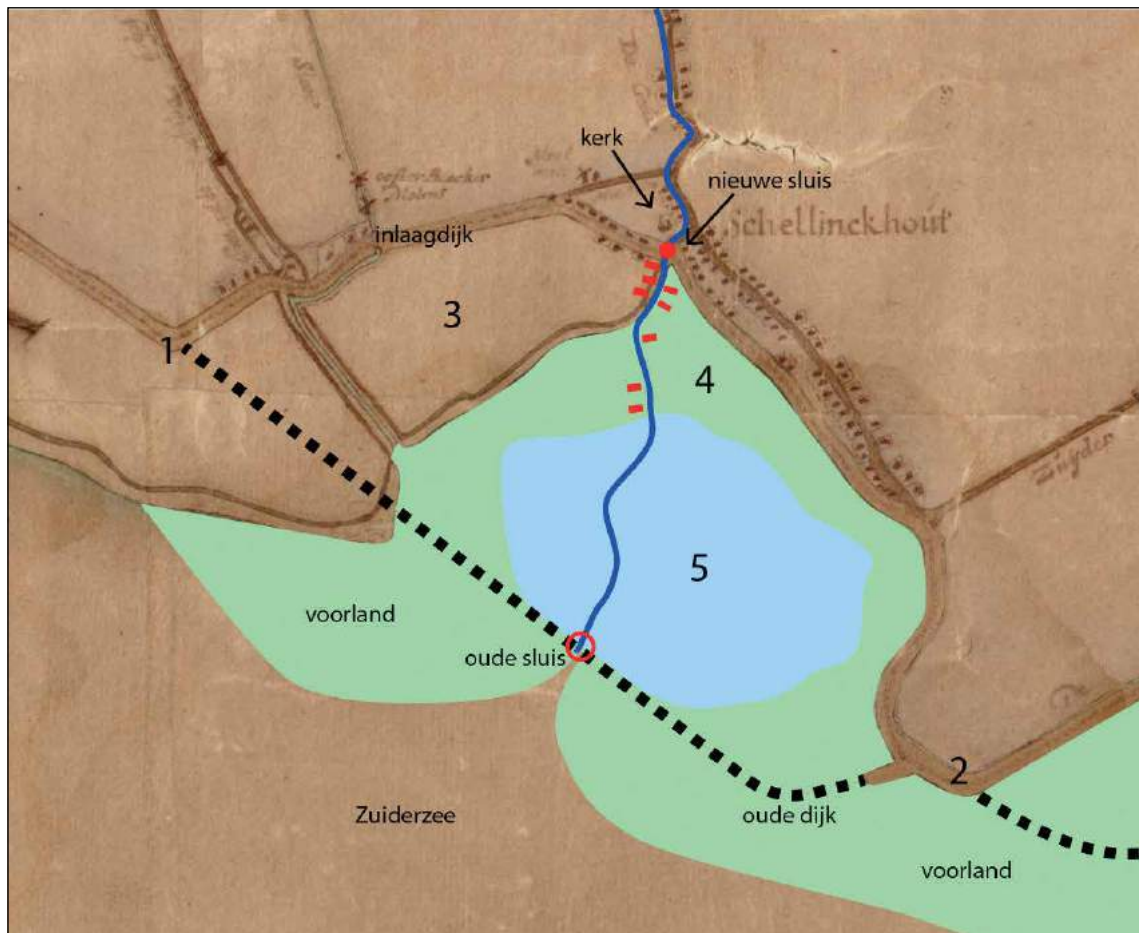
Afb. 8 Gouden halfmaanvormige oorhanger, gevonden bij een opgraving in Keulen in 2011.

2.2.3 Schellinkhouterdijk

Door de ontwatering van het veen oxideerde dit en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen.²⁵ De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf circa 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriese Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) maakte de dijk kwetsbaar, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken

24 http://www.koeln.de/koeln/jahrhundertfund_vor_dem_rathaus_gefunden_491699.html.

25 Besteman 1990, 93-96.

Afb. 9 Reconstructiekaart van de situatie bij Schellinkhout omstreeks 1300 met als ondergrond de kaart van Johannes Dou uit 1651-1654.

- 1 Munnickaij
- 2 De Nek
- 3 Kerkenuiterdijk (Noorderuiterdijk)
- 4 Onbedijkte uiterdijk
- 5 Schellinkhoustermeer

nog de originele 12de/13de-eeuwse kern.²⁶ Ook bij Schellinkhout is de dijk landinwaarts verlegd. De oude 12de-eeuwse dijk liep ongeveer vanaf de Nek naar de Munnickaij (afb. 9).²⁷ Het veenriviertje de Drecht mondde via een sluis in deze dijk in de Zuiderzee uit. Buiten de dijk lag voorland, waarvan we de omvang niet precies kennen. Ergens rond 1300 heeft zich een stormvloed voorgedaan, waarbij ter plekke van de sluis de dijk is doorgebroken. Sluizen vormden vanouds kwetsbare punten in de dijk. Hierbij ontstond een groot binnendijks meer, een weel of wiel, en de inwoners zagen zich genoodzaakt een inlaagdijk rondom dit meer aan te leggen. In de nieuwe dijk, op de plaats van de huidige dijk, kwam ook een nieuwe sluis te liggen. In een grafelijke regeling van allerlei dijkzaken in West-Friesland uit 1320 wordt aangegeven dat de '*sluze leghet bi der kerke te Scellinghout*'.²⁸ Hieruit kunnen we afleiden dat de inlaagdijk toen al bestond want deze dijk ligt vlakbij de kerk. Mogelijk is de nieuwe dijk met sluis aangelegd ten gevolge van de St. Luciavloed van 1287, een stormvloed waarvan bekend

²⁶ Boon 1991, 78-114.

²⁷ Ten overvloede dient te worden vermeld dat dit een hypothese is. De dijk kan oorspronkelijk nog verder zeewaarts hebben gelegen in een aantal fasen zijn teruggelegd. Dit valt alleen door bijvoorbeeld aanvullend maritiem archeologisch onderzoek nog te achterhalen.

²⁸ Van Mieris 1754, deel II, 210-216. Deze sluis wordt in de grafelijke rekening van 1343 en 1344 nog genoemd. Waarschijnlijk heeft deze sluis bestaan tot dat uitwateringsmolens zijn gebouwd.

is dat deze het Zuiderzeegebied zwaar heeft getroffen. Bij de dijkdoorbraak moest een deel van de bebouwing van Schellinkhout worden opgegeven, maar bleven ook huizen behouden die nu buitendijks kwamen te staan.

Dat de inlaagdijk rond 1300 is aangelegd, wordt bevestigd door een archeologische waarneming die is verricht op een locatie ongeveer 150 meter ten noorden van de kruising van De Laan en de Zuiderdijk.²⁹ Hier bevond zich een grondlaag met middeleeuwse scherven, die werd afgedekt door latere dijkophogingen. De gevonden scherven van kogelpotaardewerk, grijsbakkend aardewerk en steengoed laten zich dateren in de periode 1300-1325.³⁰ Dit materiaal is afkomstig van een huisplaats die aan de binnenzijde van de nieuwe inlaagdijk heeft gelegen. Waarschijnlijk stond hier het huis van een van de bewoners die rond 1300 gedwongen was naar een nieuwe locatie binnen de inlaagdijk te verhuizen.

De situatie die omstreeks 1300 tot stand was gekomen, bleef eeuwenlang vrijwel ongewijzigd bestaan. Enkele bronnen vertellen ons over de situatie in de 16de eeuw. Een 48-jarige inwoner van Schellinkhout verklaarde in 1592 dat hij van zijn grootvader had gehoord dat diens moeder vertelde over de uitgestrektheid van het voorland in haar tijd.³¹ Zij had in haar jeugd jaren in het voorland bij het Schellinkhoustermeer gewoond en terugrekenend moet zij omstreeks 1500 zijn geboren. In 1592 verklaarde ook de 82-jarige Pieter Jansz Steenhuijs dat alleen al tijdens zijn leven 40 á 50 morgen land (een morgen is ca. 0,82 ha) tussen Schellinkhout en de Nek was afgespoeld. Waarschijnlijk werd het Schellinkhoustermeer steeds groter ten koste van het voorland. In 1609 besloot men een groot deel van het buitendijkse land, de Zuideruiterdijk, tussen Schellinkhout en de Nek op te geven.³² Een jaar later ervoer men in Schellinkhout de gevolgen van dit besluit, want Velius beschrijft dat hij zelf had gezien dat op 23 januari 1610 '*de kruijn van den dijk op een trede na deur was*'.³³ Door scheepszeilen gevuld met stro tegen de dijk te leggen, bevestigd met ankers en touwen of verzwaard met boomstammen en stenen, wist men de slag van het water te breken en de dijk voor een doorbraak te behoeden. De nieuwe situatie zien we op de kaart van Van der Meersche uit 1638 waarbij in de voormalige Zuideruiterdijk staat geschreven '*Schellinckhoustermeijr leggende met de Zuyderzee gemeijn*', oftewel het Schellinkhoustermeer is onderdeel van de Zuiderzee. Het noordelijke deel van het buitendijkse land bleef behouden en heette de Noorderuiterdijk of Kerkenuiterdijk.³⁴

Bij de opgraving van 2011 is de bodemopbouw buitendijks bekeken. Op meer dan twee meter onder maaiveld (2,1 m - NAP) lag de bovenzijde van een natuurlijke afzetting van grijze klei. Hierop lag een pakket van venige klei van 35 cm dik, dat onder natte omstandigheden is gevormd. Hierboven waren diverse lagen met veen, mest en klei aanwezig, met een totale dikte 80 tot 90 cm, die de oudste ophogingen vormden. Helaas is in deze lagen, die slechts voor een klein stukje zijn opgegraven, geen dateerbaar vondstmateriaal aangetroffen. Aanwijzingen voor Middeleeuwse bewoning ontbreken, maar mogelijk moet deze iets meer richting het oosten worden gezocht.

29 Gerritsen *et al.* 2013, 137-142.

30 Tevens is een C14-datering op een dierlijk bot uitgevoerd. Dit heeft een datering opgeleverd van of 1280-1320 of 1340-1400. Op basis van de keramiek kan de laatste datering worden uitgesloten. Gerritsen *et al.* 2013, 141.

31 WFA, 1562, inv.nr. 975.

32 De Bruin & Aten 2004, 18.

33 Velius & Centen 1740, 538-539.

34 De naam Noorderuiterdijk komt voor het eerst voor in een akte uit 1395. De naam Kerkenuiterdijk verwijst waarschijnlijk naar een groot stuk grond dat de kerk van Schellinkhout hier heeft bezeten (het Schellinkhouster kerkeland). De naam Westeruiterdijk komt voorin een stuk uit 1432 waarin sprake is van een stuk grond als leen van de hofstede van Brederode. Kort 1997, 127-163, 207-249.

2.2.4 Late Middeleeuwen

Hoewel er dus aanwijzingen zijn dat Schellinkhout als plaats al in de 12de eeuw bestond, heeft de oudste historische bron waarin deze plaats wordt genoemd betrekking op het jaar 1282. Melis Stoke beweert in zijn rijmkroniek dat bij de inval van het leger van Floris V de eerste slag plaatsvond bij Schellinkhout (*Scellinchoute*). Dit werk is door Melis Stoke geschreven tussen 1290 en 1305. Deze vermelding kunnen we als beginpunt van een overzicht van de geschiedenis van het dorp beschouwen. Een goed overzicht van deze geschiedenis is gepubliceerd door Piet Boon in het boek 'Een kijkje in de geschiedenis van Schellinkhout' uit 1977. Daarnaast kan verwezen worden naar de website van Kazimier waarop een chronologisch overzicht van de geschiedenis van het dorp is te vinden.³⁵ Hieronder staat geschiedenis beknopt weergegeven, met een nadruk op de bewoningsgeschiedenis.

Als eerste is de herkomst van de plaatsnaam Schellinkhout van belang. Volgens Van Berkel en Samplonius is deze naam samengesteld uit 'schelling' en 'hout'.³⁶ Het eerste woord staat volgens hen voor 'ruzie of twist' en het tweede voor 'hoogstammig bos'. Dat houdt in dat de plaatsnaam verwijst naar een bos waarvan kennelijk de (eigendoms)rechten werden betwist. Het uitgestrekte veengebied waarin Schellinkhout is ontstaan, kende veel bebossing.

In de bekende baljuwrekening van 1311 wordt Schellinkhout genoemd.³⁷ Voor veel plaatsen in West-Friesland is dit de oudste bron waarin de plaatsnaam is te vinden. Voor het eerst vernemen we de namen van enkele inwoners van Schellinkhout, namelijk Dirck Bockinc, Ubele, Coppart, de verwanten (maghen) van Steven, Hannen Vriesen, Alard Fulevoet, hoveske Heyne en Dirc ver Grietrudone. Zij werden door de baljuw beboet voor verschillende misdrijven.

In 1339 telde Schellinkhout volgens een grafelijk stuk in totaal 60 mannen.³⁸ Lesger brengt het aantal mannen in verband met het aantal huishoudens.³⁹ Dat houdt in dat in de banne Schellinkhout in dat jaar 60 huizen stonden. Dit aantal is vergelijkbaar met Hoorn (70 mannen). Het aantal personen per huis is niet bekend. Bij vergelijkbaar onderzoek is uitgegaan van 5 personen per huis, wat een bevolkingsomvang van 300 personen voor de volledige banne oplevert. De oppervlakte van de banne was volgens dit stuk 800 morgen, wat een stuk groter is dan in later tijd het geval. De oorzaak is duidelijk: na 1339 is veel buitendijks land verloren gegaan, zoals we hierboven al hebben gezien.

Schellinkhout verkreeg van de graaf van Holland stadsrechten in 1402, die waren gebaseerd op het oude stadsrecht van Medemblik uit 1288. In 1414 werden ook de dorpen Wijdenes en Oosterleek onder het stadsrecht van Schellinkhout gevoegd. De graaf van Holland verkreeg op deze manier inkomsten, maar ook de verbetering van de rechtspraak speelde een rol. In 1430 werden de privileges van Schellinkhout verbeurd verklaard vanwege het doodslaan van ene Andries Adaem, een dienaar van hertog Filips van Bourgondië, de toenmalige graaf van Holland. Omdat Wijdenes en Oosterleek niets met de misdaad van doen hadden, werden zij niet gestraft, maar kregen een eigen stadsrecht. Schellinkhout werd een tijd lang als heerlijkheid in leen gegeven aan Jan van Beieren. Na zijn dood verkreeg Schellinkhout de stadsrechten weer terug.

De stadsrechten betekenden dat Schellinkhout een eigen college van schout en zeven schepenen had, ondersteund door twee poortmeesters (later burgemeesters). De schepenen werden gekozen uit de 32 rijksten van het dorp.

³⁵ www.geschiedenis-schellinkhout.nl

³⁶ Van Berkel en Samplonius 2007 (4^e druk), 395.

³⁷ Smit 1929, 10-11.

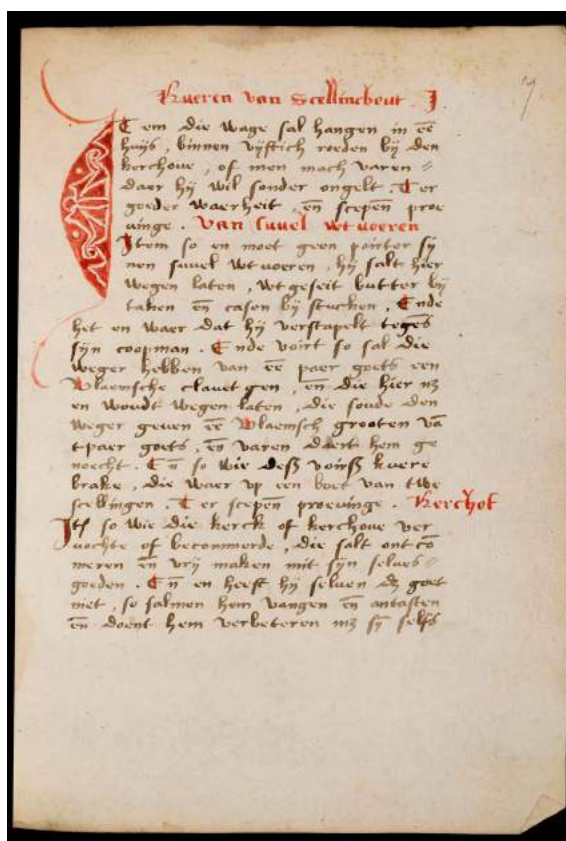
³⁸ Van Mieris 1753, II 608. Het stuk is ongedateerd en wordt door Beenakker in 1339 geplaatst.

³⁹ Lesger 1990.

De schepenen stelden een eigen keurboek op waarin alle regels (keuren) stonden waaraan de inwoners zich moesten houden. De oudste keuren waren volgens Pols, die een uitgave heeft verzorgd, gebaseerd op die van Medemblik.⁴⁰ Aannemelijk is dat de oudste keuren dus ook teruggaan tot het jaar waarin Schellinkhout stadsrechten verkreeg. De keuren zijn volgens Pols overgeleverd in vier handschriften, die alle teruggaan op hetzelfde origineel. Drie van de keurboeken zijn van de hand van Jan Cornelisz alias Jan Speck van Warmenhuizen, die priester (1549, 1554), altarisist (1554) en later ook schoolmeester en koster (1567) van Hensbroek was. Een van de vier boeken was in 1885 in bezit van Pols en bevindt zich nu in de Universiteitsbibliotheek van Utrecht (afb. 10).⁴¹ Onbekend aan Pols was nog een vijfde boek, dat zich in Tresoar in Leeuwarden bevindt.⁴²

De bekende *Enquete* uit 1494 en *Informacie* uit 1514, beide op last van de Staten opgesteld om de draagkracht van de steden en dorpen te bepalen, geven een beeld van de bevolking en economie van Schellinkhout.⁴³ Volgens de opgaaf van 1494 telde Schellinkhout rond 1477 75 haardsteden en was dit aantal daarna afgenomen tot 65 haardsteden (lees huizen). Volgens de *Informacie* van 1514 waren er toen 100 haardsteden. De toename sinds 1494 is erg groot, wat doet vermoeden dat de situatie in 1494 minder rooskleurig is voorgesteld dan zij daadwerkelijk was. Verder staat vermeld dat het dorp 425 communicanten (meerderjarigen ter communie gaande personen) telde. Dat houdt in dat er per huis 4,25 communicanten woonden. Voor het aantal personen per huis moet daarbij het aantal minderjarigen worden opgeteld. Het aantal personen per huishouden lijkt vrij laag in vergelijking met andere dorpen. Interessant is de omschrijving van de werkzaamheden waaruit de inwoners hun inkomsten verwierven. Volgens de *Enquete* hield de ene helft van de bevolking zich bezig met visserij en de andere helft met veehouderij (koeien). Een vierde deel van de bevolking zou zo arm geweest zijn dat ze afhankelijk waren van de bedeling. Volgens de *Informacie* hielden de meeste inwoners zich bezig met scheepvaart naar de oost en de west en met haringvisserij.

Een interessant gegeven uit de *Enquete* en *Informacie* is dat uit deze bronnen blijkt dat een aanzienlijk deel van de grond (650 morgen) in bezit was bij instellingen en personen van buiten

Afb. 10 Pagina uit een van de afschriften van het keurboek van Schellinkhout (Utrecht, UB: Cat. 1729).

40 Pols 1885, 281-310.

41 Utrecht, UB: Cat. 1729.

42 Leeuwarden, Tresoar: PBF 588 hs.

43 Fruin 1876; Fruin 1866.

Schellinkhout, namelijk uit Hoorn (170 morgen), Mr Otto bestemd voor een altaar in Hoorn (5 morgen), Amsterdam (56 morgen), Enkhuizen (12,5 morgen) en van de memorie van het noorderklooster in Enkhuizen (100 morgen). Dit overzicht lijkt incompleet, want uit diverse andere bronnen valt af te leiden dat grond binnen Schellinkhout in bezit was bij verschillende hoge heren. Dit is een opmerkelijke situatie want voor andere dorpen in de omgeving is dit niet of in beperkte mate het geval.

In 1369 wordt de heer van Heemskerk genoemd als leenheer van een stuk land.⁴⁴ Daarnaast was er een stuk land (in 1662 de Krabbeweide) van het Huis van Heemskerk. In 1401 wordt een stuk land van het Huis van Kleef vermeld, in 1411 een stuk land van de heer van Egmond en in 1422 een stuk land van de heer van Assendelft. Dan is er nog een stuk land in de wester uiterdijk van de heer van Brederode, dat wordt vermeld in 1432. Ook de heer van Purmerend bezat een stuk grond, waarvan we voor het eerst in 1449 vernemen. Ook een stuk land van de Abdij van Egmond, waarvan we voor het eerst in 1477 vernemen, ontbreekt in de *Enqueste en Informacie*.

De graaf van Holland bezat ook zelf land in Schellinkhout, dat voor het eerst in 1413 in de bronnen voorkomt en waarvan de leenmannen zijn te volgen tot 1661.⁴⁵ Het land met huis daarop heette 'de Klinke'. Uit vermeldingen uit 1385 en 1409 blijkt dat de graaf in Schellinkhout al eerder grond bezat, maar niet duidelijk is of deze vermelding op de Klinke betrekking hebben. Op de kaart uit 1603 (zie onder) staat een stuk land met de naam 'den clinck' weergegeven; deze heeft echter een veel kleinere omvang (381 roeden) dan het stuk land met die naam in de 15de eeuw (5 morgen). Op de website van Dijkhuis en Ooijevaar wordt verondersteld dat op dit land een stenen huis stond omdat het gedurende enige tijd aan Jacob die Wael in leen was gegeven. De naam Klinke zou volgens hen afgeleid kunnen zijn van 'klinker', een ander woord voor baksteen.

Wellicht hebben de verschillende leenheren de stukken grond via de graaf van Holland verworven. In dat geval bezat de graaf hier oorspronkelijk veel grond. Een mogelijkheid is dat deze grond door de graaf is verworven in 1345, toen hij in het kader van de oorlogen met Friesland de bezittingen van de Friese kloosters in West-Friesland in beslag nam. Het toponiem Munnickay bij Schellinkhout wijst op kloosterbezit. Uit de bronnen is hierover echter niets bekend, waardoor dit gissen blijft.

In Schellinkhout staat nog altijd een huis dat 'De Steenen Kamer' wordt genoemd. De ouderdom van dit huis is niet precies bekend, maar aannemelijk is dat deze van oorsprong uit de 15de of 16de eeuw dateert. Volgens de Tegenwoordige Staat was het een 'hoog steenen gebouw' met dikke muren en een 'groote gewelfde kelder'.

2.2.5 De 16de en 17de eeuw

In de tweede helft van de 16de eeuw krijgen we voor het eerst een goed beeld van de bevolking van Schellinkhout dankzij de verschillende kohieren van de 10de penning. Het kohier van 1562 is het meest volledig en hierin staan 139 huizen genoemd. In het kader van deze rapportage is niet nagegaan of deze 139 huizen daadwerkelijk aparte huizen zijn of dat in sommige gevallen huizen waren gesplitst in twee of meer woningen.

Voor Schellinkhout beschikken we in vergelijking tot de meeste plaatsen in West-Friesland

⁴⁴ http://www.hogenda.nl/wp-content/plugins/hogenda-search/download_attachment.php?id=9763&type=loanroom

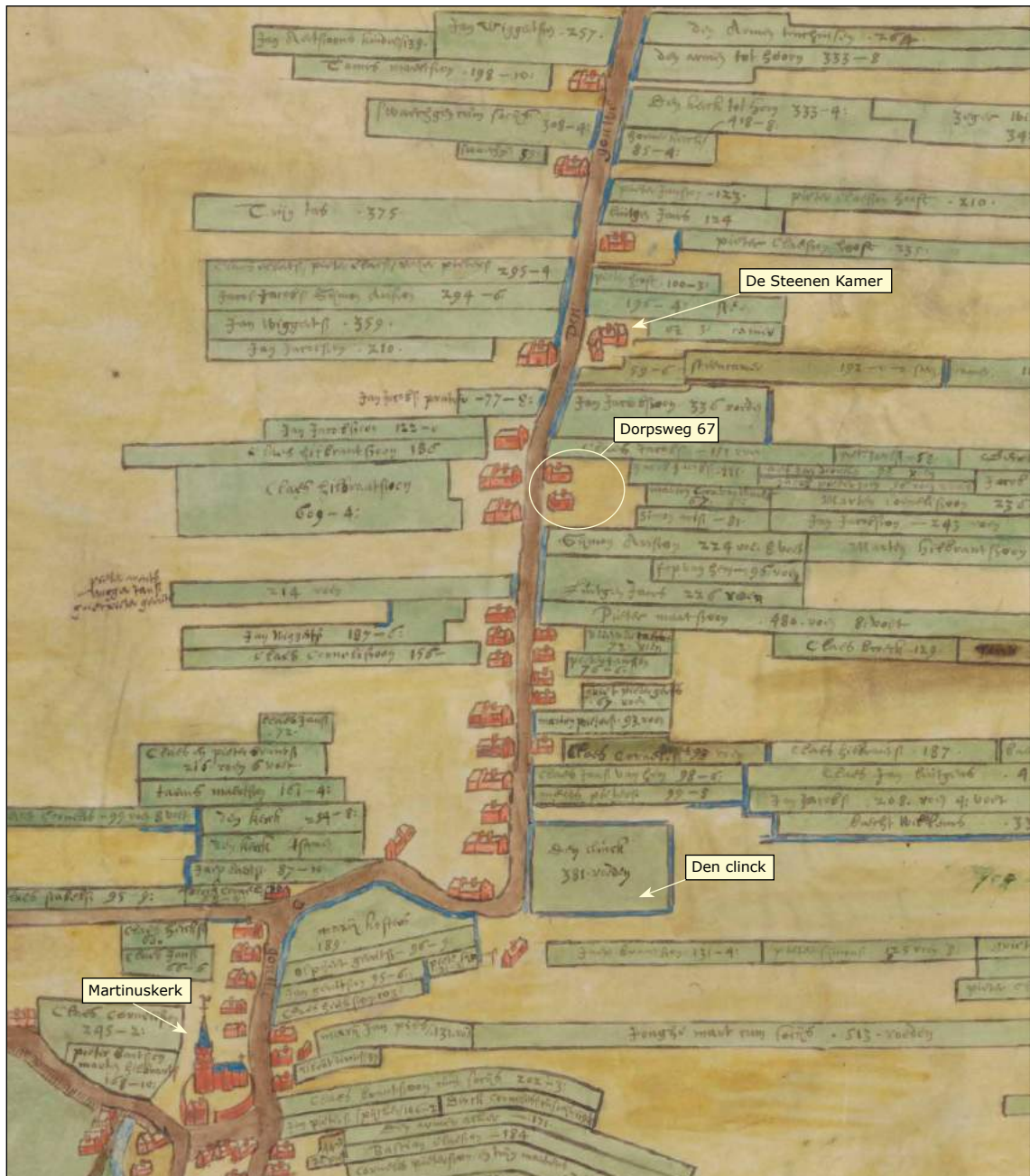
⁴⁵ <http://www.geschiedenis-schellinkhout.nl/totenmet1500/totenmet1500.html>; <http://www.dwangburchten.nl/>

Afb. 11 Schellinkhout met de zaadlanden, kaart van Langedijck uit 1603 (collectie NA).

over een uitzonderlijk oude kaart waarop de bebouwing is weergegeven. Deze kaart van de hand van Gerrit Dircksz Langedijck dateert uit 1603 en is gemaakt naar aanleiding van een conflict tussen de stede Schellinkhout en de Rekenkamer van Holland over de inning van de *gewastienden*, een heffing op de verbouw van tarwe, rogge en gerst en allerlei zaadgewassen als mosterdzaad, koolzaad en lijnzaad (afb. 11 en 12).⁴⁶ De Rekenkamer beschuldigde Schellinkhout te weinig belastbare zaadlanden te hebben opgegeven. Op last van de Rekenkamer werd de landmeter Langedijck gevraagd een kaart te maken, waarop alle zaadlanden waren ingetekend. Schellinkhout werd uiteindelijk in het ongelijk gesteld, maar omdat men te goeder trouw had gehandeld en zich op het oude tiendenboek had gebaseerd, werd een deel van de schuld kwijtgescholden. De stede Schellinkhout kreeg niettemin een

⁴⁶ NA, Verzameling Binnenlandse Kaarten Hingman, toeg.nr. 4.VTH, inv.nr. 2500. *Kaart van de zaadlanden gelegen in de ban van Schellinkhout, 4 december 1603*. Afm. 87 x 93 cm. Manuscript op perkament.

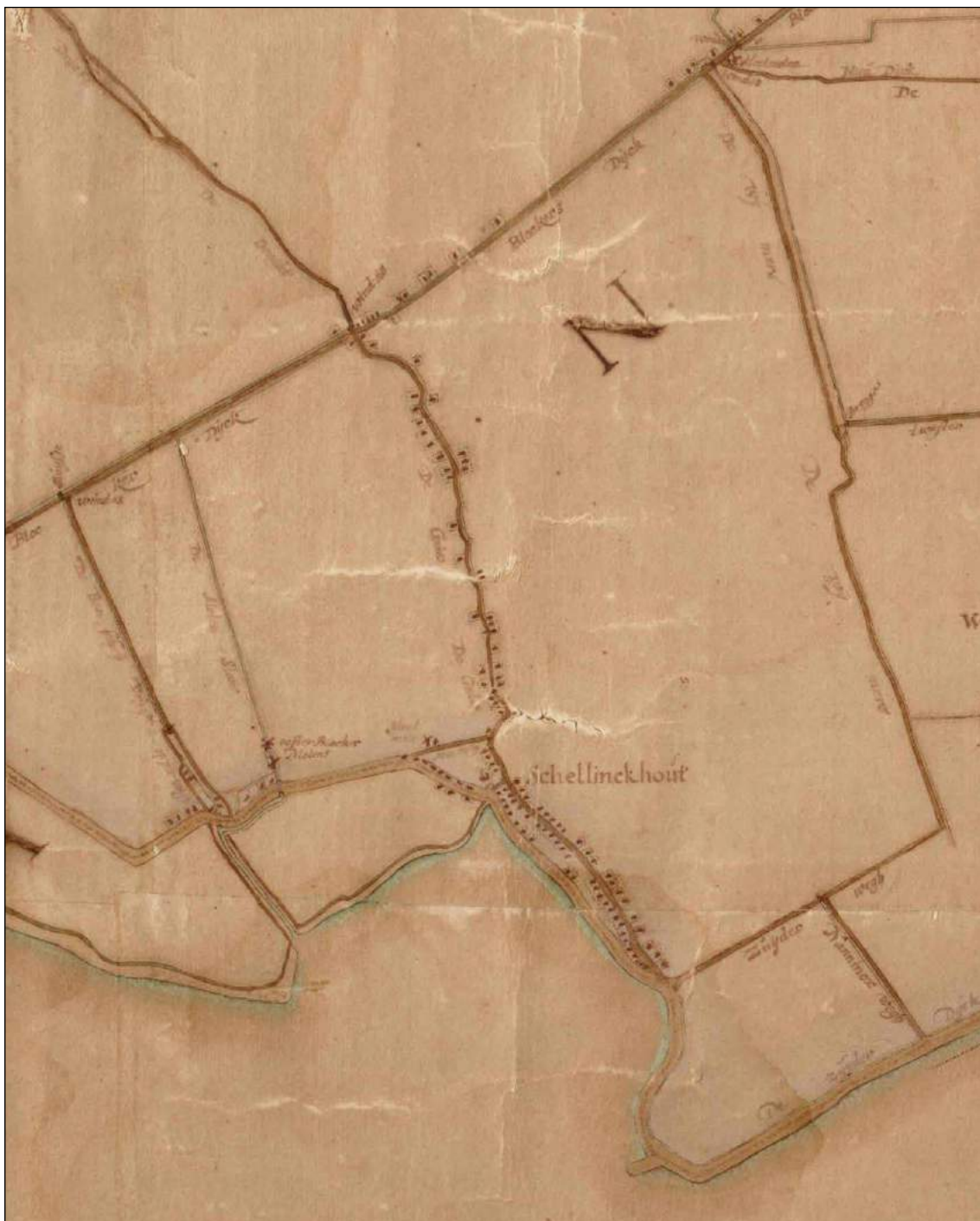
Afb. 12 Detail van de kaart van Langedijk uit 1603 (collectie NA).

boete van 100 pond opgelegd en werd veroordeeld tot het betalen van de proceskosten en de kosten voor het maken van de kaart.⁴⁷ Op de kaart staan ook huizen getekend, waarbij overigens opvalt dat geen stolpboerderijen zijn te herkennen terwijl die er wel moeten hebben gestaan. Als deze kaart klopt, telde Schellinkhout ongeveer 140 huizen. Bij dit aantal moeten toch kanttekeningen worden geplaatst. Op de opgravingslocatie worden bijvoorbeeld twee huizen weergegeven, terwijl uit het onderzoek blijkt dat hier één stolpboerderij stond. Als dat voor meer locaties geldt, was het werkelijke aantal huizen lager.

Kazimier geeft op zijn website over de geschiedenis van Schellinkhout voor verschillende jaren het aantal huizen, gebaseerd op de verponding. In 1620 en 1630 zou Schellinkhout 180 huizen

⁴⁷ WFA, Stede en Gemeente Schellinkhout 1450-1970, inv.nr. 27 (22 dec. 1604) en 46 (1604).

hebben gehad; in 1632 worden 160 huizen genoemd. Aannemelijk is dat de genoemde aantallen betrekking hebben op het aantal belastingplichtige huisgezinnen. Een huis of stolpboerderij kon meerdere woningen bevatten. Opvallend is namelijk dat op de kaart van Dou uit 1651-1654 slechts ruim 100 huizen staan getekend (afb. 13). Deze kaart wordt beschouwd als zeer nauwkeurig en er is voorsnog dan ook geen aanleiding om aan dit aantal huizen te twijfelen. Volgens de volkstelling van 1622 kende Schellinkhout 953 inwoners, wat meer is dan het huidige inwonertal.⁴⁸

Afb. 13 Schellinkhout op de kaart van Dou uit 1651-1654 (collectie WFA).

48 Boon 1986, 12.

2.2.6 De 18de en 19de eeuw

In de verpondingen van 1733 en 1749 staan 97 huizen (lees huisgezinnen) en één windmolen genoemd. Piet Boon heeft een studie gemaakt naar de zeevarenden van het West-Friese platteland tussen 1680 en 1720.⁴⁹ Hij heeft voor deze periode de namen van 47 schippers en 121 zeelieden uit Schellinkhout achterhaald. Gedurende de periode 1680-1710 kwam meer dan de helft van het totaal aantal West-Friese schippers uit de dorpen Schellinkhout, Venhuizen, Hem en Aartswoud.⁵⁰ Deze plaatsen, die niet toevallig aan of dichtbij de Westfrieze Omringdijk waren gelegen, speelden dus een belangrijke rol in de maritieme geschiedenis van dit gebied. Handel werd gedreven op onder andere Frankrijk, Engeland, Portugal, Spanje, Italië, Duitsland, Scandinavië en het Oostzeegebied.

Economisch ging het in de eerste helft van de 18de eeuw neerwaarts. De handel en nijverheid liepen terug en ook demografisch was er een krimp. De Industriële Revolutie in Engeland, gevolgd door Duitsland en België, betekent een grote klap voor Nederland. Pas in de loop van de 19de eeuw vertoont de economie weer een lichte groei.

Halverwege de 19de eeuw telde Schellinkhout volgens Van der Aa 88 huizen met 106 huisgezinnen en een totaal van 520 inwoners. In ongeveer 18 gevallen werd een huis of boerderij dus bewoond door meerdere gezinnen. Voor het eerst wordt in de bronnen een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het aantal huizen en het aantal huisgezinnen. Van der Aa vermeldt dat de inwoners zich vooral bezighielden met melkveehouderij en kaasmakerij. De handel in vee was van weinig betekenis en er werden ook inkomsten verworven uit de visvangst. Verder waren er in Schellinkhout veel appel- en perenboomgaarden.

⁴⁹ Boon 1996.

⁵⁰ Boon 1996, 91.

3 Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

In het Programma van Eisen is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd die als leidraad bij het archeologisch onderzoek en de uitwerking daarvan hebben gefungeerd. Dit rapport tracht antwoord op deze onderzoeksvragen te geven. Hieronder worden de vragen met een korte toelichting weergegeven.

1. Sporen uit de 12de-16de eeuw

- 1.1 Hoe oud zijn de oudste sporen en wat zegt dit over de vroegste geschiedenis van Schellinkhout?
- 1.2 Duiden deze sporen op bewoning binnen het onderzoeksgebied of op andere activiteiten?
- 1.3 Is in deze periode reeds een terpje opgeworpen? Wat is de ligging en omvang hiervan? Is dit terpje in één keer opgeworpen of geleidelijk verhoogd?
- 1.4 Dateren sloten/greppels uit deze periode en wat zeggen deze over de ontginning/verkaveling?
- 1.5 Zijn sporen van bebouwing (vloerniveau's, paalkuilen e.d.) aanwezig en is op basis hiervan de bebouwing te reconstrueren?
- 1.6 Zijn sporen aanwezig die tot het erf (of erven) behoren (waterputten e.d.) en is op basis hiervan de inrichting van het erf te reconstrueren? Hebben we te maken met een of twee erven?
- 1.7 Zijn er aanwijzingen voor middeleeuwse bewoning verder van het lint af, zoals in Enkhuizen (Albert Heijn uitbreiding, Westeinde 107) en in Zwaag eerder is waargenomen?
- 1.8 Zijn er restanten van het riviertje de Drecht aangetroffen, of structuren die hiermee te maken hebben (zoals beschoeiingen, aanlegplaatsen, enz.)? Is de loop van de huidige sloot nog hetzelfde als de loop van de Drecht?

2. De stolpboerderij

Hoewel stolpboerderijen een vertrouwd onderdeel van het West-Friese landschap vormen en talloze studies naar het uiterlijk, de indeling en het interieur zijn gedaan, zijn nog veel vragen over stolpboerderijen en hun bewoners onbeantwoord. Een snelle blik op enkele standaardwerken over stolpboerderijen, zoals "De landelijke bouwkunst in Hollands Noorderkwartier" van Brandts Buys, leert ons bijvoorbeeld niets over de ondergrondse constructies en materiële cultuur van de bewoners. Bovendien is het ontstaan en de ontwikkeling van de stolpboerderij hoofdzakelijk gebaseerd op architectuurhistorisch onderzoek naar bestaande stolpen en daardoor veelal op aannames gebaseerd. De stolpboerderij zou het resultaat zijn van een geleidelijke ontwikkeling waarbij de diverse onderdelen langzamerhand werden gegroepeerd rondom een centrale hooiberg. Het is echter zeer de vraag of de verschillende varianten die als stadia in de ontwikkeling worden gezien, niet verschillende types waren die naast elkaar voorkwamen.

Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek kan een wezenlijke bijdrage aan het onderzoek naar stolpboerderijen leveren. Tot nu toe heeft dergelijk onderzoek nog nauwelijks plaatsgevonden.

- 2.1 Wanneer is deze boerderij gebouwd?
- 2.2 Hoe is deze boerderij gefundeerd en wat zegt dit over het oorspronkelijke uiterlijk van de boerderij?

2.3 Is iets te zeggen over de oorspronkelijke indeling van de boerderij? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden?

2.4 Zijn structuren in en rondom de boerderij aanwezig? Te denken valt aan waterputten, waterkelders, voorraadmeters, vloeren, aanlegplaatsen van schuiten etc.

2.5 Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, haardplaten e.d.)?

2.6 Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners?

3.2 Methode

In het PvE is een onderzoeksstrategie opgesteld. Deze laat zich kort als volgt samenvatten. De fundamenten van de bestaande stolp worden over de volledige oppervlakte in één vlak blootgelegd (14 bij 16 meter, exclusief schuin talud). Vervolgens wordt hierbinnen op de locatie van de nieuwbouwstolp verdiept in vier werkputten, namelijk vier putten van ongeveer gelijke omvang (circa 9 bij 10 m) met daartussen een dam van 0,5 tot 1 meter breed. Op de locatie van de nieuwe schuur (10 bij 15 m) worden twee werkputten van 10 bij 7,5 meter aangelegd. De werkputten worden verdiept tot op de natuurlijke ondergrond om de volledige bodemopbouw vast te leggen. Er wordt uitgegaan van twee opgravingsvlakken. Diepere sporen worden geheel uitgegraven. Relevante profielen van de werkputten worden gedocumenteerd. In principe gelden de toekomstige bouwcontouren als begrenzing van het onderzoek. Doordat de nieuwbouwstolp volledig wordt onderkelderd, wordt hier een bouwput met schuine wanden gemaakt. Het op te graven deel wordt op deze plek daarom aan alle zijden enkele meters groter dan de bouwcontour.

In het PvE is gesteld dat als deze opgravingsstrategie praktische problemen oplevert hiervan mag worden afgeweken.

Bij de uitvoering van het archeologisch onderzoek is het eerste vlak aangelegd zoals gepland (afb. 14). Hierin zijn alle zichtbare sporen van de stolpboerderij in één vlak blootgelegd. Dit is werkput 1 genoemd. Vervolgens is volgens planning een eerste vak (kwadrant) verdiept, namelijk de zuidwesthoek (vak 1A genoemd). Het was de bedoeling de rest van het vlak eveneens in kwadranten te verdiepen. Om praktische en inhoudelijke redenen is afgeweken van deze opgravingsstrategie.

Allereerst bleek niet te kunnen worden volstaan met twee opgravingsvlakken. In vak 1A zijn in totaal vijf vlakken gedocumenteerd. De hoeveelheid sporen was dus veel groter dan voorzien. Om de chronologie en samenhang van de sporen te begrijpen waren veel profielen nodig. Het was niet mogelijk om binnen het vastgestelde tijdspad van de opgraving zowel de vlakken als de profielen goed te documenteren. Om die reden zijn keuzes gemaakt.

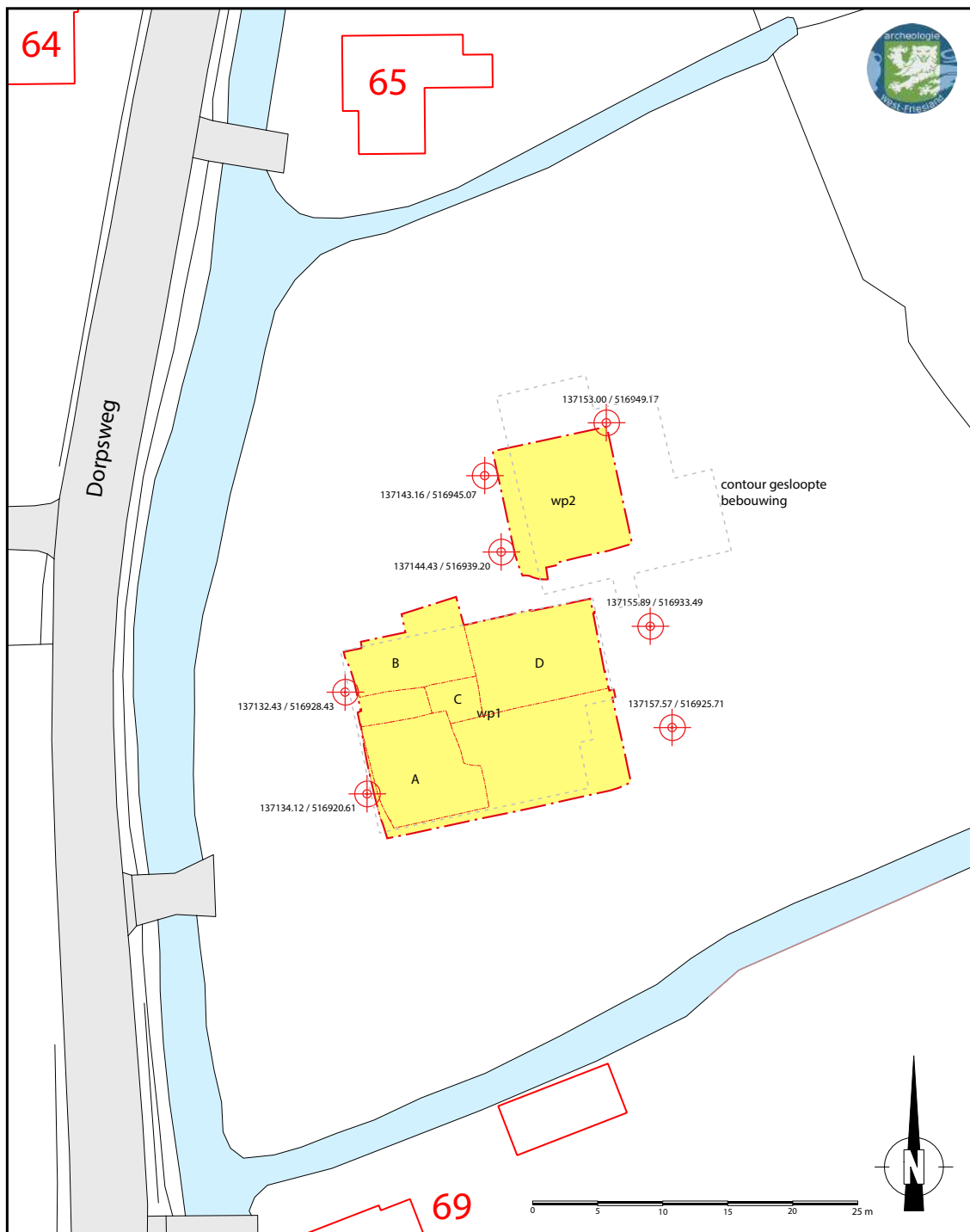
De keuze is gemaakt om niet in vier grote vakken (ca. 9 bij 10 meter) te verdiepen, maar in kleine vakken om de verticale bodemopbouw van de grondlagen en sporen goed in beeld te krijgen. Tevens is de keuze gemaakt de opgraving te concentreren op de noordelijke helft van de nieuwbouwcontour. Bij aanleg van vlak 1 waren hier namelijk direct onder het maaiveld middeleeuwse sporen zichtbaar, terwijl dit in de zuidelijke helft niet het geval was. De kern van de middeleeuwse terp lag dus aan de noordkant.

De verschillende vakken die zijn verdiept, zijn vervolgens vak B, C en D genoemd. Deze letters slaan dus niet op de geplande kwadranten.

De opgraving is uitgevoerd binnen een tijdsspanne van 7 dagen in plaats van de geplande 6 dagen. De zuidoosthoek is tijdens de opgraving niet verdiept vanaf vlak 1. Hier lag een grote

kelder van de stolpboerderij die ter plekke de oudere sporen had verstoord en binnen deze zone werden minder sporen verwacht dan in de noordelijke helft van de stolp.

Na afloop van de opgraving is de bouwput aangelegd, die zowel dieper als groter is geworden dan voorzien. Hierbij kwamen veel nieuwe sporen aan het licht. Om die reden zijn de sporen op het niveau van de onderkant van de bouwput gedocumenteerd als vlak 5 en is tevens het oostprofiel van de bouwput gefotografeerd. Deze waarneming vormt een belangrijke aanvulling op de opgravingsresultaten.

Afb. 14 Overzicht van de opgegraven werkputten.

4. Resultaten Middeleeuwen

4.1 Inleiding

De bij de opgraving aangetroffen sporen zijn op basis van de stratigrafie, hun onderlinge samenhang en de datering van het bijbehorende vondstmateriaal ingedeeld in vijf gebruiks- of bewoningsfasen. In de kaartbijlagen zijn de sporen weergegeven. Hierbij dient te worden opgemerkt dat een kaart niet een bepaald moment in de geschiedenis van het terrein weergeeft, maar alle sporen gedurende een bepaalde periode.

De eerste fase omvat alle sporen die dateren voorafgaand aan het opwerpen van de eerste huisterp. Het gaat om enkele gedempte greppels. De tweede fase betreft alle sporen die zijn te rekenen tot de eerste huisterp, tussen circa 1125 en 1200. De derde fase is de uitbreidingsfase van de huisterp tussen 1200 en 1350. Hierna volgt een vierde fase, waaruit weinig sporen en vondsten zijn gedaan, van 1350 tot 1565. Deze fase eindigt met de bouw van de stolpboerderij omstreeks 1565. De periode hierna komt aan bod in het volgende hoofdstuk.

4.2 Fase 1 (tot ca. 1125)

Tot fase 1 worden de sporen gerekend die dateren voorafgaand aan het opwerpen van de eerste huisterp. Aangezien vondstmateriaal uit deze sporen volledig ontbreekt, valt geen beginndatering van deze fase te geven. Het opwerpen van de huisterp heeft waarschijnlijk plaatsgevonden tussen 1100 en 1150. Deze datering is gebaseerd op een kleine muntschat, die hieronder wordt besproken, en de keramiekvondsten van fase 2. In het rapport hebben we dit afgerond op 1125.

Bodem

Op een diepte van 0,70 tot 0,90 –NAP bevond zich de natuurlijke bodem, bestaande uit lichtgrijze zandige klei (zavel). Vanwege het zandige karakter van deze natuurlijke laag, is bij de opgraving eenvoudig van 'zand' gesproken. Hierop is in verschillende profielen een rommelige laag van grijze klei vermengd met lichtgrijs zand waargenomen. De wijze van vorming en datering van deze laag zijn onzeker. Vondstmateriaal uit deze laag ontbreekt. Het is mogelijk dat de laag een restant van een Bronstijdniveau is. Greppels of andere sporen die met zekerheid in de Bronstijd zijn te plaatsen, zijn echter niet waargenomen.

Sloot S141

Bij de aanleg van de bouwput is geheel aan de oostzijde een gedempte sloot in noordzuid-richting waargenomen, die schuin in het oostprofiel van de bouwput verdween. De aanzet van de sloot is ook waargenomen in het noordprofiel van werkput 1 vak D. In het spoor is geen vondstmateriaal aangetroffen.

De sloot had op het niveau van vlak 5 (de bodem van de bouwput op circa 1,40 tot 1,50 –NAP) een breedte van 1,10 tot 1,35 meter. De diepte is niet vastgesteld; uit de foto's van het oostprofiel van de bouwput valt op te maken dat de sloot ongeveer 70 cm diep was. De oudste terplagen liepen over deze sloot heen.

Aannemelijk is dat de sloot in verbinding stond met sloot S120, aangezien in werkput 2 in het verlengde van S141 geen spoor is aangetroffen. Dat betekent dat sloot S120, die in de 19de eeuw nog altijd de basis voor een kadastrale grens vormde, een zeer oude verkavelingssloot was. Werkput 2 is niet verder verdiept dan vlak 1 en er is dan ook geen profiel door de sloot aangelegd, waardoor verder geen archeologische informatie over deze sloot beschikbaar is.

Greppels S68, S67, S133, S134

Op het diepste niveau is een aantal greppels waargenomen, waarvan de datering onzeker is. De breedte was 40 cm (S67, S134) tot 1,10 meter (S133). Ze waren hoofdzakelijk opgevuld met grijze klei met lichtgrijze zandvlekken. Eén van de greppels had een afwijkende oriëntatie en liep schuin weg richting het noordoosten.⁵¹ Mogelijk hebben zich op het diepste niveau meer van dergelijke greppels bevonden, maar deze zijn niet systematisch onderzocht.⁵² De datering van deze greppels is onzeker. Een mogelijkheid is dat ze niet uit de Middeleeuwen dateren, maar uit de Bronstijd. Sporen uit die periode ontbreken echter vooralsnog in Schellinkhout. De datering en interpretatie van de oudste greppels is een vraag voor toekomstig archeologisch onderzoek in Schellinkhout.

4.3 Fase 2 (1125-1200)

Fase 2 omvat alle sporen die zijn te rekenen tot de eerste huisterp (huispodium), waarvan zowel de noordelijke als zuidelijke steilkant is teruggevonden. Het oudste terplichaam is goed te herkennen doordat als hoofdbestanddeel het natuurlijke lichtgrijze zand is gebruikt. De latere uitbreidingslagen van de terp vertonen een meer gemengde samenstelling en zijn overwegend grijsbruin van kleur. Uit de oudste ophoging komt geen vondstmateriaal. Op basis van de oudste keramiek- en metaalvondsten van de opgraving en aan de hand van de chronologie van de sporen kan deze worden gedateerd tussen 1100 en 1150. Zoals gezegd is dit afgerond op 1125.

Terplichaam

Zowel uit het genoemde noordprofiel als het oostprofiel van de bouwput blijkt dat de gedempte sloot (S141) wordt afgedekt door een egale bruinigrijze kleilaag van 20 tot 30 cm dik. De

Afb. 15 Noordprofiel (profiel 7) met oudste terpopphoging en paalkuil S129 en haardkuilen S78, S79 en S128.

⁵¹ Dit is vastgesteld in vak B.

⁵² Doordat ze zijn doorgraven door latere sporen was het lastig deze oudere greppels te traceren.

bovenzijde van deze laag bevond zich op 0,50 –NAP. Deze laag vormt de basis van de huisterp (en ontbreekt buiten de contouren van de eerste terp).

De oudste woonterp bestond uit een dik pakket lichtgrijze zandige klei met een hoogte van maximaal 90 cm; de bovenzijde lag dus op 0,40 +NAP (afb. 15). Voor de ophoging is duidelijk gebruik gemaakt van materiaal dat is gewonnen uit de natuurlijke bodem.

Langs de noordelijke steilkant lag een zwart afvalpakket (S119) van maximaal 70 cm dik (afb. 16). Deze bevatte vooral verbrand organisch materiaal en nauwelijks ander afval.⁵³ De westelijke begrenzing van de terp is niet exact vastgesteld, maar kan wel worden afgeleid uit de positie van een serie kuilen vlak naast de terp. Uit de noordelijke en zuidelijke steilkant blijkt dat het terplichaam een breedte van circa 10,5 meter had; de lengte is onbekend.

Uit het zwarte afvalpakket (S119) is een grondmonster genomen waarvan 1 liter is uitgezeefd.⁵⁴ Hierbij is vastgesteld dat het monster vooral as en houtskool bevatte en ook veel verbrande stengelfragmenten en bladresten. Verder zijn enkele kleine stukjes dierlijk bot, zowel verbrand als onverbrand, visschubben en verkoolde zaden van graan aangetroffen. Andere zaden of pitten die wijzen op consumptieafval bleken niet aanwezig.

Afb. 16 Oostprofiel (profiel 6) met terpophogingen en steilkant met afvalpakket S119

Opmerkelijk is dat de terpophoging zich in het vlak (vak 1D) aftekende als een laag met twee grote vertandingen (afb. 17). Denkbaar is dat zich hier een trap in de steilkant van de terp bevond. Bij horizontaal aansnijden van de lagen kan dat deze vorm in het vlak geven. Uit de opgravingsgegevens is dit niet onomstotelijk vast te stellen. Als zich hier een trap bevond, is dit een aanwijzing voor een ingang in de lange wand van de veronderstelde boerderij.

Gedurende fase 2 is de huisterp opgehoogd en ook uitgebreid, in ieder geval richting het westen en zuiden. De verschillende ophogingslagen zijn lastig te dateren. In de profieltekeningen in de bijlagen is een schematische fasering aangebracht.

⁵³ V96

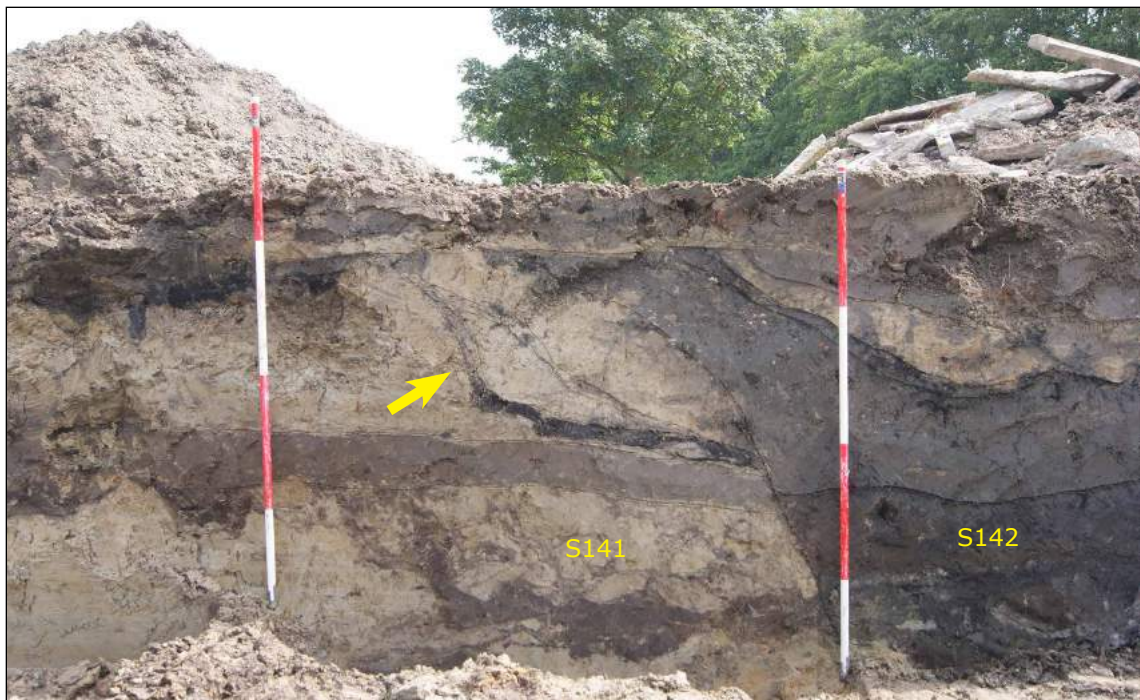
⁵⁴ M05. Het monster is verwerkt door A.L. de Sitter-Homans.

Afb. 17 De oudste terpophoging maakte een opvallende vertrapping aan de zuidzijde. Bij de gele pijl de vlechtwerkwand S117 waarmee de terprand was afgezet.

Vlechtwerkwand S117

Zeer opmerkelijk is dat langs de zuidelijke steilkant van de huisterp een vlechtwerkwand is aangetroffen (zie afb. 17). Het vlechtwerk was bij opschaven van het vlak (op 0,02 +NAP) als een dunne kronkelige zwarte baan te herkennen. Het hout was volledig vergaan. Dit vlechtwerk kon over een lengte van 5,50 meter in het opgravingsvlak worden gevolgd en maakte een zeer flauwe bocht. Paaltjes waar het vlechtwerk tegenaan was bevestigd, zijn niet teruggevonden. Deze kunnen uit de bodem zijn getrokken of volledig zijn weggerot. Bij de opgraving is vastgesteld dat het vlechtwerk nog ongeveer 20 cm diep in de bodem aanwezig was. In het oostprofiel van de bouwput is de vlechtwerkwand ook waargenomen. Hier besloeg het vlechtwerk bijna de gehele hoogte van de terp (circa 80 cm) en bleek dat er nog een tweede vlechtwerkwand aanwezig was (afb. 18). Op basis van deze waarneming kan worden geconcludeerd dat het vlechtwerk is aangebracht om de steilkant van de terp te verstevigen. Verstevingen van de steilkanten van terpen zijn een bekend verschijnsel, maar deze zijn normaal gemaakt van plaggen. Die wijze van versteving is bijvoorbeeld vastgesteld bij een opgraving op perceel Westerkerkweg 36 in Venhuizen (afb. 19).⁵⁵

Afb. 18 Profielwand van de bouwput. Bij de gele pijl de vlechtwerkwand (twee fasen) waarmee de terprand was afgezet.

Vloerniveau's met haardkuilen

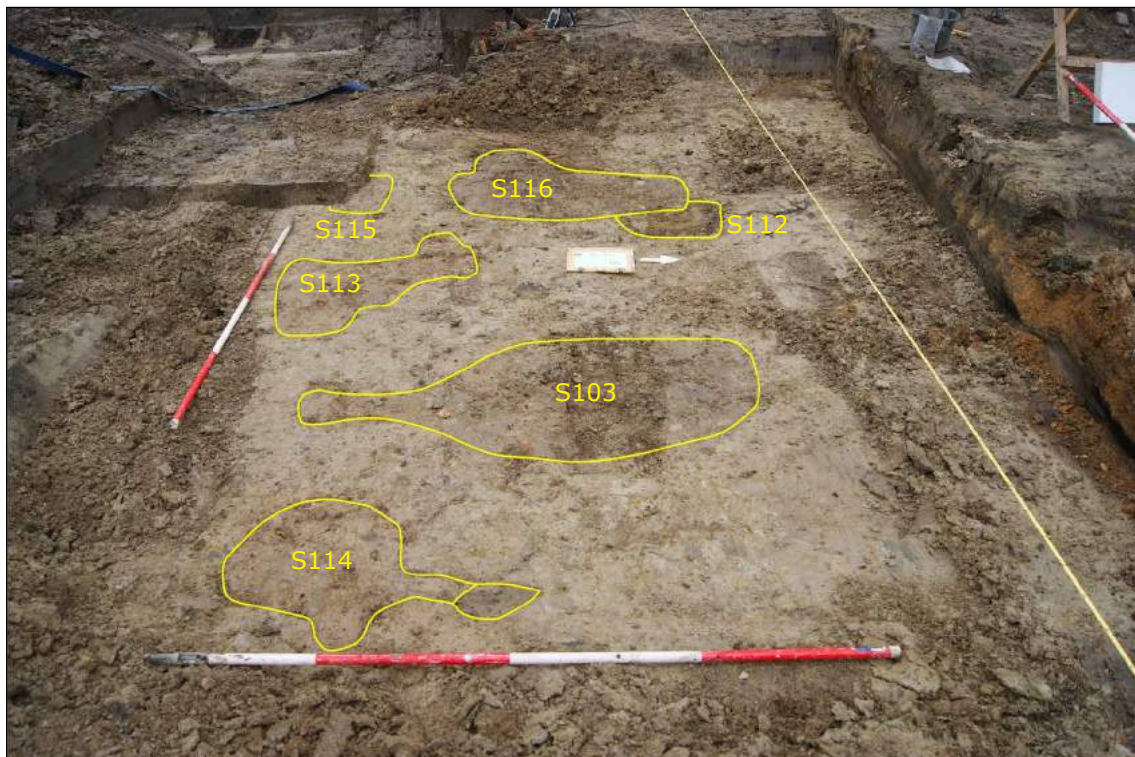
In de noordoosthoek van het opgegraven vlak is verdiept binnen een huis dat op de woonterp heeft gestaan. Dit blijkt uit de restanten van vloerniveau's, hoge concentraties van (haard) as, (paal)kuilen en huttenleem. De bovenzijde van de sporen bevond zich ruwweg tussen 0,50 +NAP en 0,80 +NAP. De terp had dus een hoogte van zo'n 1,20 tot 1,50 meter. Helaas is slechts een klein deel van het huis op deze terp opgegraven, waardoor geen reconstructie van de plattegrond mogelijk is.

Een serie ondiepe kuilen met as valt vooral op. Deze lagen alle binnen het noordelijke deel van het vlak, zoals S78, S79 en S128. In het noordprofiel van vak D zijn doorsnedes door deze

55 Gerritsen 2017.

Afb. 19 Schuin opgestapelde kleiplaggen ter versteviging van de steilkant van een terp, daarachter een afval laag. Opgraving Westerkerkweg 36 in Venhuizen.

Afb. 20 Diverse kuilen die samenhangen met de wandconstructie van het 12de-eeuwse huis.

sporen te zien (zie afb. 15). Waarschijnlijk betreffen het zogenoemde haardkuilen: kuilen in de vloer waarin werd gestookt. Een verharding van de haardplaatsen met bakstenen, zoals gebruikelijk in de 13de eeuw, ontbreekt hier. De opvallende kleuren in het profiel worden overigens niet alleen veroorzaakt door de aanwezigheid van as; vanaf circa 1565 lag hier de stal van de stolpboerderij en de bodem is zodoende fosfaatrijk geworden. De bodem kan hierdoor zelfs groen van kleur worden. Aannemelijk is dat de haardkuilen ongeveer in het midden van de boerderij lagen, wat een belangrijke aanwijzing is voor de reconstructie van de plattegrond.

In het vlak (vak D) was een laag met veel huttenleembrokkjes aanwezig (S111). Hieruit is keramiek verzameld, namelijk 28 scherven kogelpotaardewerk, 25 scherven Paffrath-aardewerk en 18 scherven Pingsdorf-aardewerk (V78, V94). De keramiek dateert uit de 12de eeuw. Waarschijnlijk zijn nog enkele vondstnummers te rekenen tot de vloerniveau's of ophogingen van de vloeren in de boerderij, zoals V58, V59, V64, V77 en V106. Deze vondsten zijn verzameld tijdens het verdiepen en komen waarschijnlijk deels ook uit sporen in het vlak (zie onder). Al deze vondstnummers bevatten uitsluitend kogelpotaardewerk, Paffrath-aardewerk en Pingsdorf-aardewerk. De vondsten worden besproken in paragraaf 4.5.1. Tevens komen uit deze lagen enkele fragmenten dierlijk botmateriaal.

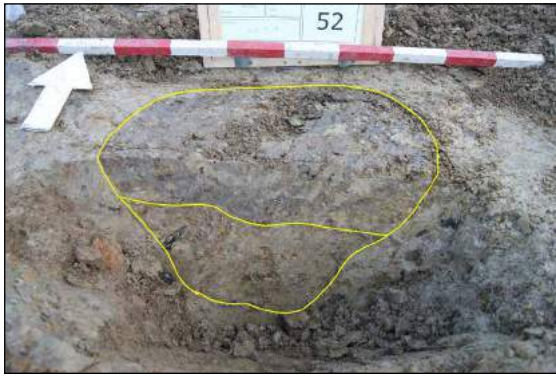
Paalkuilen

Een tweede belangrijk punt is de aanwezigheid van een serie kuilen op korte afstand van de vlechtwerkwand, namelijk van noord naar zuid de kuilen S114, S103, S113 en S115 (afb. 20, 22, 24 en 25). In het oostprofiel van de bouwput is nog een kuil op deze lijn waargenomen. Al deze kuilen hadden net zoals de terpophoging een vulling van lichtgrijze zandige klei, maar daarnaast ook veel leembrokkjes. De kuilen waren in doorsnede komvormig en hadden een diepte van 20 tot 35 cm. Bij geen van de kuilen is een paalkern waargenomen, maar meest waarschijnlijk is toch dat het paalkuilen betreft. Het is een bekend fenomeen dat niet iedere paalkuil een duidelijke kern heeft waar de paal heeft gezeten. De onderlinge afstand van de kuilen bedroeg globaal 1,20 (tussen S113 en S115) tot 1,80 (tussen S114 en S113 en tussen S114 en het oostprofiel). De kuilen (de kern van de sporen) liggen op een afstand van ongeveer 50 tot 60 cm van de vlechtwerkwand, wat inhoudt dat ten zuiden van de boerderij slechts een smal pad aanwezig was.

Naast de vier genoemde (paal)kuilen zijn binnen de contour van de veronderstelde boerderij nog enkele kuilen gevonden. In het noordprofiel van vak D, het lengteprofiel door de terp, is geheel aan de linkerkant een forse paalkuil te zien (S129, zie afb. 15). Deze kuil kwam van een niveau van 0,80 +NAP en had een diepte van 1,00 meter. Binnen deze kuil was wel een kern aanwezig. Deze paalkuil is niet waargenomen in het vlak, wat vermoedelijk komt doordat deze geheel in de noordoosthoek van vak D lag. Aangezien het een kuil voor een zware paal betreft, is het aannemelijk dat hierin een van de staanders stond. Mogelijk hoorde de paalkuil bij de noordelijke rij staanders.

De functie van de andere kuilen is onzeker. Eén van de kuilen was rond van vorm met een diameter van 65 cm (S109, afb. 23). De doorsnede was komvormig met een diepte (vanaf vlak 3 op 0,30 +NAP) van 30 cm. Een mogelijkheid is dat het een haardkuil betreft, maar dit blijkt niet duidelijk uit de vulling en ook de ligging binnen de veronderstelde plattegrond is onlogisch. Een andere kuil was min of meer vierkant van vorm met een lengte en breedte van 90 cm (S103). Deze had (vanaf vlak 3 op 0,27 +NAP) een diepte van maximaal 40 cm en had een opvallende uitloper richting de veronderstelde zijwand. Een mogelijkheid is dat zich hier een tussenwand bevond.

Een tweede grote kuil had een onregelmatige vorm met een maximale lengte en breedte van 1,30 meter (S116). Ook dit spoor was in doorsnede komvormig met een diepte (vanaf vlak 3 op 0,19 +NAP) van 40 cm. Aan dit spoor vast zat een tweede kuil van 20 cm diep (S112). Tot slot zijn drie kleine kuilen gevonden, die alle zijn geconstateerd in vlak 2 (circa 0,33 tot 0,40 +NAP). Kuil S80 had een diameter van 20 cm en was 12 cm diep. Kuil S91 had een diameter van 40 cm en was 16 cm diep. Kuil S92 had een diameter van 45 cm en was 30 cm diep (afb. 21).

Afb. 21 Coupe door kuil S92.

Afb. 22 Coupe door kuil S113.

Afb. 23 Coupe door kuil S109.

Afb. 24 Coupe door kuil S114.

Mogelijk hangen de kuilen samen met de binnenindeling van de boerderij. Het centrale deel wordt gezien als het leefgedeelte van de boerderij en hier bevonden zich bijvoorbeeld bedstedes, zitbanken of tussenwanden rondom de centrale haardplaats.

Uit diverse kuilen komen scherven keramiek. Uit kuil S92 komen twee fragmenten van een kogelpot en één fragment van een bakpan, beide van kogelpotaardewerk, en twee

fragmenten van een kogelpot van Paffrath-aardewerk (V72). De bakpan heeft een holle steel met volledig doorgestoken gat in de wand. Opvallend is het oxiderende baksel, een fenomeen dat bij de bakpannen van het 13de-eeuwse kogelpotaardewerk lijkt te ontbreken. Ook uit kuil S116 komen enkele scherven: twee fragmenten kogelpotaardewerk, vier fragmenten Paffrath-aardewerk en drie fragmenten Pingsdorf-aardewerk (V95). Drie scherven Paffrath-aardewerk horen bij een kogelpot waarvan een groot deel is verzameld bij de aanleg van vlak 3 (V94), wat doet vermoeden dat nog meer keramiek uit deze kuil komt. Kuil S112 leverde zes scherven kogelpotaardewerk, één scherf Paffrath-aardewerk en één scherf Pingsdorf-aardewerk op (V92). Uit kuil S103 komen tot slot vijf fragmenten kogelpotaardewerk, één fragment Paffrath-aardewerk en vier fragment Pingsdorf-aardewerk op (V81 en V93). Alle scherven zijn in de 12de eeuw te plaatsen.

Afb. 25 Coupe door kuil S103.

Wand van het huis

Bijzonder is de vondst van een stuk van de omgevallen wand van de boerderij (S108, V91, afb. 26 en 27). De wanden waren gemaakt van vlechtwerk besmeerd met leem. Brokjes van huttenleem, zoals dit in de archeologie wordt genoemd, worden veel in de middeleeuwse lagen aangetroffen. In dit geval gaat het om een stuk omgevallen wand van 100 bij 60 cm en een dikte van 5 cm. Rondom deze wand zijn veel keramiekscherven aangetroffen: circa 80 scherven kogelpotaardewerk, 30 scherven Paffrath-aardewerk en 15 scherven Pingsdorf-aardewerk (V86, V87 en V90). Bij het kogelpotaardewerk valt op dat bezemstreekversiering

Afb. 26 Een stuk omgevallen lemen wand (S108).

Afb. 27 Enkele brokken van de omgevallen lemen wand na schoonmaken (S108).

ontbreekt en dat oxiderende baksels voorkomen. Onder de Pingsdorf-aardewerk bevinden zich scherven van een kogelpot. De scherven dateren uit de 12de eeuw. Opvallend is het verder het tamelijk grote aantal fragmenten dierlijk botmateriaal dat rondom de leembrokken is gevonden, afkomstig van onder andere rund, schaap/geit en ook gans (V86). Dit materiaal wordt apart besproken.

Huisplattegrond

Op basis van de beschreven sporen is het aannemelijk dat in de noordoosthoek van de opgraving de resten van een boerderij op een woonterp zijn teruggevonden. Helaas viel de plattegrond grotendeels buiten het opgegraven areaal. Om een plattegrond goed te reconstrueren is het noodzakelijk deze volledig of grotendeels op te graven. Toch is geprobeerd een reconstructie te maken.

De vier eerder genoemde paalkuilen liggen op een rechte lijn, wat het aannemelijk maakt dat we met een boerderij met een rechthoekige plattegrond te maken hebben. Helaas kunnen de lengte en breedte van de boerderij niet worden vastgesteld. Mogelijk behoorde paal S129 bij de noordelijke wand en dat houdt in dat de boerderij 4 meter breed was. De kuilen binnen de boerderij wijzen op een drieschepige indeling.

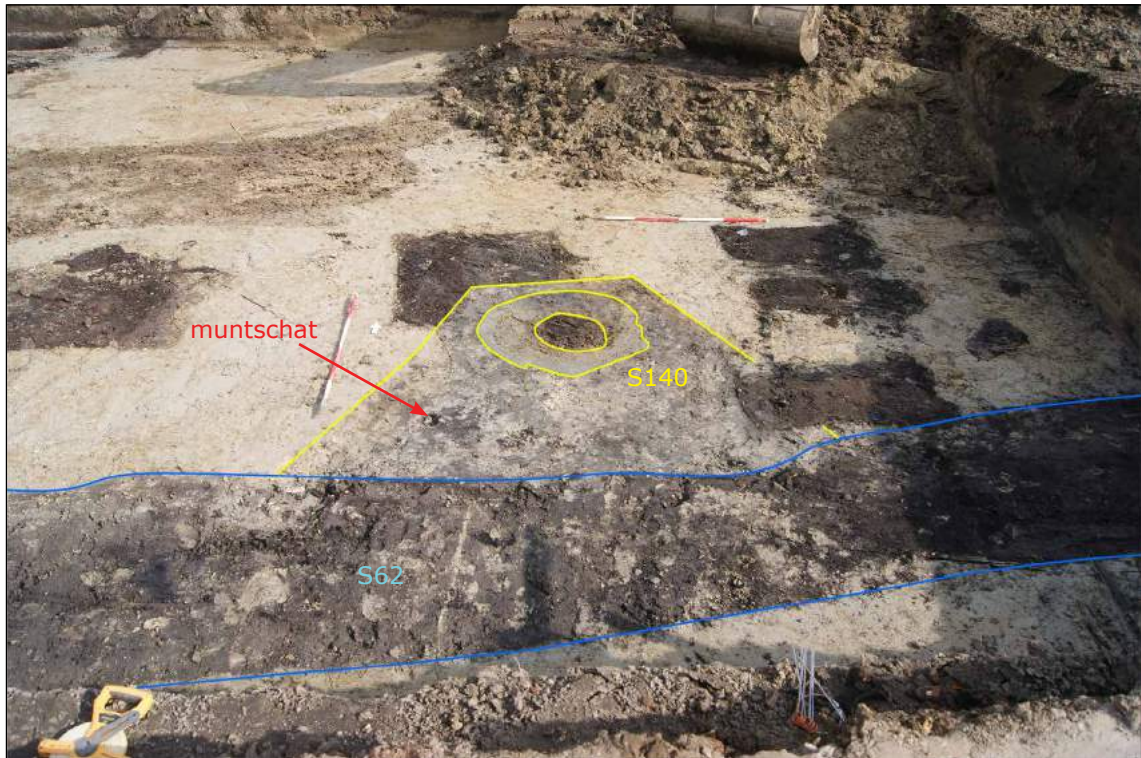
Vooralsnog hebben we erg weinig informatie over de middeleeuwse huisplattegronden op het platteland van West-Friesland. Dit komt doordat vooralsnog buiten de steden geen enkele huisplattegrond uit de 12de eeuw is opgegraven. Her en der zijn wel paalkuilen teruggevonden, maar reconstructie van de boerderijen was nergens goed mogelijk. Dat heeft meerdere oorzaken. Allereerst vindt pas sinds enkele jaren systematisch onderzoek in de dorpen plaats. Daarnaast concentreert het onderzoek zich op de dorpslinten en daar zijn door eeuwenlange bouwwerkzaamheden de huisplattegronden niet intact bewaard gebleven. Bovendien is het archeologisch onderzoek op deze locaties vrijwel altijd kleinschalig van aard, waardoor geen complete huisplattegronden worden opgegraven. Tot slot speelt de zichtbaarheid van de sporen een rol: de paalkuilen blijken vaak zeer slecht herkenbaar of zelfs geheel afwezig.

Een beeld van de mogelijke plattegrond van de boerderij geven de plattegrond zoals die zijn aangetroffen in Den Burg en Het Torp. De boerderijplattegrond in Torp had een lengte van 14 meter en een breedte van 5,5 meter; de fundering bestond uit een plaggenwand met aan de binnenzijde stijlen op een onderlinge afstand van 1,5 meter. De boerderij had een eenschepig woongedeelte en een drieschepig stalgedeelte. De variatie in plattegronden is groot. Volgens Van Doesburg waren de plattegronden in West-Nederland in deze periode 10,5 tot 35 meter lang en 4,6 tot 7,3 meter breed.⁵⁶

Plaggenput S140

Tijdens de opgraving is binnen de bouwcontour verdiept in een aantal kleine werkputten, zodat de bodemopbouw gedetailleerd in beeld kon worden gebracht. Hierbij is de keuze gemaakt om het onderzoek te concentreren op het noordelijke deel omdat daar de kern van de woonterp lag. De noordoosthoek is niet verder verdiept dan vlak 1 omdat daar minder of geen sporen van de woonterp werden verwacht en omdat daar een grote en diepe bakstenen kelder van de stolpboerderij aanwezig was die naar verwachting veel van de oudere sporen zou hebben verstoord. Bij de aanleg van de bouwput bleek zich hier een plaggenput te bevinden (afb. 28). Helaas kon daardoor uitsluitend de onderkant van de put worden gedocumenteerd. Door dit spoor is handmatig een coupe gezet.

⁵⁶ Van Doesburg 2014, 349.

Afb. 28 Bij de aanleg van de bouwput is een plaggenput S140 gevonden. Deze put had een wand van kleiplaggen en een organische vulling waarmee de put is gedempt. Opvallend is dat van de ton van de put alleen de hoepels resteerden, de duigen waren niet meer aanwezig. Rondom de put is de vulling van de kuil te zien, die is gegraven bij de bouw van de put. Uit dit spoor komt de muntschat.

Rondom de plaggenput was een grote kuil aanwezig, die tijdens de bouw van de put is gegraven. Deze zogenoemde insteek was opgevuld met grijze klei met lichtgrijze zandvlekken en donkerbruine organische brokjes. Deze grond is een mengsel van de opgespitte natuurlijke

bodem, vermengd met restanten veen en verspitte ophogingslaag. De kuil had een maximale lengte (oostwest) van 3,20 meter; de breedte (noordzuid) bedroeg meer dan 3,00 meter. De kuil werd namelijk aan de zuidkant doorsneden door de dempingslagen van sloot S62, die waarschijnlijk omstreeks 1200-1250 is gedempt (zie onder). De plaggenput is dus met zekerheid ouder. Overigens oversneede de insteek op zijn beurt weer een oudere kuil (S136). De plaggenput zelf had een doorsnede van ongeveer 1,50 meter. Op het niveau van de bouwput lagen de kleiplaggen niet netjes in verband; dit is op een hoger niveau zeer waarschijnlijk wel het geval geweest. In de coupe was te zien dat aan een zijde van de put de kleiplaggen op hun kant lagen. Onzeker is of deze bewust zo zijn neergelegd als basis voor de plaggenopbouw of dat de plaggen bij buiten gebruik stelling van de put zijn omgevallen.

Afb. 29 Voor- en achterzijde van de acht munten die als rolletje op elkaar zijn gevonden. De munten dateren tussen 1100 en 1150.

Afb. 30 De oudste munten die bij archeologische opgravingen en waarnemingen in oostelijk West-Friesland zijn aangetroffen.

30-1 Zilveren penning geslagen onder graaf Willem I van Holland tussen 1210 en 1222 (Wognum, Westeinderweg, 2015; AWF1755, part. col.)

30-2 Zilveren penning geslagen onder Hendrik VII in Nijmegen tussen 1220 en 1235 (Enkhuizen, Westeinde 107, 2013)

30-3 Zilveren penning geslagen onder keizer Frederik II in Nijmegen tussen 1212 en 1250 (Grootebroek, Zesstedenweg 10-12, 2016).

30-4 Zilveren penning geslagen onder Otto II van Gelderland in Arnhem tussen 1229 en 1271 (Zwaag, Dorpsstraat 304, 2014).

De ronde put binnen de plaggenrand had een diameter van 60 cm en de bodem bevond zich op een diepte van 1,40 meter onder het vlak, wat neerkomt op een diepte van 2,90 –NAP. Oorspronkelijk heeft zich hier een houten ton bevonden. Geheel onderin de put lag een plank als bodem.⁵⁷ Mogelijk is de put zo diep aangelegd door de aanwezigheid van kuil S136. De bouwers groeven door totdat de bodem volledig bestond uit schoon zand. Opvallend is dat bij demping de duigen van de ton uit de bodem zijn getrokken, slechts de hoepels resteerden in de bodem. Kennelijk konden de duigen worden hergebruikt. Een monster (M06) van een van de hoepels is onderzocht op

houtsoort en dit blijkt om de hazelaar te gaan.⁵⁸

Geheel onderin de put bevond zich een pakket (54 cm dik) van grijsbruine organische klei, die mogelijk tijdens het gebruik van de put is gevormd. Daarop volgde een laag van 18 cm dik van grijze zandige klei. Hierop lag een pakket van grijze klei met organisch materiaal van 46 cm dik. Geheel bovenin volgde vrij slap bruin organisch materiaal (mogelijk deels mest).

Een aanwijzing voor de datering van aanleg van de plaggenput vormt een scherv van Pingsdorf-aardewerk uit de insteek (V113). Na circa 1225 komt proto-steengoed in zwang.

Uit de insteek van de plaggenput komt de meest bijzondere vondst van het onderzoek: een stapeltje van acht zilveren munten die worden gedateerd tussen 1100 en 1150 (V113, afb. 29). De oudste munten die tot nu toe bij een archeologische opgraving in oostelijk West-Friesland zijn aangetroffen, dateren uit de eerste helft van de 13de eeuw (afb. 30). De muntschat uit Schellinkhout is dus ongeveer een eeuw ouder! Als de munten een bouwoffer waren, zoals

⁵⁷ Net zoals bij plaggenput S54. De plank kon niet worden bemonsterd en is alleen op de bodem van de handmatig gegraven coupe waargenomen.

⁵⁸ Van Daalen 2015.

hieronder wordt verondersteld, houdt dat in dat de plaggenput zeer waarschijnlijk ergens in de 12de eeuw is gemaakt. Waarschijnlijk bestond de terp toen al, want de plaggenput is jonger dan een van de kuilen (S136), die rondom de oudste terp zijn gegraven.

Uit de organische vulling van de put komen twee scherven: een randscherf van een bakpan van roodbakkend aardewerk (r-gra-33) en een wandscherf van een steengoedkan uit Siegburg (V114). Deze scherven zijn van groot belang voor de datering van de plaggenput, want op basis van deze vondsten kan de demping rond 1350 worden geplaatst. De put kan dus bijna twee eeuwen in gebruik zijn geweest.

De locatie van de plaggenput is opmerkelijk: deze ligt buiten de woonterp. De bouw van de put was hierdoor uiteraard een stuk makkelijker want men hoefde een veel minder diep gat te graven, maar de put was wel kwetsbaarder voor overstromingen en voor het halen van water moesten de bewoners eerst de woonterp aflopen.

De oudste munten van oostelijk West-Friesland (Frank Postma & Bouke Jan van der Veen)

De kleine en zeer dunne munten werden op een stapeltje of rolletje gevonden waardoor er in de numismatiek sprake is van een *schatvondst*: "een depositie van twee of meerdere munten waarvan kan worden aangenomen dat ze tesamen verborgen of verloren zijn".⁵⁹ Er is wat corrosie gevonden die niet van de munten afkomstig is; mogelijk is de corrosie afkomstig van een kokertje waarin de munten opgeborgen waren. Het gaat om acht anonieme zilveren penningen van het Bisdom Utrecht. Ilisch schrijft dit type munt toe aan de periode van bisschop Burchard (1099-1112) en opvolgers.⁶⁰ De munten zijn volgens hem ca. 1100-1150 geslagen te Deventer (Ilisch 1.32). De diameter van de munten is 14 à 15 mm en de zwaarste munt weegt 0,54 gram.

Op de voorzijde van de munt staat het borstbeeld (naar rechts) van een bisschop met een "Turkse muts" en een kromstaf. Het geheel is omgeven door een parelcirkel en er is geen omschrift. De munten zijn van hetzelfde type maar niet identiek. Op twee munten staat de staf schuin en op één munt heeft de bisschop een scheef gezicht. Op de keerzijde staat een gevoet kruis met bolletjes op de voeten en centraal een ster in een parelcirkeltje. Het geheel is omgeven door een parelcirkel en ook op deze zijde staat geen omschrift. Er zijn kleine variaties zichtbaar. Zo zijn de voeten van het kruis soms licht gevorkt, de centrale ster heeft soms meer dan zes stralen en er zijn variaties van het binnenste parelcirkeltje.

Een kort gevoet kruis met centraal een cirkel waarin een ster, typerend voor Deventer, is voor het eerst gebruikt op de keerzijde van de munten geslagen onder Koenraad van Zwaben (1076-1099) (Ilisch 1.30 – 1.31.1). Ook het primitief weergegeven borstbeeld van de bisschop lijkt een sterk gestyleerde weergave van het op de munten van Koenraad gebruikte borstbeeld van de bisschop die daar duidelijk is afgebeeld met een *tonsuur* of kruinschering. De "Turkse muts" is daarmee naar het rijk der fabelen te verwijzen. Op de voorzijde van de munten van Koenraad staat de naam van de bisschop: linksonder beginnend CONRADVS. Deze munten dragen overduidelijk de naam van de muntplaats + DAVENTRIA, maar dan retrograde – tegen de klok in – op de munt aangebracht.

⁵⁹ De schatvondst van Schellinkhout is geboekt in NUMIS onder NUMISnummer 1130132.

⁶⁰ Ilisch 1997/1998.

Munten geslagen in Deventer met de naam van een der opvolgers van bisschop Koenraad uit de eerste helft van de 12^e eeuw ontbreken of zijn nog nimmer teruggevonden en daarmee gaan alle *geïmmobiliseerde* munten (geproduceerd buiten de officiële munt) die door Ilisch worden ondergebracht onder "B. Burchard und Nachfolger ca. 1100-1150)" ook rechtstreeks terug op *dit type* penning van Koenraad geslagen te Deventer en zijn daarna langere tijd met deze verwilderde beeldenaars geslagen. In de 12de eeuw verandert de muntcirculatie in onze lage landen belangrijk van karakter. Aanvankelijk werden na de Karolingische periode zilveren munten geslagen die voornamelijk (bijna uitsluitend) gebruikt werden voor de internationale handel met Scandinavië, Rusland en overzee. Naar mate de economie en het gebruik van luxere goederen van "verre" bereikbaar wordt voor een breder deel van de bevolking, neemt ook het gebruik van zilver muntgeld binnenslands toe. De munten worden kleiner van formaat en lichter van gewicht; en het gebruik van geld is niet meer alleen voor grotere handelstransacties maar krijgt ook een plaats in het dagelijkse leven van alledag. Zo zijn ook op de 12de-eeuwse terp van Schellinkhout zilveren munten voor dat doel beschikbaar.

Een bouwoffer? (C. Schrickx)

De vondst uit Schellinkhout is een van de oudste muntschatten uit West-Friesland. Meest bekend is de schat van Avendorp (gemeente Schagen). In 1892 werden in de terp wel 1200 muntjes gevonden, die als grote klomp aan elkaar vast zaten. De vondst trok in die tijd al de aandacht en er werd dan ook in diverse kranten over bericht. De munten uit Schellinkhout zijn sterk verwant aan die uit Avendorp.

Grote vraag is hoe het stapeltje zilveren penningen in de insteekkuil is terechtgekomen. Zijn deze muntjes bij de aanleg van de put verloren? Of zijn deze met de grond die in de kuil is gestort meegekomen? Of zijn de munten bewust als een bouwoffer in de kuil gedeponeerd? Het zou wel erg toevallig zijn als deze munten per ongeluk in het spoor terecht zijn gekomen, aangezien andere vondsten vrijwel geheel ontbreken. Een bouwoffer is dus zeker een mogelijkheid. De plaggenput leverde het drinkwater voor de bewoners van de huisterp en was dus letterlijk van levensbelang.

Pelsdonk heeft de schatvondsten uit de 12de en 13de eeuw in kaart gebracht.⁶¹ Zijn overzicht omvat 25 schatvondsten, uiteenlopend van vier tot wel 1647 munten, waarbij uiteraard de schat van Avendorp niet ontbreekt.⁶² Opmerkelijk is dat verreweg de meeste schatvondsten in Friese terpen zijn gedaan. Een aantal schatvondsten bevat net als die uit Avendorp veel munten en aannemelijk is dat deze zijn begraven om veilig te verbergen. De eigenaar heeft ze om wat voor reden dan ook niet meer kunnen opgraven. In een heel aantal andere gevallen gaat het net als in Schellinkhout om kleine muntschatten met een geringe economische waarde.⁶³ Helaas zijn in de meeste gevallen de exacte vondstomstandigheden onbekend. Aan munten werd ook een symbolische waarde toegekend en het is dan ook zeker denkbaar dat kleine muntschatten bewust zijn gedeponeerd als bouwoffer of andere symbolische handeling.

⁶¹ Pelsdonk 2008.

⁶² Pelsdonk rondt de datering van deze schatvondst af op 1125.

⁶³ 5x vier munten, 1x vijf munten, 3x acht munten, 3x negen munten, 1x tien munten, 1x twaalf munten, 2x achttien munten.

Sloot S65

Aan de westkant vormde sloot S65 de begrenzing van het huisperceel. Deze sloot had een breedte van ongeveer 1,65 meter (afb. 31).

Uit de sloot komen enkele scherven, namelijk een groot deel van de bovenkant van een kogelpot van Paffrath-aardewerk (43-C01, afb. 44), een grote randscherf van een oxiderend gebakken kogelpot van kogelpotaardewerk (73-C01, afb. 43), een randscherf van een kogelpot en een wandscherf van een indetermineerbare vorm, beide van Pingsdorf-aardewerk (V80). Waarschijnlijk hoort spoor S66 tot deze sloot en hieruit komen vier fragmenten van een kan van Maaslands witbakkend aardewerk, waaronder een lensbodem en een worstoor, en een fragment van een kogelpot van Paffrath-aardewerk (V44 en V48). Globaal kunnen deze vondsten worden geplaatst in de 12de of vroege 13de eeuw.

Zeker is dat de sloot was gedempt op het moment dat plaggenput S54 (zie onder) werd gemaakt. Zoals we hieronder nog zullen zien, heeft dit niet lang na 1276 plaatsgevonden. Bij de aanleg van deze plaggenput was niet meer bekend dat in de ondergrond een gedempte sloot lag. Door de aanwezigheid van deze sloot moest zeer diep worden gegraven om de natuurlijke zandlaag te bereiken; op een andere locatie was dit niet het geval geweest.

Afb. 31 Zuidprofiel (profiel 5) met coupe door sloot S65.

Kuilen

Zowel ten zuiden als ten westen van de oudste terp lagen veel kuilen; onder de terp ontbraken deze. Dat houdt in dat ze zijn gegraven in de periode dat de huisterp er al was. De kuilen waren opgevuld met klei en veen en bevatten vrijwel geen vondsten. Waarschijnlijk zijn de kuilen gegraven om zand uit de bodem te winnen voor ophogingsmateriaal, voor het maken van lemen wanden of om zure venige bodems met kalk te verrijken.

Kuil S87

Kuil S87 had een lengte van 2,39 meter (OW) en een breedte van circa 1,80 meter (NZ). Net als kuil S96, een kuil die pal naast deze kuil lag, was het spoor opgevuld met een vlekkerig

pakket van grijsbruine klei met lichtgrijze zandvlekken en donkerbruine organische brokjes (veen). In het oostprofiel van vak C is te zien dat de kuil is gegraven vanaf het niveau van de natuurlijke bodem tot een diepte van circa 1,15 –NAP. De kuil hoort dus bij de eerste bewoningsfase.

Waarschijnlijk is V84 uit de kuil afkomstig (aangetroffen bij aanleg vlak 4): 10 scherven van twee verschillende kogelpotten van Pingsdorf-aardewerk en een groot deel van een pot van Pingsdorf-aardewerk. De pot (84-C01, afb. 45) heeft een overkragende en van boven iets afgeplatte rand (type 2.8). Dit type rand komt gedurende een lange periode voor en vooral tussen circa 960 en 1140. Op de schouder zijn losse paarse verfstrepen aangebracht, een decoratiewijze waarvan het hoogtepunt eveneens tussen circa 960 en 1140 ligt. Deze vondst wijst dus op een datering in de vroege 12de eeuw.

Kuil S88

Pal ten oosten van sloot S65 bevond zich een kuil waarvan een ronde kant in het vlak is gezien. Deze had een lengte (OW) van circa 100 cm en de onderkant bevond zich op circa 1,60 –NAP. Onderin de kuil bevond zich een organische kleilaag en verder was de kuil opgevuld met diverse lagen grijze klei en lichtgrijs zand. Opmerkelijk is dat in de vulling een mogelijke paalkuil was te zien. De datering en functie van het spoor is onzeker. Het is mogelijk dat het om een waterkuil gaat.

Kuil S96

Kuil S96 was een nagenoeg vierkante kuil met een lengte van 2,20 meter (NZ) en een breedte van circa 1,80 meter (OW). De kuil is vastgesteld op een diepte van 0,93 –NAP en was vanaf dat niveau circa 40 cm diep. De vulling bestond uit grijsbruine klei met lichtgrijze zandvlekken en donkerbruine organische brokjes (veen). Geheel onderin bevond zich donkerbruin organisch materiaal (veen). In de kuil zijn twee wandscherven van kogelpotaardewerk gevonden (V74 en V75) en een fragment dierlijk bot. In het oostprofiel van vak C is te zien dat de kuil is gegraven vanaf het niveau van de natuurlijke bodem. De kuil hoort dus bij de eerste bewoningsfase.

Kuil S101

Op het niveau van vlak 4 is een rechthoekige kuil aangetroffen, die ongeveer op lijn ligt met de kuilen S87 en S96. De kuil had een lengte van minimaal 1,40 meter (OW) en een breedte van 1,00 meter (NZ).

Kuil S135

Ten oosten van vak A van werkput 1 is tijdens het archeologisch onderzoek niet verdiept. Bij de aanleg van de bouwput is daar een groot onregelmatig gevormd spoor vastgesteld, opgevuld met donkerbruin organisch materiaal (veen). Het spoor werd aan de zuidzijde doorsneden door de dempingslagen van sloot S65. De maximale lengte (NZ) was meer dan 4 meter, maar is dus oorspronkelijk nog groter geweest. De breedte (OW) was ongeveer 3,5 meter. De diepte van het spoor is niet bepaald. Een mogelijkheid is dat het spoor zoals dat in het vlak van de bouwput is waargenomen, in feite uit meerdere kuilen was opgebouwd. De onregelmatige vorm wijst hierop.

Kuil S136

Bij de aanleg van de bouwput is een kuil waargenomen, die werd oversneden door de insteek van plaggenput S140. Er zijn aanwijzingen dat deze plaggenput uit de 12de eeuw dateert. De

kuil was 2,30 meter lang (NZ) en 1,90 meter breed (OW) en had een vulling van donkerbruin organisch materiaal (veen). De diepte is niet vastgesteld.

Kuilen S137, S138 en S139

Bij de aanleg van de bouwput zijn drie kuilen waargenomen, die duidelijk naast elkaar lagen en daarom waarschijnlijk gelijktijdig of vlak na elkaar zijn gegraven. Een van de kuilen oversneede de insteek van plaggenput S140. De kuilen hadden lengtes van 1,60 tot 2,10 meter (OW) en breedtes van 0,60 tot 1,10 meter (NZ). In alle gevallen bestond de vulling uit donkerbruin organisch materiaal (veen), met bij één kuil ook stukjes riet.

Kuil S142

Bij de aanleg van de bouwput is in het oostprofiel een kuil waargenomen, met een lengte van 2,10 meter (NZ). Deze is pal naast de steilkant van de oudste terp gegraven en wordt afgedekt door een uitbreidingslaag van de terp. De breedte van de kuil is niet vastgesteld.

Kuil S131 en kuil S132

Geheel aan de westkant van de bouwput, buiten de opgravingscontour, zijn twee kuilen aangetroffen, die beide waren opgevuld met donkerbruin organisch materiaal (veen). Kuil S132 had een lengte van 1,70 meter (NZ); de breedte (OW) kon niet worden vastgesteld. Kuil S131 had een onregelmatige vorm en betreft mogelijk twee afzonderlijke kuilen. Het spoor had een lengte van 1,90 meter (NZ) en ook van dit spoor is de breedte (OW) onbekend. Van beide sporen is de diepte niet bepaald.

Afb. 32 Noordprofiel (profiel 3) met diverse terpophogingslagen. Rechts twee bakstenen waterputten.

4.4 Fase 3 (1200-1350)

In de 13de eeuw is de terp grootschalig uitgebreid, wat blijkt uit het dikke ophogingspakket dat is aangetroffen. Bij uitbreiding van de huisterp richting het zuiden is een nieuwe sloot S62 in oostwest-richting gegraven. Tevens is een nieuwe plaggenput gemaakt en zijn diverse kuilen gegraven. Sporen van het bijbehorende huis zijn vrijwel niet gevonden. De reden hiervoor is vermoedelijk dat bij de bouw van de stolpboerderij in de 16de eeuw de bovenzijde van de oude woonterp is afgevlakt. Daardoor lagen de sporen van het 12de-eeuwse huis (zie boven) direct onder het maaiveld.

Ophogingslagen

Gedurende de eerste bewoningsfase van de terp is deze al geleidelijk opgehoogd (afb. 32). Waarschijnlijk is de terp ergens in de 13de eeuw grootschalig opgehoogd en uitgebreid, wat blijkt uit de dikke ophogingslagen die vooral in vak A en B zijn aangetroffen. Het is niet mogelijk om van alle ophogingslagen precies aan te geven wanneer deze zijn opgebracht. In de profieltekeningen in de bijlagen is een schematische fasering aangebracht.

Bij het verdiepen was het niet altijd mogelijk om bij het verzamelen van het vondstmateriaal een onderscheid te maken tussen de ophogingslagen en de sporen die zich in deze lagen bevonden. In vak A zijn bij verdiepen enkele scherven proto-steengoed gevonden (V23, V26, V30), die een aanwijzing vormen dat de terpuutbreidingslagen tussen circa 1225 en 1275 dateren. De keramiek wordt besproken in paragraaf 4.5.1. De aanleg van de hieronder besproken plaggenput vormt een tweede aanwijzing: deze is eind 13de eeuw gegraven vanaf de bovenzijde van het dikke ophogingspakket.

In de ophogingslagen is verder een brok van een baksteen van het formaat 'kloostermop' aangetroffen (V30, ?x14x7,5 cm, afb. 33). Dit is de enige baksteen uit de middeleeuwse lagen.

Afb. 33 Uit de middeleeuwse terplagen komt slechts één fragment van een baksteen (?x14x7,5 cm, 20-BK01).

Haardplaats S76 en vloerniveau's

Bij verdiepen van vak C is een vloerniveau bestaande uit lichtgrijs zand op een diepte van 0,38 +NAP vastgesteld (geen spoornummer). Waarschijnlijk is dit het oudste vloerniveau van het 13de-eeuwse huis.

Op een diepte van 0,51 +NAP is een ronde harde plek in het vlak aangetroffen met veel verbrand leem (S76, afb. 34). De diameter van dit spoor was ongeveer 60 cm. Waarschijnlijk is dit het restant van een haardplaats. Rondom dit spoor lag een harde laag van donkergrijs tot zwart organisch materiaal en vlekken lichtgrijs zand (S77). Deze laag is als vloerniveau geïnterpreteerd en kon over een oppervlakte van enkele vierkante meters worden gevolgd. Uit het oostprofiel (profiel 4) blijkt dat zich op deze diepte meerdere opeenvolgende vloerniveau's bevonden.

Op een iets hoger niveau, namelijk circa 0,60 tot 0,65 +NAP, bevond zich een vloerniveau bestaande uit lichtgrijs zand. Op dit niveau zijn in het vlak enkele sporen van rul donkergrijs tot zwart organisch materiaal aangetroffen (S73, S74 en S98). Hieruit komt vrij veel kogelpotaardewerk (V45, V46 en V57), waarbij opvalt dat de meeste scherven afkomstig zijn van een grote dikwandige kogelpot. Ook komen enkele fragmenten dierlijk botmateriaal uit deze sporen (V76).

Afb. 34 Haardkuil S76 met daar omheen een restant van een vloerniveau, behorend bij het 13de-eeuwse huis.

Uit de kleilaag op de mogelijke haardplaats komen diverse scherven: een randscherf en vier wandscherven van een grote kogelpot versierd met bezemstreek, twee scherven van Pingsdorf-aardewerk waaronder een randscherf van een kogelpot, en een wandscherf van een kan van proto-steengoed. Deze scherven dateren tussen circa 1225 en 1275.

We kunnen dus minimaal drie fasen in de 13de-eeuwse vloerniveau's onderscheiden. Helaas konden slechts kleine stukjes van deze vloeren worden teruggevonden doordat deze sterk zijn verstoord door latere bouwwerkzaamheden. Verder valt op dat deze ongeveer op hetzelfde

niveau liggen als het 12de-eeuwse boerderij. De terp is dus sinds de 12de eeuw nauwelijks opgehoogd, maar vooral sterk uitgebreid.

Afb. 35 Diverse elkaar oversnijdende sloten en sporen. Rechts de rechthoekige kuil S64 die is gegraven bij de aanleg van plaggenput S54. Geheel links sloot S62 en haaks daarop sloot S65. Toen de plaggenput werd gemaakt, was sloot S65 al gedempt.

Sloot S62

Deze sloot is bij de aanleg van de bouwput over een afstand van 19 meter waargenomen (afb. 35). De dempingslagen van de sloot oversneden de gedempte sloot S65. In het westprofiel van vak A is een coupe door de helft van de sloot aangelegd, waaruit blijkt dat deze vanaf de natuurlijke ondergrond 1,40 meter diep was en diverse vullagen kende (afb. 36).

Uit de vullingslagen van de sloot komen enkele keramiekscherven, namelijk een rand- en wandscherf van een kogelpot met rechte rand (kp-kog-4) en een hard dunwandig baksel (V42), een randscherf van een kogelpot van Pingsdorf-aardewerk (pi-kog-1, V54), vier bijeenhorende wandscherven van Pingsdorf-aardewerk (V36), een wandscherf van Mayen-aardewerk (V35) en een wandscherf met breed bandoor van proto-steengoed (V54). Op basis van deze keramiekscherven kan de demping na circa 1225 worden geplaatst.

Geheel onderin de sloot was een pakket met mest aanwezig, waaruit een grondmonster is genomen.⁶⁴ Hiervan is een halve liter uitgezeefd en dit leverde een klein aantal zaden van wilde planten op:

<i>Bidens tripartita</i> (veerdelig tandzaad)	3
<i>Chenopodium</i> / <i>Atriplex</i> (ganzenvoet/melde)	+
<i>Triglochin maritima</i> (schorrenzoutgras)	+
<i>Sonchus spec</i> (melkdistel)	?
<i>Sonchus asper</i> (gekroesde melkdistel)	2

⁶⁴ M01

<i>Leontodon autumnalis</i> (vertakte leeuwentand)	2
<i>Polygonum aviculare</i> (varkensgras)	1?
<i>Linum usitatissimum</i> (vlas)	1
<i>Gramineae</i> (grasachtige)	+
<i>Juncus spec</i> (russen)	++
<i>Sphagnum</i> (veenmos)	+ (blad en takjes)
Mos (takjes)	

Uit deze lijst blijkt dat het om dierlijke mest gaat, maar opvallend is het volledig ontbreken van weideplanten.

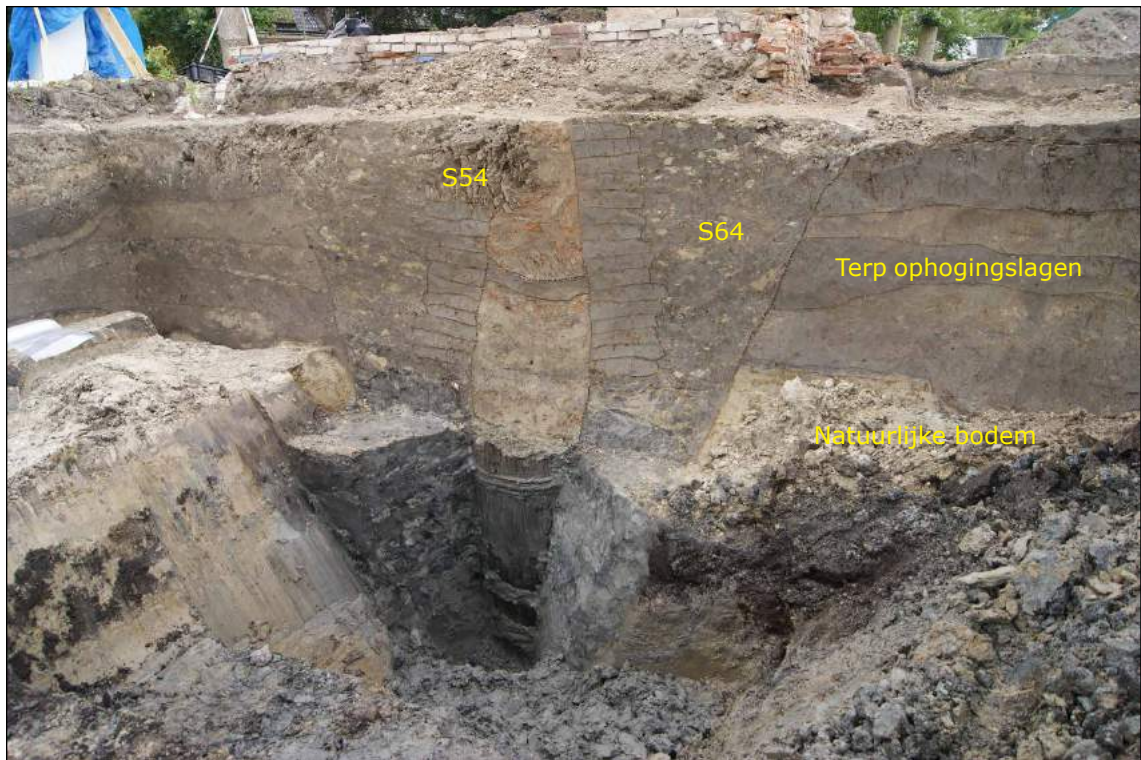
Afb. 36 Westprofiel (profiel 1) met coupe door sloot S62.

Tweede plaggenput S54

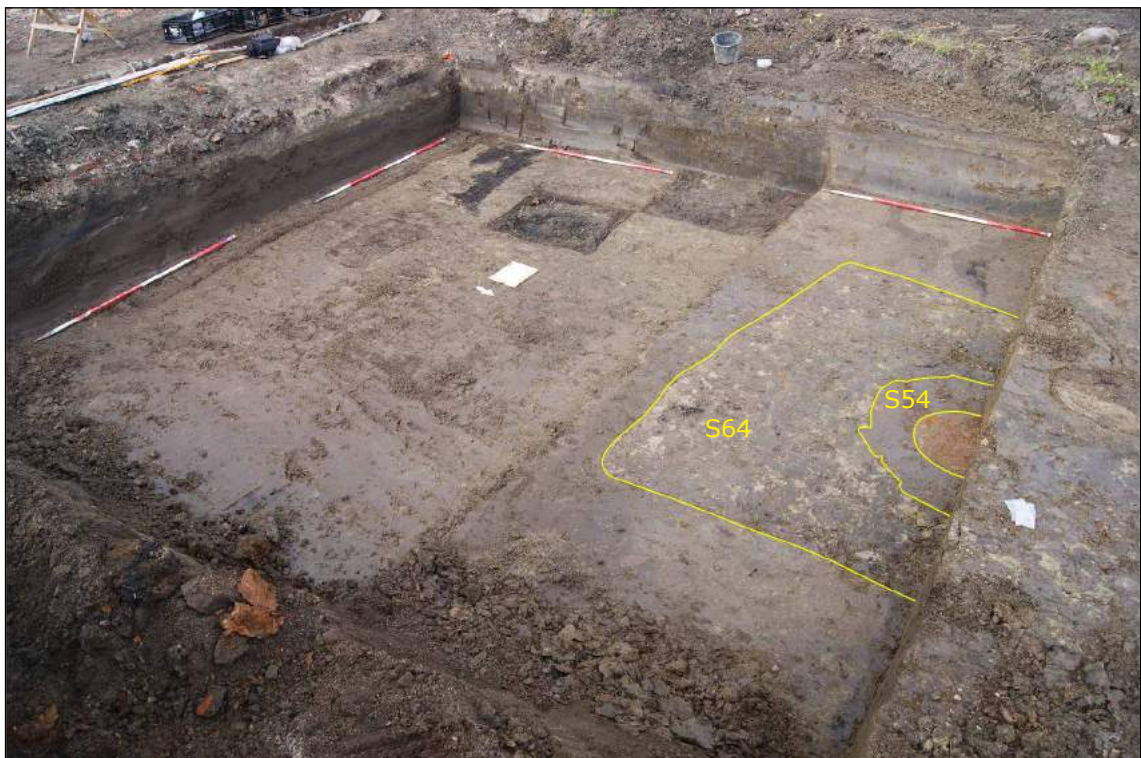
Op zeker moment is een tweede plaggenput in de zuidwesthoek van de huisterp gemaakt. Deze plaggenput dateert na demping van sloot S65 (zie boven). Uit het noordprofiel van werkput 1 vak A (profiel 2) blijkt dat de plaggenput vanuit de bovenste terplagen is gegraven (afb. 37).⁶⁵ Bij de bouw van de plaggenput is een grote rechthoekige kuil gegraven (S64, afb. 38). Deze kuil had een lengte van 3,50 meter (oostwest); de breedte (noordzuid) is niet vastgesteld. De kuil was 3,20 meter diep en was trechtervormig, waardoor de bodem van de kuil ongeveer een meter breed was.

De kuil was opgevuld met grijsbruine zandige klei met lichtgrijze zandvlekken en leembrokjes. Hierin zijn slechts enkele scherven aangetroffen: een wandscherf van een kogelpot van Paffrath-aardewerk en een randscherf en drie wandscherven van kogelpotaardewerk (V41 en V66).

⁶⁵ Dit profiel is aangelegd vanuit vlak 2 waarin de plaggenput voor het eerst is gezien (0,31 +NAP). In het vlak tekende de put zich als rond spoor af; de plaggenrand was in de vlekkerige ophogingslaag niet zichtbaar. Waarschijnlijk was de bovenkant van de plaggenrand bij buiten gebruik stelling van de put verstoord geraakt.

Afb. 37 Plaggenput S54 in het noordprofiel van werkput 1 (profiel 2). Duidelijk is te zien dat bij de bouw van de waterput een groot trechtervormig gat (S64) door de ophogingslagen van de terp heen is gegraven. Onder de kleiplaggenrand bevindt zich een houten ton.

Afb. 38 Plaggenput S54 was in het opgravingsvlak herkenbaar als een ronde structuur van kleiplaggen, met daarbinnen een rond spoor met veel huttenleem. De kleiplaggen vormden de wand van de waterput; de vulling daarbinnen is bij demping van de put gestort. Bij de bouw van de waterput is een grote rechthoekige kuil gegraven (S64).

Deze scherven dateren uit de 12de of 13de eeuw. Van groter belang voor de datering zijn enkele scherven die bij aanleg van vlak 2 zijn gevonden en waarschijnlijk uit de insteekkuil komen (V26). Het betreft een klein wandscherfje van Paffrath-aardewerk, twee wandscherven van proto-steengoed en een klein wandscherfje van bijna-steengoed. Deze laatste keramieksoort dateert omstreeks 1275-1310. Uit de insteek komt één metaalvondst: een vierkant loden voorwerpje met aan één zijde een ruitpatroon (66-M01, afb. 39). Mogelijk is het een gewichtje. Verder zijn in dit spoor enkele fragmenten dierlijk bot gevonden (V41 en V65).

De plaggenput zelf bestond uit een houten ton die in de natuurlijke bodem was geplaatst, met daarboven een wand van gestapelde kleiaggen van 1,40 meter hoog (afb. 40). De ronde schacht had bovenin een diameter van 55 en werd naar onderen breder tot 70 cm.

De duigen van de ton waren maximaal 1,38 meter lang en zijn oorspronkelijk iets langer geweest want de bovenkant van het hout was weggerot. In totaal bestond de ton uit 23 duigen van ieder 8,5 tot 17,5 cm breed (afb. 41). De duigen werden bij elkaar gehouden door hoepels, die op vier plaatsen rond de ton liepen. De bodem van de ton had een diameter van 75 cm en bestond uit vier planken die met houten pennen (diameter 1 cm) aan elkaar waren verbonden (zie afb. 41). Onder deze bodem lag nog een houten plank van 72 cm lang en 10 cm breed. In de houten bodem waren twee grote gaten gehakt van 16 bij 11 cm en 12 bij 10 cm. De houten bodem moest voorkomen dat de ton van onderuit dichtspoelde met zand en de gaten lieten het water door.

Gedurende het gebruik van de waterput is onderin de ton een sliblaag gevormd. Geheel onderin bevond zich een dunne laag

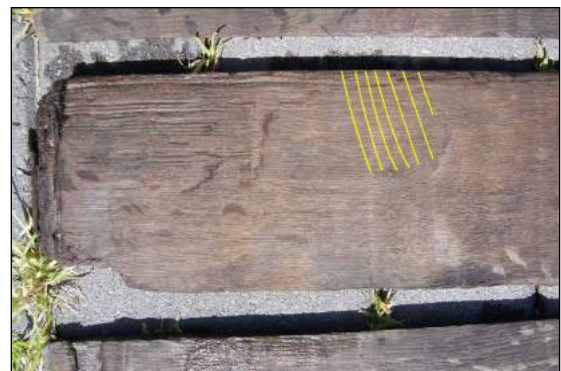
(8 cm) bruine organische klei. Daarop lag een pakket fijne grijze klei (10 cm). Hier weer op bevond zich een pakket van organische klei met veel takjes en stukjes hout van 30 cm dik. In de tijd dat deze laag werd gevormd, raakte de waterput in onbruik. Uit deze organische laag is

Afb. 39 Vierkant loden voorwerpje, mogelijk een gewichtje, met ingekraste strepen (66-M01). Het is gevonden in de insteek S64 van de plaggenput.

Afb. 40 Houten ton van plaggenput S54. Zowel de duigen als de hoepels zijn gemaakt van eikenhout. De bomen waaruit het hout afkomstig is, zijn gekapt rond 1281.

Afb. 41 Duigen en bodem van de eikenhouten ton van plaggenput S54. In de bodem zijn enkele grote gaten gehakt zodat water uit de bodem in de ton kon komen. Op de duigen zijn twee merken ingekrast: een kruis met streep, en zeven parallelle lijnen.

een grondmonster genomen voor archeobotanisch onderzoek.⁶⁶ De resultaten worden in een aparte paragraaf besproken.

Uit de organische laag in de ton komt geen keramiek, maar komen wel enkele brokken van een maalsteen van basaltlava met een diameter van circa 63 cm (69-N01, afb. 42). Verder bevond zich in de put ook een tak of stok die duidelijk was verbrand.

De waterput is gedempt met voornamelijk grijsbruine zandige klei, die ongetwijfeld uit de directe omgeving vandaan is geschept en oorspronkelijk onderdeel heeft uitgemaakt van de terphogingslagen. Hierin is geen vondstmateriaal aangetroffen. Wel is bij aanleg van vlak 2 bovenin de put een heel klein fragmentje steengoed met paarsbruin zoutglazuur (type Langerwehe) gevonden, die uit de 14de eeuw dateert (V25). Op basis van dit fragmentje kunnen we de demping van de put ergens in de 14de eeuw plaatsen.

Afb. 42 Fragmenten van een maalsteen van basaltlava (69-N01).

Houtmonsters van vier eiken duigen zijn dendrochronologisch onderzocht. Daarnaast is van een monster van één van de hoepels de houtsoort bepaald en het blijkt te gaan om een gespleten eiken twijg.⁶⁷ Op drie van de vier tonduigen is een deel van het spinthout aanwezig, op basis waarvan de kapinterval berekend kan worden. Het gemeenschappelijke kapinterval voor de hele ton komt daarmee rond 1281 (1276 – 1287) te liggen.⁶⁸ De beste resultaten worden behaald met referentiecurven voor de Belgische Maasvallei en dit mag dan ook als herkomstgebied aangehouden worden.⁶⁹

⁶⁶ M04

⁶⁷ Van Daalen, 3.

⁶⁸ Van Daalen, 6.

⁶⁹ Van Daalen, 6.

Aangezien de herkomst van de ton in de Maasvallei moet worden gezocht, is het aannemelijk dat het een wijnton betreft. Uiteraard moet er rekening worden gehouden met het feit dat er enige jaren zitten tussen de kap van de eiken waaruit de duigen zijn gezaagd en het moment dat de lege ton als waterput is gebruikt. We kunnen stellen dat de waterput ergens uit het laatste kwart van de 13de eeuw dateert en dit sluit zeer goed aan bij de datering van de aangetroffen keramiekscherven. De waterput is dus niet zeer lang in gebruik geweest zoals wel het geval was bij de andere plaggenput. Wellicht heeft dit te maken met de zeer grote gaten in de bodem van de put, waardoor deze bodem niet goed als filter functioneerde en de put dichtslibde.

Kuil of waterput S100

Pal naast een van de bakstenen waterputten van de stolpboerderij is een min of meer ronde kuil met een diameter van 1,35 meter aangetroffen. De kuil is vastgesteld op een diepte van 0,54 -NAP, maar hij komt mogelijk van een hoger niveau. In vlak 2 (circa 0,29 +NAP) was de kuil niet te zien.

De onderkant van de kuil is niet vastgesteld; deze bevond zich op minimaal 2,13 -NAP.⁷⁰ De kuil was opgevuld met bruine organische klei. De ronde vorm en de grote diepte van het spoor maken het aannemelijk dat we te maken hebben met een eenvoudige waterput. Deze put was in dit geval dus niet versterkt met plaggenwanden.

Uit de kuil komt slechts één vondst, namelijk een grote scherf van een kogelpot (V88-C01). Het is de vraag of op basis van deze scherf gesteld kan worden dat dit spoor uit de 12de of 13de eeuw dateert. De scherf kan ook met grond zijn meegekomen (opspit).

Het feit dat de kuil niet is gezien in vlak 2 duidt erop dat de kuil dateert vóór de 13de-eeuwse uitbreidingslagen van de terp. Als de sporen in dit vlak goed zijn geïnterpreteerd, moeten we de kuil dus wel in de 12de of 13de eeuw plaatsen. Indien dit juist is en het spoor inderdaad een waterkuil was, is het toeval dat bij de bouw van de stolpboerderij precies ernaast een nieuwe waterput is gemaakt.

Kuil S118

Kuil S118 had een lengte van 1,40 meter (OW); de breedte is niet vastgesteld. De vulling was duidelijk gelaagd. Het spoor is vastgesteld op het niveau van vlak 4 (0,78 -NAP), maar uit het zuidprofiel (niet getekend) blijkt dat de kuil vanaf een hoger niveau kwam. In vlak 2 op 0,65 +NAP is de kuil niet gezien; vermoedelijk lag de bovenkant van het spoor vlak hieronder. Uit de kuil komt geen vondstmateriaal. Aangezien de sporen in vlak 2 zeer waarschijnlijk over dit spoor heen lopen, dateert de kuil hoogstwaarschijnlijk uit de 13de eeuw.

Kuil S130

Deze kuil bevond zich onder de langwerpige kelder van de stolpboerderij. Aangezien deze kelder tijdens het archeologisch onderzoek niet is verwijderd, is onder de kelder niet verdiept. Bij de aanleg van de bouwput is de kuil waargenomen: deze had een afmeting van circa 1,70 (NZ) bij 1,60 (OW) meter en was opgevuld met donkerbruin organisch materiaal (veen). De kuil is niet uitgegraven, waardoor de diepte niet is vastgesteld. Tevens is niet bekend vanaf welk niveau de kuil is gegraven.

Uit de kuil zijn enkele kleine scherven keramiek verzameld, namelijk twee fragmentjes van Maaslands witbakkend aardewerk, één fragmentje van Pingsdorf-aardewerk en één fragmentje

⁷⁰ Door tijdgebrek is dit tijdens de opgraving niet gelukt.

van vroeg steengoed (V111). Dit laatste fragmentje is afkomstig van een kleine bolle kan uit de periode 1300-1350.

Met de detector is in de vulling van de kuil een bijzondere vondst gedaan: een vingerring van tin/lood met een eenvoudige versiering van een ruit met vijf bolletjes (afb. 47.2).⁷¹ Typologisch is de ring te plaatsen in de 12de of 13de eeuw en daarmee is dit een van de weinige metaalvondsten die tot de middeleeuwse bewoningsfasen is te rekenen.

4.5 Middeleeuwse vondsten

4.5.1 Keramiek

Per vondstnummer zijn de verschillende baksels en daarbinnen de verschillende vormen uitgesplitst. Indien mogelijk zijn typenummers van het classificatiesysteem voor laat- en post-middeleeuws aardewerk (beter bekend als het Deventer-systeem) bepaald. De scherven zijn geteld, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen randscherven en overige scherven. Tevens is binnen ieder vondstnummer het MAE (Minimum Aantal Exemplaren) bepaald.

Aangezien we voor het middeleeuwse materiaal te maken hebben met zeer gefragmenteerd materiaal, is tevens het EVE (Estimated Vessel Equivalents) bepaald. De telling van het EVE geeft een beter inzicht in de verhoudingen van de verschillende bakselgroepen en vormen dan het MAE. Bij het EVE wordt van iedere rand het aandeel ten opzichte van een complete rand (360 graden) bepaald. Deze methode is de afgelopen jaren bij een aantal vondstcomplexen in West-Friesland toegepast. Dit maakt het nu mogelijk de samenstelling van de keramiek van deze vondstcomplexen goed met elkaar te vergelijken. Voor middeleeuws aardewerk is deze methode nog weinig toegepast.

Tot de periode tussen circa 1100 en 1300 zijn in totaal 567 scherven te rekenen die gezamenlijk een MAE van 84 exemplaren vertegenwoordigen. Het MAE zegt in dit geval niet zo veel aangezien we te maken hebben met veel vondstnummers met gefragmenteerd materiaal. Bij telling van het EVE komt het aantal afgerond op 13 EVE uit. Het absolute minimum van het aantal keramiekobjecten is dus slechts 13 exemplaren.

Verreweg de meeste scherven behoren tot het kogelpotaardewerk (53% van het EVE), gevolgd door Paffrath-aardewerk (24% van het EVE) en Pingsdorf-aardewerk (19% van het EVE). Opmerkelijk is het zeer lage aandeel Maaslands witbakkend aardewerk (3,7% van het EVE). Dat geldt overigens niet alleen voor het EVE, maar ook bij het aantal scherven (1,9%) en het MAE (2,4%). Tot slot is ook Mayen-aardewerk aanwezig, maar doordat geen randscherven zijn aangetroffen, komt het percentage bij het EVE op 0% uit.

Het aandeel importkeramiek (keramiek uit het Rijn- en Maasland) is hoog in vergelijking tot andere vindplaatsen in West-Friesland. Over het algemeen komt het kogelpotaardewerk op 70% tot 80% van het materiaal uit, en de importkeramiek dus op ongeveer 20% tot 30%. Dat zien we bijvoorbeeld bij een vindplaats in Midwoud, waar 18.000 keramiekscherven zijn bekeken.⁷² In dit geval vormt de importkeramiek 47% van het materiaal. Het lijkt erop dat dit vooral komt door het aandeel Paffrath-aardewerk (hier 24% en bij Midwoud slechts 4%). De hoeveelheden Paffrath-aardewerk variëren nogal per vindplaats, zoals door Verhoeven is vastgesteld.⁷³ Maar waarschijnlijk speelt ook de datering van het materiaal een rol. Verhoeven beweert dat na circa 1150 het aandeel Paffrath-aardewerk sterk afneemt. Volgens hem komt

⁷¹ V111-M01

⁷² Verhoeven 1998, 129-130.

⁷³ Verhoeven 2010, 117 en 135.

Afb. 43 Scherven van kogelpotten van lokaal gemaakt kogelpotaardewerk (73-C01, 98-C01 en 88-C01).

Links: De vondsten uit een kuil op perceel Westeinde 322 in Berkhout geven een indruk van de huisraad van de Westfriezen rond 1200.

tussen circa 1050 en 1125 in het gebied langs de grote rivieren en in het westen van Nederland van een vijfde tot de helft van de keramiek uit Paffrath.⁷⁴ Het vondstmateriaal van Schellinkhout past dus binnen dit beeld.

Afb. 44 Scherven van kogelpotten van Paffrath-aardewerk (43-C01, 77-C01 en 94-C01).

74 Verhoeven 2010, 145.

Bij het kogelpotaardewerk komen drie potvormen voor: de kogelpot (EVE=6,1), de bakpan (3 scherven, EVE=0,47) en de kan (1 scherf, EVE=0,08). Bij de kogelpotten valt de variatie in randtypen op (afb.43). De kogelpot met dakvormige afgeschuinde rand (kp-kog-6) is zoals gebruikelijk in de 12de en 13de eeuw in deze regio het dominante type (40,6% van de kogelpotten). Daarna volgt de kogelpot met rechte van boven iets afgeplatte rand (kp-kog-4; 19,4%). Gebruikelijk in deze regio is dat dit type incidenteel aanwezig is. Mogelijk hangt het hoge percentage samen met de datering van de vindplaats. Een variant van dit model heeft een dekselgeul (kp-kog-14, 3,0%). Verder komt een model kogelpot met zowel van buiten als van binnen afgeschuinde rand (kp-kog-2; 17,8%) en een model met naar binnen afgeschuinde rand voor (kp-kog-1; 6,6%). Beide randtypen worden gerekend tot de gefacetteerde randen. Tot slot komen enkele randtypen in kleine percentages voor, zoals een blokvormige rand (kp-kog-8; 2,1%), een ronde verdikte rand (kp-kog-9; 3,4%) en een kraagrand (kp-kog-5; 2,7%). In enkele gevallen is niet duidelijk tot welk type een rand behoort.

Versiering komt op het kogelpotaardewerk vrijwel niet voor. Vingerveeg ontbreekt geheel en bezemstreekversiering komt slechts enkele keren voor (16 van de 316 scherven). Bij het oudste vondstmateriaal ontbreekt ook bezemstreek. Zowel vingerveeg- als bezemstreekversiering komt volgens Verhoeven voor vanaf de late 12de eeuw.⁷⁵ Overigens zijn er wel aanwijzingen dat bezemstreekversiering incidenteel eerder voorkomt.⁷⁶ Het ontbreken van deze versieringswijze komt dus overeen met de datering van het vondstmateriaal.

Indien mogelijk is de randdiameter van een kogelpotscherf bepaald. Het aantal scherven waarbij dat betrouwbaar kon worden bepaald, bleek erg klein (slechts 5 EVE). De randdiameters liggen tussen 11 en 24 cm.

Bij het Paffrath-aardewerk komen uitsluitend kogelpotten voor (afb. 44). Vrijwel alle kogelpotten hebben een van buiten afgeschuinde rand (bg-kog-2). Dit is het dominante randtype gedurende de gehele productieperiode van deze keramieksoort.

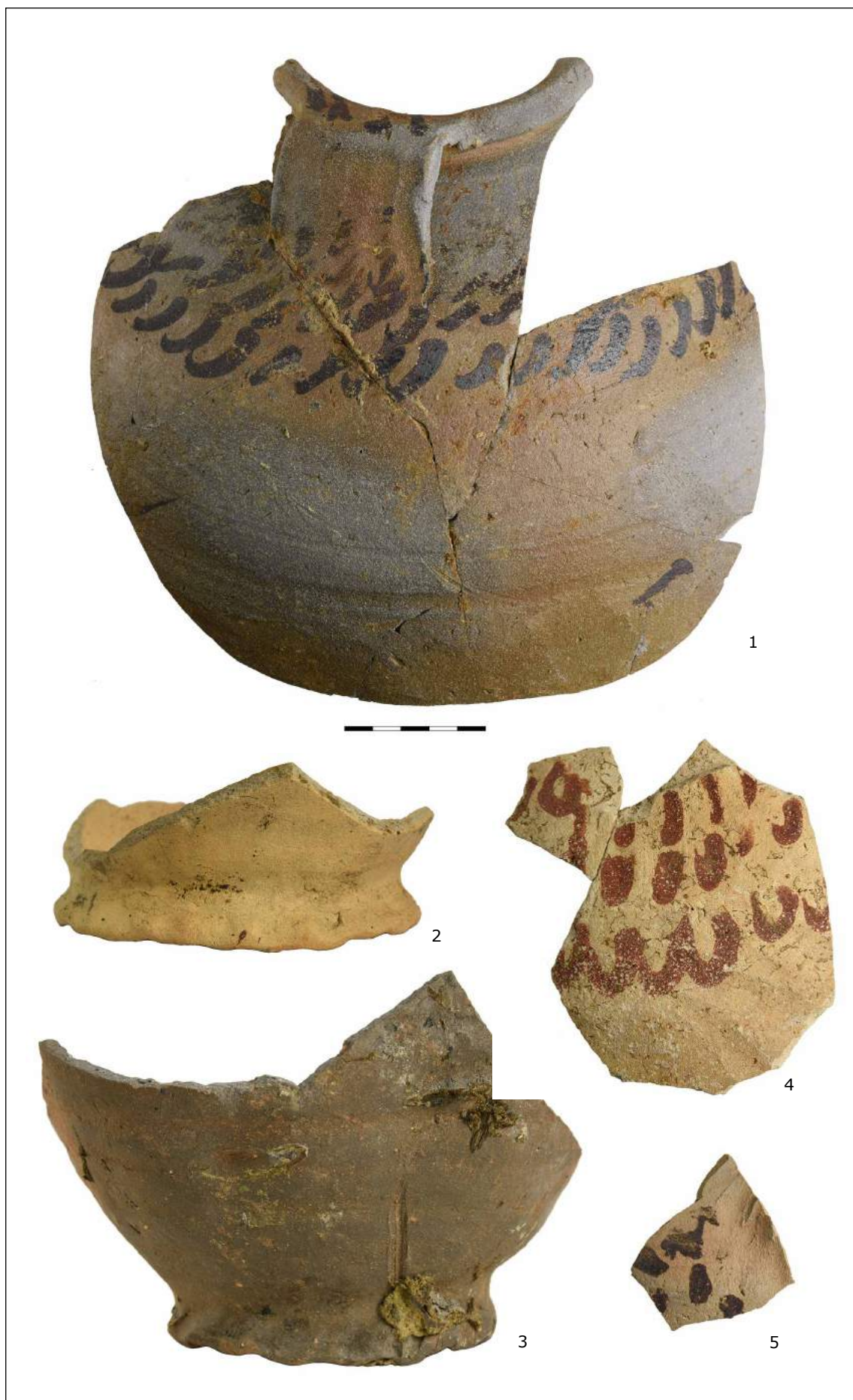
Bij de Pingsdorf-aardewerk komen potten, kogelpotten en bekers voor (afb. 45). Het aantal randscherven is helaas beperkt waardoor slechts in enkele gevallen het type is te bepalen. Bij de potten, die meestal zijn voorzien van twee bandoren en een tuit, komt het typische dakvormige overkragende randtype voor (pi-pot-2). De typologie van het Deventer-systeem sluit niet goed aan bij die van Sanke.

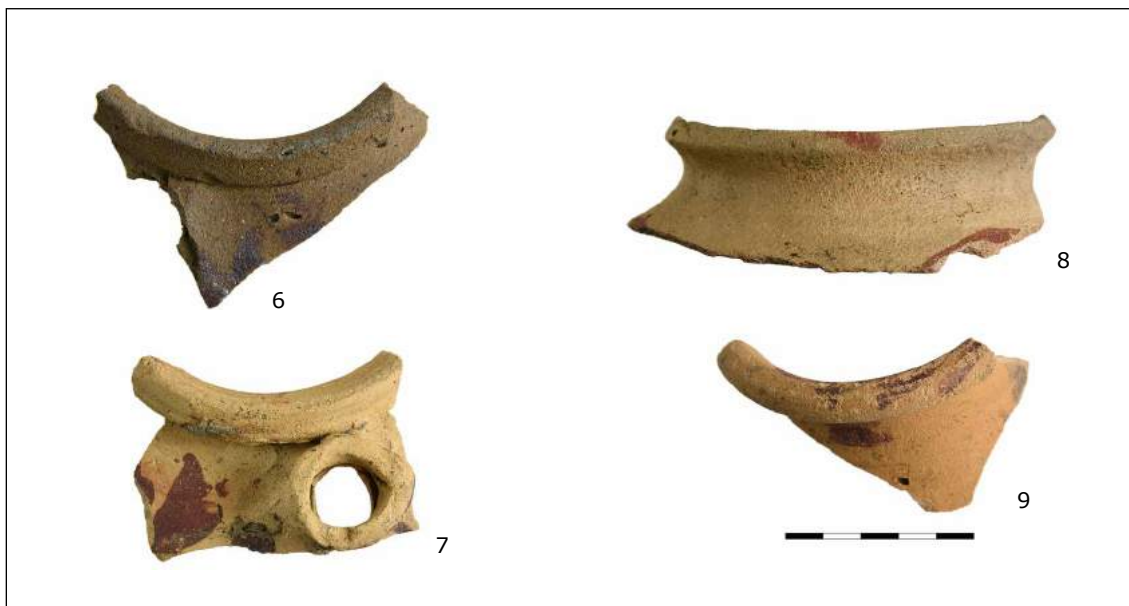
Eén van de bekers is een zogenoemde schenkbeker: een hoge beker met een randdiameter van ongeveer 85 mm (116-C01). Het randtype (pi-bek-8) sluit aan bij Sanke 4.4 of 4.6, die beide in hoofdzaak voorkomen tussen circa 1050 en 1180. De paarse verfversiering is slordig aangebracht en bevindt zich ook aan de binnenzijde van de hals.

Bij het Maaslands witbakkend aardewerk is slechts één randscherf aanwezig: een manchetrand die dateert vóór circa 1175 (afb. 46).

⁷⁵ Verhoeven 1998, 108-110.

⁷⁶ Schrickx 2-13, 26.

Afb. 45 (ook vorige pagina) Scherven van (tuit)potten (1 t/m 7) en bekers (8 en 9) van Pingsdorf-aardewerk (84-C01, 115-C03, 115-C04, 94-C02, 113-C01, 99-C01, 115-C01, 115-C02 en 116-C01).

Afb. 46 Scherf van een kan met manchetrand van Maaslands witbakkend aardewerk (67-C01).

4.5.2 Metalen voorwerpen

De opgraving heeft weinig metaalvondsten uit de Middeleeuwen opgeleverd. Enkele vondsten zijn gedaan bij verdiepen, waardoor niet met zekerheid is te zeggen of ze uit de ophogingslagen komen of uit sporen in deze lagen die zijn meeverdiept. In werkput 1 vak B zijn drie metaalvondsten gedaan: een messing riemtong in de vorm van een dierenkop (79-M01, afb. 47.1), een messing oorlepel met een eenvoudige ruitversiering en een oogje (79-M02, afb. 47.3) en messing gesp met middenstijl. De eerste twee zijn globaal te plaatsen in de 12de of 13de eeuw.

De opgraving heeft drie platte ronde spinloden opgeleverd (afb. 48). Eén van deze (diameter 29 mm) is gevonden bij verdiepen van vak 1C. Dit lood heeft aan beide zijden een onregelmatige versiering (83-M01). Het tweede lood (diameter 31 mm) is aangetroffen in vak D en is onversierd (108-M01). Het derde lood (diameter 29 mm) is bij de aanleg van de bouwput gevonden en heeft een vakjesverdeling (110-M01). Deze wijze van versieren lijkt typisch voor de 13de eeuw. Spinloden zijn een algemene verschijning bij huisplaatsen uit de 12de-14de eeuw in deze regio.

Afb. 47 Metalen voorwerpen uit de 12de en 13de eeuw. Schaal 2:1.

8-1 Riemtong met dierkop (79-M01)

8-2 Ring (111-M01)

8-3 Oorlepel (79-M02)

Afb. 48 Drie spinloden uit de 12de en 13de eeuw (110-M01, 108-M01 en 83-M01).

Metaalvondsten uit de 12de eeuw zijn schaars in de omgeving. Bij een archeologische begeleiding tijdens het uitgraven van een bouwput op perceel Dorpsweg 71 is een kleine schijffibula gevonden, die oorspronkelijk ingelegd is geweest met glaspasta (afb. 49). Typologisch valt deze onder het door Heeren en Van der Feijst gedefinieerde type 89d.⁷⁷ Dit type wordt door hen het jongste type onder de groep schijffibula met email- en glasinleg genoemd en geplaatst in de 11de eeuw. Vooralsnog gaan wij ervan uit dat dit type fibula voorkomt tot in de eerste helft van

⁷⁷ Heeren & Van der Feijst 2017, 231.

de 12de eeuw. Vondsten van schijffibulae in West-Friesland zijn zeer zeldzaam, wat samenhangt met het verdwijnen van het gebruik van fibulae in de 12de eeuw. Op de verspreidingskaarten van Heeren en Van der Feijst ontbreken vondsten uit West-Friesland zelfs geheel. Het is aan te bevelen vondsten van deze fibulae in de regio in kaart te brengen. Van opgravingen in oostelijk West-Friesland is slechts één ander exemplaar bekend, namelijk een fibula met bolle knop die is gevonden aan de Schaperstraat in Grootebroek.⁷⁸ In een particuliere collectie bevinden zich drie fibulae, gevonden in Hoogkarspel, Westwoud (beide type 89d) en Hem (zespuntig met bolle knop).

Afb. 49 Kleine schijffibula ingelegd met glaspasta uit de 12de eeuw, gevonden op perceel Dorpsweg 71 in Schellinkhout.

4.5.3 Archeobotanie (A.L. de Sitter-Homans)

Uit de onderste vulling van de ton van waterput S54 is een grondmonster genomen (M04). Van het monster van circa 3 liter is ½ liter uitgespoeld over vier zeven met respectievelijk 2, 1, 0,5 en 0,25 mm maaswijdte. De fracties 2 en 1mm zijn geheel uitgezocht, van de 0,5 en 0,25 mm fracties is een deel bekeken. De zaden zijn gedetermineerd met behulp van een stereomicroscoop (3x10 vergroting), de Digitale Zadenatlas en een vergelijkingscollectie.

Het grondmonster bevat veel takjes, stukjes houtskool, wortelfragmenten en grasresten. Op enkele stengelresten zijn zwarte schimmelsporen geconstateerd, mogelijk van roest of brand. Verder zijn opvallend veel kleine botfragmenten van onder andere kikkers en veel zeer kleine keverschildjes aanwezig.

Opmerkelijk is dat geen plantaardige consumptieresten zijn gevonden. Wel is een scala van voornamelijk graslandplantresten in het monster aangetroffen. De meeste planten kunnen in de directe omgeving hebben gegroeid. Slechts één plant waarvan zaden zijn aangetroffen, is duidelijk een gebruiksplant, namelijk *Cannabis sativa* (hennep). Deze plant, die oorspronkelijk afkomstig is uit Azië, werd al in de 8ste eeuw in Europa aangeplant. Van de stengels werd touw gedraaid en uit de zaden kon men olie persen, mogelijk ook voor medicinaal gebruik. Aanwijzingen voor hennepeteelt in West-Friesland in de 12de/13de eeuw zijn ook op andere locaties aangetroffen.

Het plantenspectrum bestaat voornamelijk uit graslandvegetatiesoorten:

Althaea officinalis (heemst), verdraagt brak milieu
Bellis perennis (madeliefje), in weiland
Cirsium spec (distel), natte graslanden
Euphrasia spec (ogentroost), grasland

⁷⁸ Objectnummer 420-157-M01, nog niet gepubliceerd.

Lamium album (witte dovenetel), cultuurbegeleider
Leontodon autumnalis (vertakte leeuwentand), in weiland en langs wegen
Oenanthe aquatica (watertorkruid), wisselende waterstand
Odontites vernus (ogentroost), treedt op als halfparasiet op onder andere *Agrostis* en *Trifolium*
Poaceae (grasachtige), in weiland en langs wegen
Potentilla anserina (zilverschoon), diverse standplaatsen
Ranunculus repens (kruipende boterbloem), grazige weilanden
Ranunculus sardous (behaarde boterbloem), brakke bodem in open grasland
Ranunculus sceleratus (blaartrekkende boterbloem), diverse standplaatsen
Rhinanthus spec (ratelaar), in vochtige voedselrijke grond, halfparasiet op onder andere gras
Rumex crispus (krulzuring), in weiland
Rumex spec (zuring), grazige grond
Taraxacum officinale (paardenbloem), in weiland
Trifolium spec (klaver), in weiland

Een aantal planten verdraagt een brak milieu:

Juncus gerardi (zilte rus)
Ranunculus hederaceus (waterranonkel)
Ranunculus sardous (behaarde boterbloem)
Triglochin maritima (schorrenzoutgras)

Enkele planten groeien op natte standplaatsen:

Eleocharis palustris (gewone waterbies)
Carex spec type I,II en III (zegge)
Mentha aquatica (watermunt)
Persicaria hydropiper (waterpeper)
Sium latifolium (grote watereppe)
Stachys palustris (moerasandoorn)

Verder zijn diverse planten aangetroffen die op diverse standplaatsen groeien, onder andere in moestuinen:

Atriplex spec (melde)
Brassica nigra (zwarte mosterd)
Chenopodium spec (ganzevoet)
Fallopia convolvulus (zwaluwtong)
Plantago spec (weegbree)
Poa annua (straatgras)
Potentilla anserina (zilverschoon).
Rumex spec (zuring)
Sonchus asper (gekroesde melkdistel)
Stellaria media (vogelmuur)
Tripleurospermum maritimum (reukloze kamille).
Urtica urens (kleine brandnetel)

In de 12de en 13de eeuw waren graslanden veel bloemrijker dan tegenwoordig meestal het geval is. Sommige soorten zoals ratelaar, heemst en ogentroost worden nu nog maar zelden in weiden aangetroffen. Andere soorten als klaver, zilverschoon, madeliefje, distels, ganzevoet, zuring en boterbloemen zijn ook nu nog in hooilanden te vinden.

Naast de zaden van deze planten komen ook een aantal typische tredplanten voor zoals weegbree. Het is aan te nemen dat om de boerderij planten zoals muur, brandnetel, distel, dovenetel, ganzevoet en melde hebben gestaan.

Een aantal soorten houdt van zilte gronden of verdragen een brak milieu. In natte graslanden die soms overspoeld werden door brak water konden ze zich handhaven.

4.5.4 Dierlijk botmateriaal (J. van Leeuwen)

Conditie en werkmethode

Het botmateriaal (totaal: 87 fragmenten) is met de hand per spoor verzameld. Hierdoor zijn alleen de grotere botfragmenten uit het veld meegenomen. De conservering van het materiaal is goed, al is de fragmentatiegraad wel hoog. Gemiddeld is ca. 35% van de botten bewaard gebleven. Een groot gedeelte van het materiaal (ca. 65%) is op soort of element gedetermineerd (zie bijlage). Bij kleine fragmenten van vooral ribben en rugwervels is een identificatie op soort niet altijd mogelijk geweest. In dit geval is het materiaal gedetermineerd op grootte: Large Mammal (LM), Medium Mammal (MM) of Small Mammal (SM). Tijdens het onderzoek zijn in totaal drie verschillende soorten zoogdieren en twee verschillende vogelsoorten aangetroffen. Voor de determinaties is de vergelijkingscollectie van Archeologie West-Friesland gebruikt. Voor de leeftijdsdeterminaties zijn waar mogelijk de methoden van Higham (1967), Payne (1973) en Silver (1969) gehanteerd (zie bijlage). Al het botmateriaal dateert uit de Middeleeuwen, met uitzondering van afvalkuil S56, uit de periode 1575-1625 stamt. Deze wordt apart bij de spoorbeschrijving in hoofdstuk 5 behandeld.

In onderstaande tabel staat het aantal botfragmenten uit de middeleeuwse sporen per soort of categorie weergegeven.

Soort/categorie	Aantal	Percentage %
Rund (<i>Bos taurus</i>)	23	31,1
Schaap/geit (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	17	23
Varken (<i>Sus domesticus</i>)	5	6,8
Wilde eend (<i>Anas platyrhynchos</i>)	1	1,4
Tamme gans (<i>Anser anser</i>)	1	1,4
Large Mammal (LM) ¹	20	27
Medium Mammal (MM)	5	6,8
Niet geïdentificeerd (indet)	2	2,7
Totaal	74	100

Zoogdieren

Rund

Zoals gebruikelijk in Westfriese context is de meest veelvoorkomende soort binnen het dierlijk botmateriaal het rund (*Bos taurus*). In totaal zijn 23 fragmenten (31,1%) met zekerheid aan het rund toegeschreven. Van 20 fragmenten die van een groot zoogdier afkomstig zijn, is het zeer waarschijnlijk dat ook deze aan het rund toebehoren. De resten zijn afkomstig van minimaal twee individuen, maar gezien de verspreiding van het materiaal over verschillende

sporen is het waarschijnlijk dat het materiaal van veel meer dieren afkomstig is.

Veel van de runderbotten zijn gefragmenteerd. Op 11 botten (47,8%) zijn snij-, hak- of brandsporen aanwezig. De fragmenten zijn afkomstig van verschillende delen van het dier. Wanneer de aangetroffen fragmenten volgens de methode van Uerpmann worden geclassificeerd, blijkt dat ca. 77,4% van de runderbotten onder consumptieafval mag worden gerekend.⁷⁹ Het consumptieafval is op te delen in twee klassen: vleesrijke (26%) en vleesarme (39,1%) delen. De overige 34,8% is slachtafval. Van zes fragmenten is het mogelijk de leeftijd te bepalen.⁸⁰

Leeftijd rund	Aantal	Percentage %
Jonger dan 4 jaar	1	3,2
Ouder dan 40 maanden	1	3,2
Ouder dan 2 jaar	1	3,2
Ouder dan 1,5 jaar	1	3,2
Jonger dan 1,5 jaar	1	3,2
Jonger dan 10 maanden	1	3,2

De botfragmenten uit dit onderzoek zijn vrijwel gelijk verdeeld over de drie verschillende klassen van Uerpmann (vleesrijk, vleesarm en slachtafval). De gelijke verdeling doet vermoeden dat het rundvlees op locatie werd verwerkt van karkas tot voedsel. Waarschijnlijk werden de dieren ter plaatse of in de directe omgeving van de vindplaats geslacht.

Op twee fragmenten zijn brandsporen aangetroffen: bewijs dat het vlees is gebraden of gebakken. Enkel vers vlees werd gebraden of gebakken. Tot de 16de eeuw was vers vlees redelijk algemeen voorhanden.⁸¹ Op twee andere fragmenten zijn sporen van villen zichtbaar (V30 en V65).

Schaap/geit⁸²

Na het rund zijn de meeste fragmenten afkomstig van het schaap/de geit (*Ovis aries/Capra hircus*). De resten van tenminste drie verschillende dieren zijn aanwezig. Een groot deel van de botfragmenten is afkomstig van de schedel (52,9%). Op 23,5% van het botmateriaal zitten hak en/of snijsporen. Het botmateriaal kan worden ingedeeld in slachtafval (11,8%), vleesrijke (29,4%) en vleesarme (58,8%) delen. Bij een deel (23,5%) kan de leeftijd worden bepaald.⁸³

Leeftijd schaap/geit	Aantal	Percentage %
4-6 jaar	1	5,3
21-24 maanden	1	5,3
Ouder dan 1,5 jaar	1	5,3
10-12 maanden	1	5,3

Het vondstmateriaal lijkt afkomstig van een diverse groep schapen/geiten. Binnen het vondstcomplex zijn fragmenten aanwezig van jonge (V86) en oudere dieren (V76) en mogelijk ook een mannelijk individu (ram/bok, V88). De oudere leeftijd is een indicatie dat de dieren eerst voor productie (wol/melk) werden gehouden, waarna ze na een aantal jaar werden

⁷⁹ Uerpmann 1973, 316-317.

⁸⁰ Hierbij zijn de methoden van Higham 1967 en Silver 1969 gehanteerd.

⁸¹ Gijsbers 1999, 26.

⁸² Het was niet mogelijk onderscheid te maken tussen schaap en geit binnen dit onderzoek.

⁸³ Silver 1969.

geslacht. Het lijkt waarschijnlijk dat de dieren lokaal voorhanden waren, aangezien zowel slachtafval als consumptieafval aanwezig zijn. Opmerkelijk is het hoge percentage vleesarme delen. Mogelijk werden de vleesrijke delen verhandeld en de minder smakelijke delen lokaal geconsumeerd.

Varken

Binnen dit vondstcomplex zijn de resten van tenminste één varken (*Sus domesticus*) aangetroffen. Al het materiaal is afkomstig van consumptieafval, waarvan 20% vleesrijke en 80% vleesarme delen betreft. Een fragment vertoont snij- en haksporen.

Het uitsluitend voorkomen van consumptieafval reflecteert een zuiver consumerend gebruikspatroon. Het ontbreken van slachtafval is mogelijk een indicatie dat het varkensvlees van de markt werd gehaald en men dus niet zelf varkens hield.

Vogels

Gans

Eén rechter bovenarm (V86) is afkomstig van de tamme of grauwe gans (*Anser anser*). Of het een tam of een wild dier betreft, kan op basis van het botmateriaal niet worden bepaald. Op het bot zijn geen verdere sporen waargenomen.

Wilde eend

Ook van de wilde eend (*Anas platyrhynchos*) is één fragment aanwezig, het rechter ravenbeksbeen (V30). Een snijspoor op dit fragment toont aan dat het dier is geconsumeerd. Op basis van het botmateriaal is niet met zekerheid te zeggen of de eend in het leven wild was of tam werd gehouden.

Conclusie

Het hierboven aangetroffen vondstmateriaal past goed in het beeld dat naar voren komt op andere locaties in West-Friesland.⁸⁴ Het grootste deel van het vondstmateriaal behoort tot het rund, dat sinds de (Late) Middeleeuwen het meest werd gehouden in West-Friesland. Daarnaast is de aanwezigheid van veel slachtafval typerend voor het plattelandleven. In de steden wordt dit minder aangetroffen.⁸⁵ De meeste botfragmenten zijn afkomstig van zoogdieren, zoals ook elders in West-Friesland wordt aangetroffen. Dit overgewicht wordt uiteraard ook beïnvloed door de verzamelwijze (handmatig).

Uit middeleeuwse context is van het schaap/de geit een bescheiden hoeveelheid botmateriaal aangetroffen. Toch lijkt het materiaal indicaties te geven voor productie en handel in melk, wol en schapenvlees. Mogelijk kan in vergelijking met andere middeleeuwse Westfriese contexten worden gekeken of het belang van het schaap/de geit in de Middeleeuwen op het platteland hoger was dan in de postmiddeleeuwse periode.

4.6 Fase 4 (1350-ca. 1565)

Tot deze periode zijn zeer weinig sporen en vondsten te rekenen. Zeer waarschijnlijk is het perceel continu bewoond geweest, maar - zoals vaak het geval is bij opgravingen in deze regio - zijn geen sporen van een huis gevonden. Waarschijnlijk had het huis geen ingegraven palen,

⁸⁴ Zie o.a. Duijn 2018 in prep, Van Leeuwen 2017 en Verduin 2015.

⁸⁵ Vergelijk Duijn 2018 in prep.

maar een houten raamwerk dat op de bodem rustte. Na afbraak blijven hier geen sporen van in de bodem achter. Daarnaast is vermoedelijk voorafgaand aan de bouw van de stolpboerderij de terp afgevlakt. Direct onder het vloerniveau van de stolpboerderij lagen namelijk de 12de-eeuwse sporen. Merkwaardig is wel dat geen waterput is gevonden die uit deze periode dateert.

5. Fase 5: de stolpboerderij (ca. 1565-2015)

In juli 2015 is de stolpboerderij op het perceel afgebroken. Uit dendrochronologisch onderzoek aan de balken van het vierkant blijkt dat de boerderij rond 1565 is gebouwd. In de loop van de eeuwen is de boerderij diverse keren verbouwd.

Hieronder wordt het multidisciplinaire onderzoek naar de stolp uiteengezet. Eerst zal worden ingegaan op het historisch, bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek naar de bovengrondse stolp. Hierna komt het archeologisch onderzoek naar de ondergrondse stolp aan bod. De voorgevel van de boerderij is aangehouden als westzijde.

5.1 Historische gegevens

Voor de bestaansperiode van de stolpboerderij bestaan diverse historische gegevens, namelijk kaarten, de gegevens uit het kadaster, oude foto's en bouwvergunningen uit de 20ste eeuw. De meeste gegevens dateren uit de 19de en 20ste eeuw. Historisch onderzoek naar bijvoorbeeld de bewoners van de boerderij vóór de invoering van het kadaster in 1830 heeft niet plaatsgevonden.

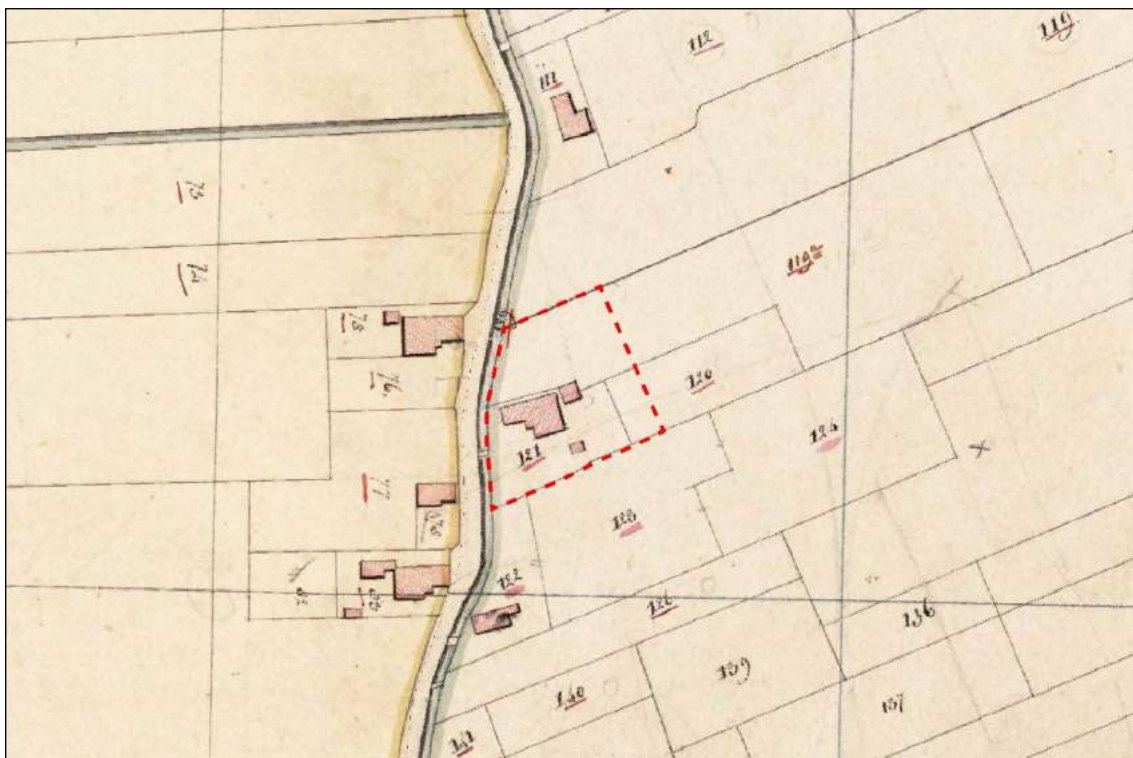
5.1.1 Historische kaarten en kadaster

De oudste kaart waarop het plangebied zichtbaar is, is van de hand van Gerrit Langedijck en dateert uit 1603 (zie afb. 12). Ter plaatse van het plangebied zijn twee woonhuizen getekend. In hoeverre de weergave op deze kaart klopt, is twijfelachtig. Opvallend is dat op de kaart geen stolpboerderijen zijn te herkennen, terwijl die er wel moeten hebben gestaan.

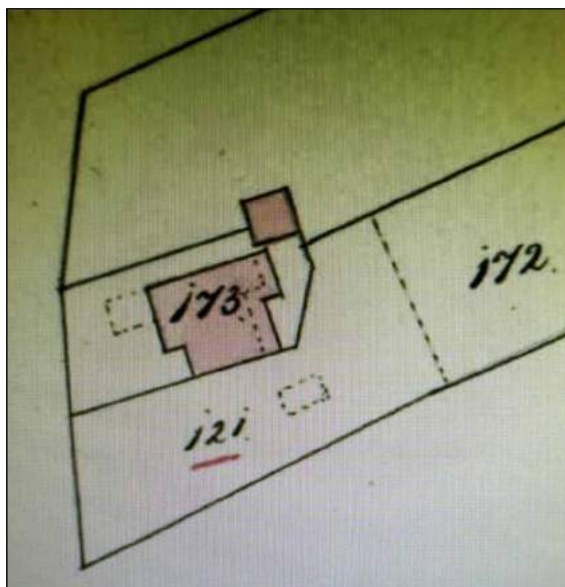
Afb. 50 Locatie van het perceel Dorpsweg 67 (rode cirkel) op de kaart van Dou uit 1651-1654.

Ook op de kaart van Johannes Dou uit 1651-1654 is bebouwing weergegeven binnen het plangebied (afb. 50). Of het om een gewoon woonhuis of een stolpboerderij gaat, is op basis van deze kaart niet te zeggen: alle gebouwen (met uitzondering van de kerken) zijn op dezelfde manier getekend.

Afb. 51 Locatie van het perceel Dorpsweg 67 (rode stippellijn) op de oudste kadastrale kaart uit 1826.

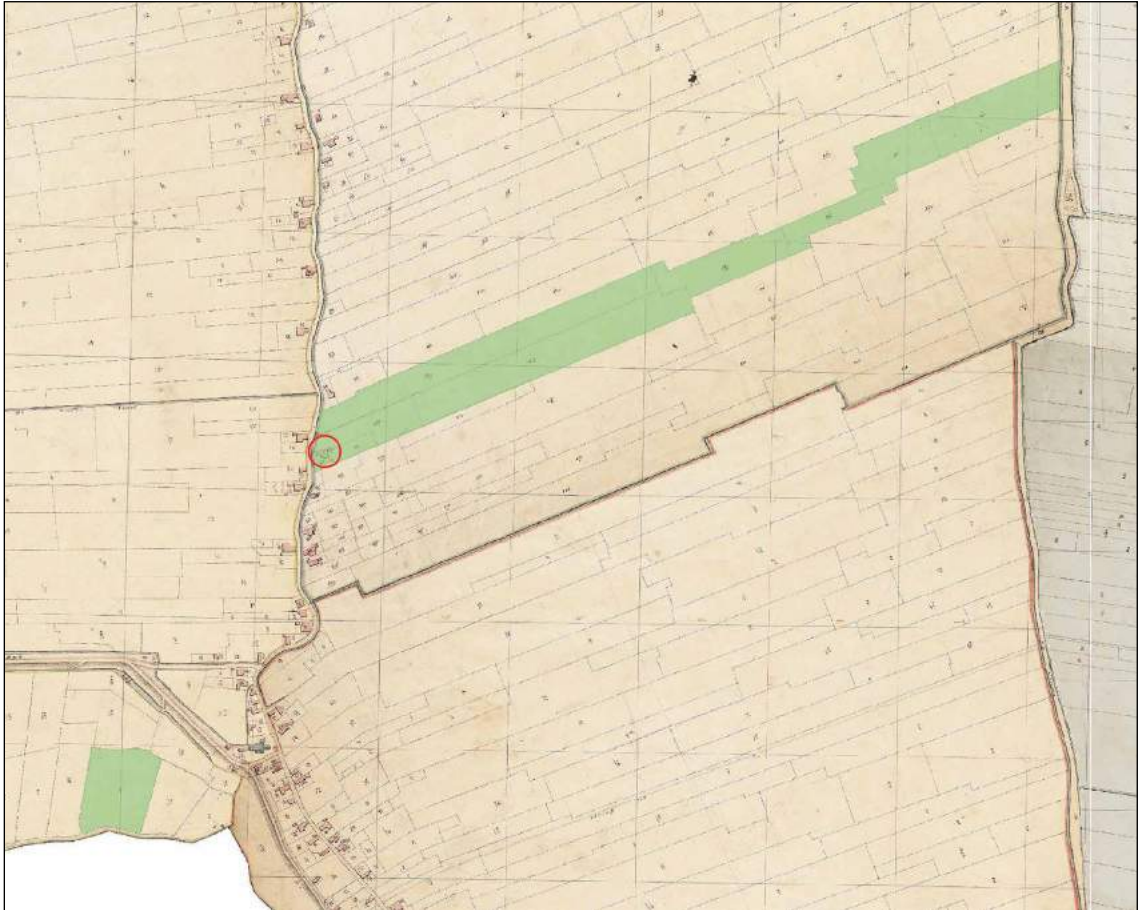
Op de Kadastrale Minuut uit 1826 is binnen het plangebied een stolpboerderij getekend (afb. 51). Deze boerderij staat precies op dezelfde plek als de huidige boerderij. Op basis van de vorm van de boerderij op de kaart kan gezegd dat het om een zogenaamde langhuisstolpboerderij gaat. Dit type boerderij heeft een lang voorhuis en de darsdeur in de voorgevel. De stal bevindt zich bij dit boerderijtype langs de zijgevel, in het verlengde van het voorhuis. Uit de kadastergegevens uit latere tijd blijkt dat de boerderij in dienstjaar 1841 is verbouwd. De werkelijke verbouwing vond dus waarschijnlijk plaats in 1840. Naar aanleiding van de verbouwing is een hulpkaart getekend (afb. 52). Hierop is de contour van de boerderij en bijgebouwen na de verbouwing zichtbaar. Uit de hulpkaart blijkt dat in 1840 het voorhuis van de boerderij is gesloopt en dat aan de achterzijde een verlengstuk van de stal, een zogenaamde staart, is aangebouwd. De darsdeur bevindt zich nog steeds in de voorgevel.

Afb. 52 Dorpsweg 67 op een hulpkaart van het kadaster uit 1840.

5.1.2 Eigenaren van 1830 tot 2015

Op basis van het kadaster kunnen de eigenaars van de boerderij vanaf 1830 worden achterhaald. In 1830 was de boerderij (A121) in het bezit van boer Jacob Oud. Achter de stolp stonden twee

Afb. 53 In groen de landerijen die in 1830 in bezit waren van Jacob Oud, de eigenaar van Dorpsweg 67. Binnen de rode cirkel de stolpboerderij.

schuurtjes en lag een moestuin (A120). De weilanden (A104, A105, A116 t/m A119) en een bouwland (A119a) achter en ten noorden van de stolp waren ook in bezit van Jacob Oud (afb. 53). Hiernaast bezat hij een perceel hooiland in het buitendijks land bij Schellinkhout (C134). Jacob Oud was getrouwd met Maartje Hoek en zij kregen in Schellinkhout twee kinderen: Jacob en Dirk. In 1838 verkocht Jacob Oud de boerderij aan boer Hendrik Bronkhorst.⁸⁶ Hij liet enkele jaren later de boerderij verbouwen, en verhuisde in 1842 naar Hoorn.⁸⁷

In 1849 verkocht hij de boerderij aan zijn neef (oomzegger) Jan Laurensz de Vries, de zoon van Lourens de Vries en Dirkje Bronkhorst. Dirkje was de zus van Hendrik Bronkhorst. Jan Laurensz de Vries was getrouwd met Cornelisje Houter en beide waren afkomstig uit Zwaag. Hun kinderen werden tussen 1853 en 1865 geboren in Zwaag, wat inhoudt dat het echtpaar niet zelf de boerderij in Schellinkhout in gebruik nam, maar deze verpachtte.⁸⁸

Waarschijnlijk is het gezin op zeker moment alsnog naar Schellinkhout verhuisd.⁸⁹ Zoon Gijsbert trouwde in 1891 met Johanna Maria ter Hofstede, die uit Schellinkhout afkomstig was, en hun eerste kind werd in 1894 in Schellinkhout geboren. Daarna verhuisde dit gezin naar Blokker. Zoon Lourens trouwde in 1892 in Zwaag met Antje de Vries, waarna hun eerste zoon ook in Zwaag werd geboren.⁹⁰ Hun tweede zoon Klaas werd in 1896 in Schellinkhout geboren.

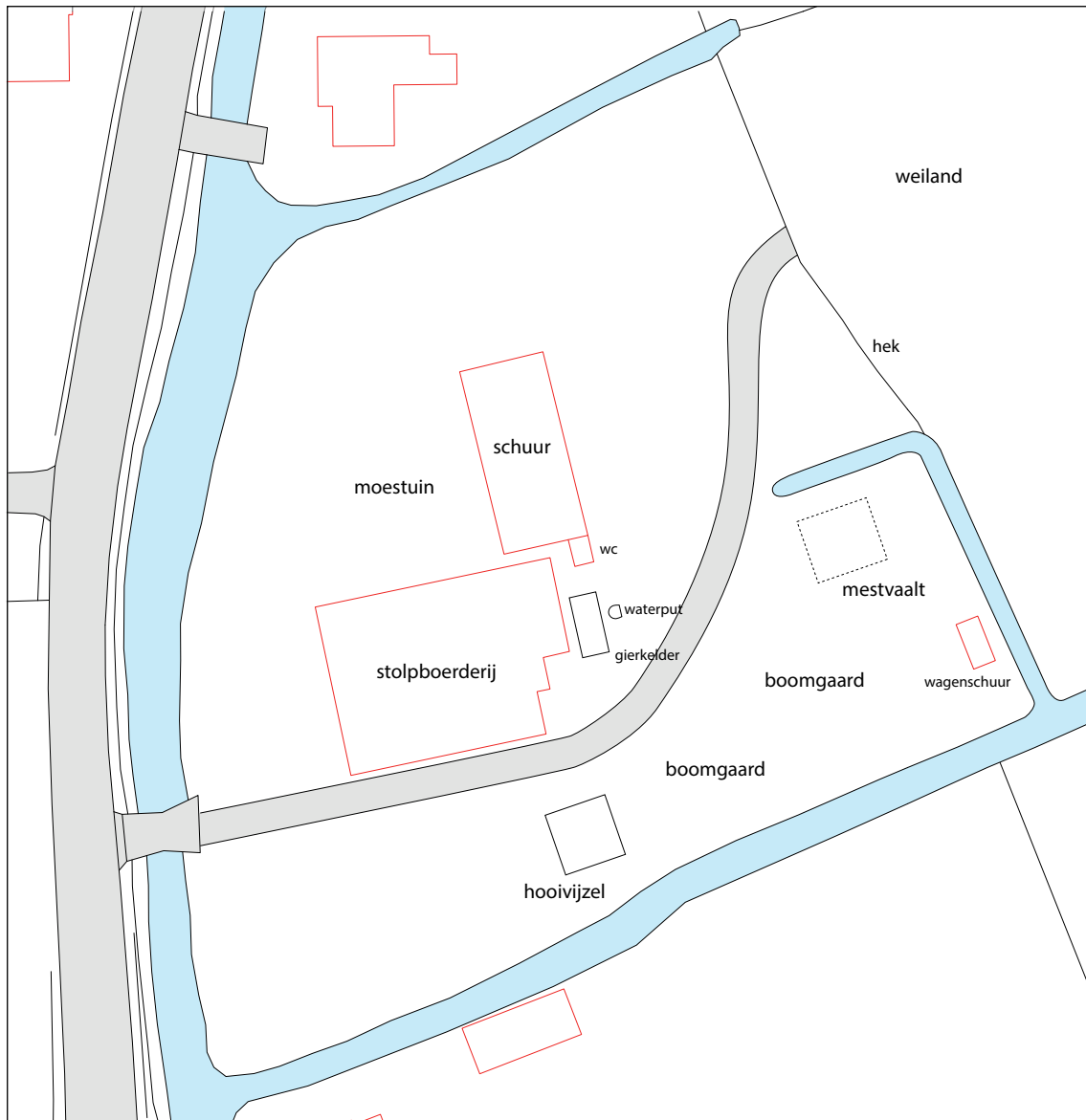
⁸⁶ Alle jaren zijn kadastrale jaren. De verkopen hebben eerder plaatsgevonden.

⁸⁷ WFA, 1701-23, inv.nr. 14.

⁸⁸ <http://genea.pedete.net/twisk/10125.htm>

⁸⁹ Een aanwijzing vormen de initialen GdV en GBDV met jaartal 1879 die zijn aangetroffen op de balken van het vierkant. Waarschijnlijk zijn deze geplaatst door Gijsbert de Vries die in 1861 was geboren.

⁹⁰ <http://genea.pedete.net/twisk/25630.htm>

Afb. 54 Indeling van het erf van de boerderij rond 1950, op basis van informatie van Piet Has.

Vader Jan de Vries overleed in 1912 in Schellinkhout. In 1914 deed zijn weduwe de boerderij over aan schoondochter Antje de Vries. Na het overlijden van Lourens de Vries in 1939 werd de boerderij verkocht aan Gerit Kuijper, een koopman uit Alkmaar.

De familie De Vries verpachtte de boerderij waarschijnlijk vanaf 1928 aan de familie Has. In 1962 kochten veehouder Jan Pieter Has en zijn vrouw Marrigje Snel de boerderij. De familie Has bleef eigenaar tot 2015.

Door Piet Has, geboren (in 1944) en getogen op de boerderij, is in 2017 uitgebreid verteld over de boerderij. Zijn informatie is een belangrijke informatiebron voor het uiterlijk en de indeling van de boerderij in de 20ste eeuw. Tevens heeft hij een beeld geschetst van de indeling van het erf rond 1950 (afb. 54). Een verslag van zijn informatie is te vinden in de bijlage.

5.1.3 Oude foto's van de boerderij

Uit 1932 dateren enkele foto's van de boerderij (afb. 55 t/m 57).⁹¹ Hierop is in de eerste plaats

91 Foto's met dank aan Gerben Kazimier, zie www.geschiedenis-schellinkhout.nl.

Afb. 55 De stolpboerderij in 1932. Foto: www.geschiedenisschellinkhout.nl

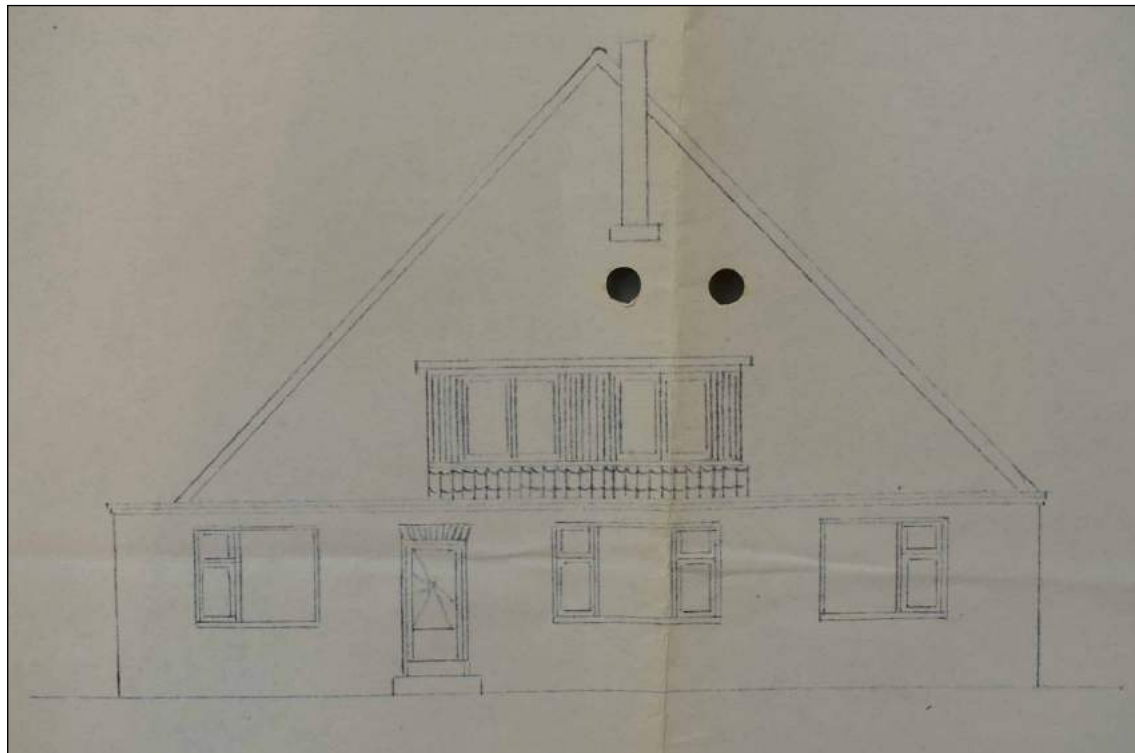
Afb. 56 De noordzijde van de voorgevel met voordeur in 1932. Foto: www.geschiedenisschellinkhout.nl

zichtbaar dat de boerderij in deze tijd was gedekt met dakpannen. Bovenin het dakvlak aan de voorzijde van de boerderij was een schoorsteen aanwezig. Drie gevels van de boerderij zijn zichtbaar op de foto's, zij zijn allemaal van baksteen. De voorgevel valt op doordat hier verschillende spekbanden van gele bakstenen in aanwezig zijn. Dit wijst erop dat deze gevel rond 1900 is gemaakt. In het kadaster is een verbouwing rond deze tijd niet terug te vinden.

In de voorgevel waren vijf schuiframen en een voordeur aanwezig. In de zuidelijke zijgevel bevonden zich slechts enkele kleine ramen. Op de foto van de achtergevel is zichtbaar dat in de staart een deur zat en in het gevelvlak ernaast een raam met zes ruiten. In de darsdeur bevond zich een loopdeur.

Afb. 57 De achtergevel van de stolpboerderij in 1932. Foto: www.geschiedenis-schellinkhout.nl

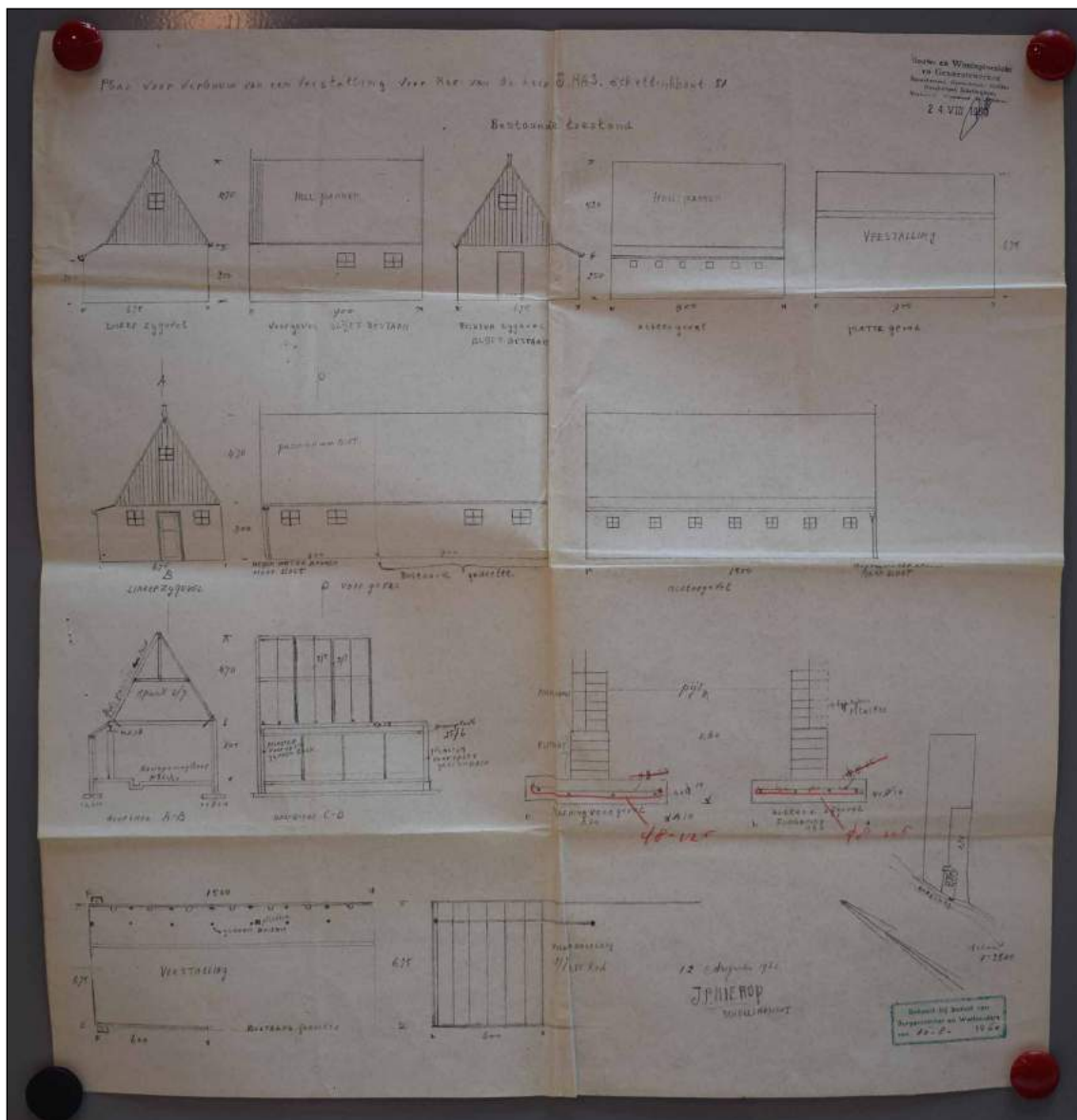

Afb. 58 Tekening van de nieuwe voorgevel bij een bouw aanvraag uit 1963.

5.1.4 Bouwvergunningen uit de 20ste eeuw

Uit 1963 dateert een bouwvergunning voor de vernieuwing van de voorgevel van de boerderij (afb. 58).⁹² Deze gevel was tot 2015 aanwezig. In de jaren hierna is meer gewijzigd aan de boerderij: ook de beide zijgevels zijn vernieuwd, inpandig is een hal met trap en een badkamer gemaakt en verder zijn slaapkamers op de zolder gecreëerd. Deze wijzigingen zijn niet opgenomen in een bouwvergunning.

Uit 1960 dateert een tweede bouwvergunning voor het perceel.⁹³ Het betrof de vergroting van de stal schuin achter de boerderij. De stal was nog aanwezig in 2015. Bij de bouwaanvraag hoort een uitgebreide tekening (afb. 59).

Afb. 59 Tekeningen van de oude en nieuwe schuur bij een bouwaanvraag uit 1960.

⁹² WFA, toegangsnummer 1156_BD, inventarisnummer 103.

⁹³ WFA, toegangsnummer 1156_BD, inventarisnummer 102.

5.2 Bouwhistorisch onderzoek

Voorafgaand aan de sloop van de boerderij is in juni 2015 een bouwhistorische opname uitgevoerd. Hierbij is de binnen- en buitenzijde van de stolp gefotografeerd, is de plattegrond van de boerderij vastgelegd en is de constructie van het vierkant (het houtskelet) gedocumenteerd. Bij de sloop van de stolp in juli 2015 zijn de hoofdelementen van het vierkant (zes balken en vier stijlen) apart gelegd. Zij zijn vervolgens opnieuw bestudeerd, opgemeten en gefotografeerd. Hierna zijn uit alle elementen monsters gezaagd ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek.

5.2.1 Gevels

De boerderij had een rechthoekige hoofdvorm van circa 14,5 meter (noord-zuid) bij circa 17 meter (oost-west). Aan de noordkant van de achtergevel was een korte staart (verlengstuk stal) aanwezig van ruim 2 meter lang. Aan de zuidkant sprong de achtergevel ongeveer 1 meter in voor de darsdeur.

De voorgevel (westgevel) en beide zijgevels van de boerderij dateren uit de jaren 60 van de vorige eeuw (afb. 60 en 61). Ook de dakkapel op de voorgevel dateert uit deze tijd. Het dak was gedekt met pannen, een schoorsteen was niet meer aanwezig.

De noordelijke zijgevel was lager dan de voorgevel en zuidelijke zijgevel. Dit komt doordat aan deze kant, de zijde van de stal, sprake was van een zogenaamde 'lagewand', ook wel 'aangeloeft deel' genoemd. De onderkanten van de daksparren rustten aan deze kant niet op de muur, maar op een dragende balk die werd ondersteund door vrijstaande stijlen (koestijlen). Bij stolpboerderijen is aan de kant van de stal vaak sprake van een aangeloeft deel. Vaak is een aangeloeft deel ongeveer 1 meter breed en dat is bij deze boerderij ook het geval.

De achtergevel is waarschijnlijk rond 1900 gebouwd (afb. 62). De deur met bovenlicht in de staart bevond zich waarschijnlijk nog op de originele locatie uit de 19de eeuw. De drie kleine ramen in de oost- en zuidgevel van de staart zijn blijkens een foto van 1932 (zie afb. 57) later in de 20ste eeuw toegevoegd. Ook het raam in het geveldeel tussen de staart en de darsdeur

Afb. 60 Voor- en zuidelijke zijgevel van de stolp in 2015.

was modern. Op de foto uit 1932 bevindt zich op deze plek een rechthoekig raam met zes ruitjes. Bij het vervangen van dit raam is een deel van de gevel dichtgezet met nieuwe stenen, wat nog duidelijk zichtbaar was onder het moderne raam.

Afb. 61 Voor- en noordelijke zijgevel van de stolp in 2015.

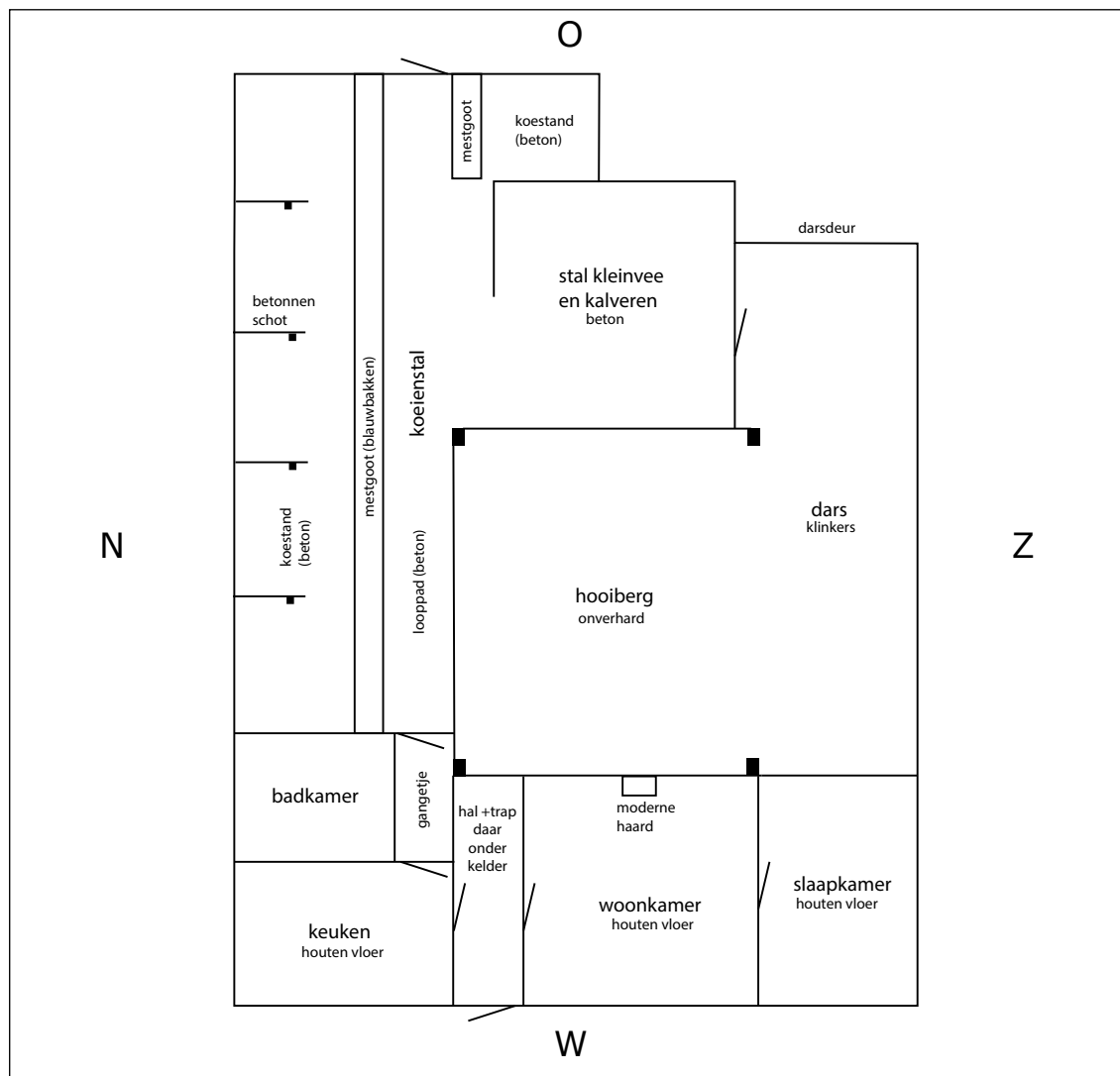

Afb. 62 Achtergevel van de stolp in 2015.

5.2.2 Indeling

Binnen het vierkant was zoals gebruikelijk de hooiberg aanwezig (afb. 63). Hier was geen vloer aanwezig; de bodem bestond uit zand en grond. Oorspronkelijk werd de hooiberg aan drie zijden (noord, oost en west) afgescheiden van de omliggende ruimten door middel van een houten wand tot aan de zolder met daaronder een bakstenen plint. Deze houten wanden met plint waren niet meer aanwezig: zij zijn in de 20ste eeuw vervangen door bakstenen muren.

Langs de zuidelijke zijgevel bevond zich de dars. De vloer bestond hier uit gele klinkers op hun kant. De stal lag langs de noordelijke zijgevel en langs een deel van de achtergevel. Het dak van de boerderij werd gedragen door een constructie van sparren. Een oude constructie met vliergebinten was dus niet meer aanwezig.

Afb. 63 Plattegrond van de stolp in 2015. Schaal 1:150, het noorden is links.

Langs de voorgevel bevonden zich twee woonvertrekken, een halletje met een trap en een keuken. In deze ruimten lag een houten vloer op balken. In een van de woonvertrekken was een schoorsteenmantel uit omstreeks 1980 aanwezig (afb. 64). Hierboven bevond zich een rookkanaal uit dezelfde tijd, gemaakt van gestapelde vierkante blokken. In beide woonvertrekken waren weggetimmerde houten wanden en plafonds aanwezig uit de 19de/begin 20ste eeuw. De zolderplanken lagen op balken met een profiel op de hoeken (een kraaltje). Aan de voorzijde zijn in de 20ste eeuw enkele slaapkamers op de zolder gemaakt. Ten tijde van de

bouwhistorische opname waren zij al gesloopt.

Achter de keuken is in de 20ste eeuw een wc met een gangetje gemaakt. Op deze plek bevond zich oorspronkelijk een deel van de koeienstal: de vloer van het looppad in de stal liep door in het gangetje.

Afb. 64 Schoorsteenmantel in de woonkamer in 2015. Erachter is een stuk van de oude houten wand zichtbaar.

Afb. 65 De koeienstal langs de noordelijke zijgevel in 2015.

Afb. 66 Grijze plavuizen in het looppad en de mestgoot.

De indeling van de stal langs de noordelijke zijgevel bestond zoals gebruikelijk uit een koestand langs de gevels en daarachter een verdiepte mestgoot (groep) en een looppad (afb. 65). De koestand met rollaag (bakstenen muurtje waarop de achterpoten van de koeien staan) was voorzien van een laag beton. Hetzelfde gold voor een groot deel van het looppad. In een deel van het looppad was de originele vloer van grijze plavuizen (blauwbakken) nog zichtbaar (afb. 66). Ook de vloer van de mestgoot bestond uit dit soort plavuizen. De koeien stonden paarsgewijs op de koestand tussen houten schoten in, met de koppen naar de gevel (Friese stal). Die schotten stonden tegen de vrijstaande stijlen (koestijlen) aan. Deze stijlen droegen het dakvlak en de zolderbalken van de stal, maar fungeerden daarnaast dus ook als onderdeel van de stal. De houten schotten zijn in de 20ste eeuw vervangen door lage betonnen muren. De onderkant van de koestijlen is hierbij afgezaagd. Nog vier originele bovenkanten van stijlen met korbelen en zolderbalken waren in de stal aanwezig (afb. 67 en 68).

Afb. 67 Koestijl met zolderbalk en korbeel, met elkaar verbonden met een pen-gatverbinding en toognagels.

Enkele sporen op de balken doen vermoeden dat het om hergebruikt hout gaat.

In de staart was eveneens een kleine stal voor twee koeien aanwezig (afb. 69). De vloer van de koestand en het looppad was hier bedekt met beton. In deze stal waren geen originele houten schotten, stijlen of balken meer aanwezig. De ruimte aan de achterkant van de boerderij was tot in recente tijd in gebruik als stal voor kleinvee en kalveren (afb. 70). Schuin achter de boerderij stond een schuur, welke werd gebruikt als koeienstal (afb. 71).

Afb. 68 Zolderbalk in de stal met dichtgemaakt pengat en toognagels (links), een aanwijzing voor secundair gebruikt hout.

Afb. 69 Stal voor twee koeien in de staart, tegen de achtergevel aan.

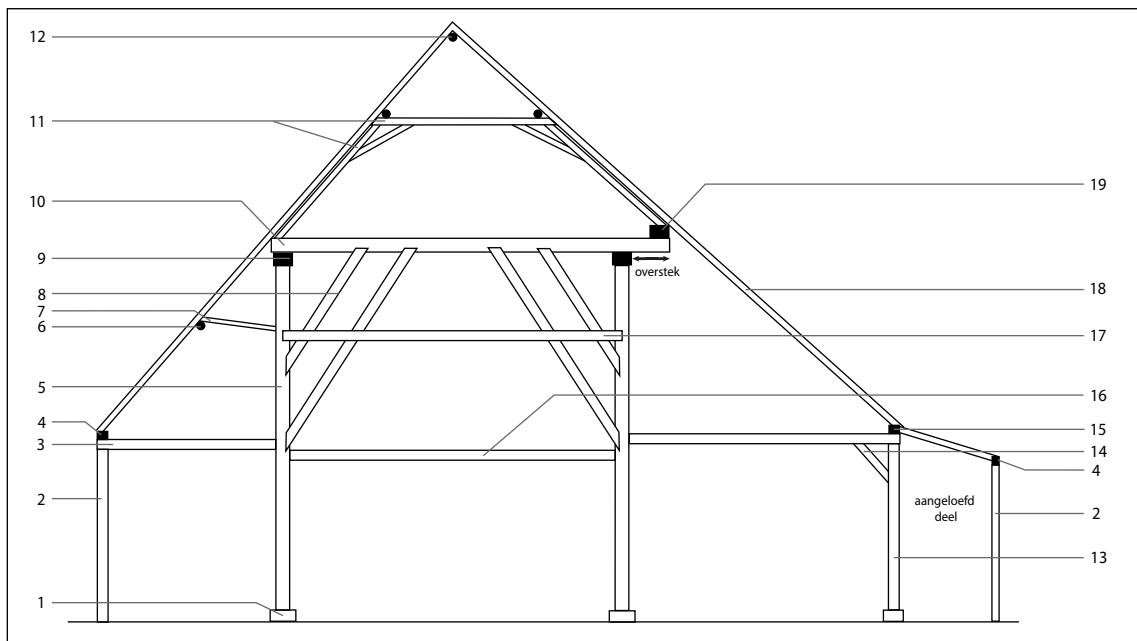
Afb. 70 Ruimte aan de achterkant van de boerderij.

Afb. 71 De schuur schuin achter de boerderij. In het metselwerk zijn twee bouwfasen herkenbaar.

5.2.3 Het vierkant

Het vierkant bestond uit twee dekbalkgebinten aan de oost- en westkant, ieder bestaande uit twee stijlen en een dekbalk (afb. 72 en 73). Na het oprichten van beide gebinten zijn zij aan elkaar verbonden door middel van twee balken die op de dekbalken werden gelegd. Dit worden de bovenbalken genoemd. De stijlen stonden op bakstenen poeren, oftewel vierkante fundamenteën. Tussen de poer en de stijl lag bij de stolp van Schellinkhout zoals gebruikelijk een plaat van eikenhout, het zogenaamde peulhout. De platen waren 10 tot 12 cm dik en 25x20 tot 33x35 cm groot. Alleen bij noordweststijl ontbrak het peulhout gek genoeg.

Afb. 72 Dwarsdoorsnede van een stolpboerderij met de gebruikte termen.

1. poer met peulhout	8. zwingen/zwiepingen	14. korbeel
2. muurstijl	9. dekbalk	15. wurmt
3. zolderbalk	10. bovenbalk	16. draagbalk
4. muurplaat	11. vliergebint	17. jaagbalk
5. vierkantstijl	12. nokhout	18. dakspar
6. gording	13. koestijl	19. overstekbalk
7. schoor		

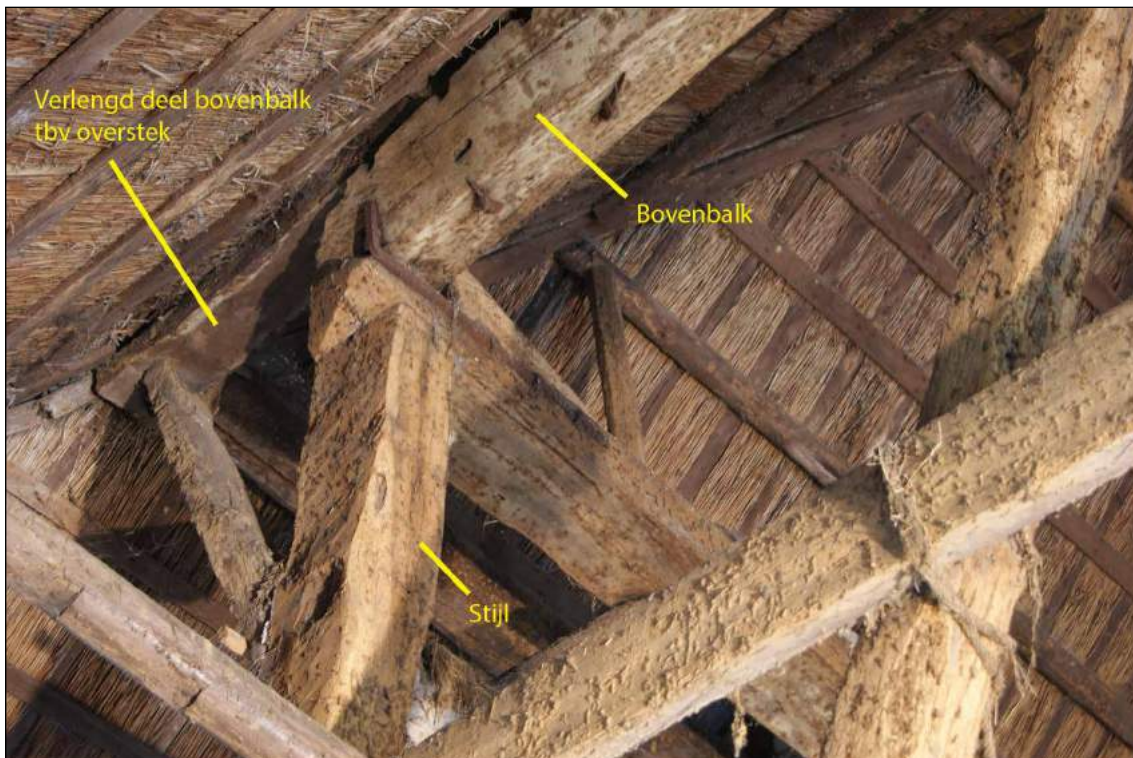
Zoals vaak het geval is, wisselden de lengtes van de stijlen van het vierkant. Zij waren 5,25, 5,35, 5,80 en 5,93 m lang.⁹⁴ Mogelijk zijn de onderkanten van de twee korte palen (noordwest en noordoost) bij een verbouwing ingekort doordat deze verrot waren. Het lengteverschil tussen de stijlen werd vervolgens simpelweg opgelost door de poeren onder de korte stijlen hoger op te metselen. Het totale vierkant, dus inclusief de dekbalken en bovenbalken, was circa 6,40 meter hoog.

Het vierkant van de boerderij was niet vierkant, maar rechthoekig. De buitenmaten van het vierkant, gemeten van stijl tot stijl, waren 6,35 meter (noord-zuid) bij 7,25 meter (oost-west). Aan zowel de voor- als achterkant (oost- en westzijde) was het vierkant vergroot door middel van een overstek. Aan de voorkant was deze ongeveer 90 cm breed, aan de achterkant ongeveer 40 cm. De overstek aan de achterkant was origineel, maar de overstek aan de voorkant (westkant) is bij de grote verbouwing in 1840 toegevoegd. Hiertoe zijn op dat moment de bovenbalken verlengd met een balk van eikenhout (afb. 74). Deze was aan de bovenbalken verbonden door middel van twee spiebouten en diverse ijzeren nagels. De overstek werd ondersteund door schoren vanaf de twee westelijke stijlen. In de stijlen was daartoe een tand gehakt, waarop de schoren steunden. Dat de overstek aan de westkant later is toegevoegd, blijkt ook uit het feit dat in westelijke bovenhoek van de dekbalk aan de westzijde inkepingen en nagels van sparren aanwezig waren. Hieruit blijkt dat oorspronkelijk het dakvlak op deze balk heeft gelegen. Na het aanbrengen van de overstek was dit niet langer het geval.

⁹⁴ De lengte van de pen aan de bovenkant is hierbij niet meegerekend.

Afb. 73 Vereenvoudigd model van het vierkant van de boerderij, gezien vanuit het zuiden. In bruin het originele vierkant uit circa 1565. In geel de overstek die in 1840 is toegevoegd.

Afb. 74 Zuidwesthoek van het vierkant met de overstek die in 1840 is toegevoegd.

Het vierkant bestond uit tien hoofdelementen, namelijk vier stijlen, twee dekbalken, twee bovenbalken en twee overstekbalken. De overstekbalk aan de westkant, toegevoegd bij de verbouwing in 1840, was gemaakt van fijnspar (*Picea abies*). Alle andere negen elementen waren van eikenhout. In het geval van de zuidelijke bovenbalk gaat het om een hergebruikt stuk hout: de balk heeft eerst dienst gedaan als molenroede, oftewel onderdeel van een molenwiek. Aan deze balk is daarom hieronder een aparte paragraaf gewijd. Bij de andere elementen van eikenhout gaat het om primair toegepast hout.

Dendrochronologisch onderzoek

Op zeven van de tien onderdelen van het vierkant is dendrochronologisch onderzoek uitgevoerd. Uit deze elementen is na de sloop een plak gezaagd. Bij alle monsters was de laatst gegroeide jaarring van de boom (wankant) aanwezig. Op enkele eiken monsters zat bovendien schors. Alle monsters konden worden gedateerd.⁹⁵

Vijf monsters zijn genomen uit primair toegepaste eiken balken van het vierkant. Het aantal jaarringen in de monsters wisselde van 149 tot 216. De bomen waaruit de balken zijn gehaald, blijken allemaal op hetzelfde moment te zijn gekapt, namelijk de herfst of winter van 1564 of de eerste maanden van 1565. Op basis hiervan kan worden gesteld dat de stolpboerderij in 1565 of 1566 is gebouwd.

Het eikenhout is afkomstig uit het zuiden van Noorwegen. Opvallend is dat de metingen replicaties tonen met jaarringkalenders langs de Baltische kust tot Polen. Mogelijk gaat het om een oostelijker gelegen herkomst gebied dan gebruikelijk is.⁹⁶

De bovenbalk aan de zuidkant is zoals gezegd een hergebruikte molenroede. Ook hiervan is een monster onderzocht. Het hout is gekapt in de herfst of winter van 1556 of de eerste maanden van 1557. Het eikenhout is afkomstig uit het noordwesten van Duitsland.

Ook de overstekbalk aan westkant is onderzocht. Deze balk van fijnspar is later aan het vierkant toegevoegd. De boom is gekapt in de herfst of winter van 1838 of de eerste maanden van 1839 en groeide in het midden van Zweden.⁹⁷ Dit betekent dat de overstek hoort bij de grote verbouwing uit 1840.

Afb. 75 De zuidoostelijke stijl van het vierkant, gezien vanuit de hooiberg.

⁹⁵ Zie bijlage dendrochronologisch onderzoek S. van Daalen.

⁹⁶ Zie bijlage dendrochronologisch onderzoek S. van Daalen.

⁹⁷ Zie bijlage dendrochronologisch onderzoek S. van Daalen.

Afb. 76 Rechthoekige pen aan de bovenkant van een stijl, met twee ronde gaten voor toognagels.

Afb. 77 Rechthoekig pengat in de onderkant van een dekbalk. Op deze plek is tevens een handelsmerk zichtbaar.

Afb. 78 De dekbalk aan de oostkant. Half erachter is de overstekbalk zichtbaar. Op een lager niveau bevindt zich nog een horizontale balk, de jaagbalk.

Stijlen

De vier stijlen waren rechthoekig van vorm (afb. 75). De breedte van de stijlen wisselde per stijl en ook op één stijl was soms sprake van een behoorlijk verschil. Dit is vaak het geval bij eikenhout: dit hout groeit veel grilliger dan naaldhout, waardoor vaak een onregelmatige balk ontstaat na het kantrechten. De breedte wisselde hierdoor van 18-30 cm bij 27-38 cm. Stijlen zijn altijd verbonden met de dekbalken door middel van een pen-gatverbinding: aan de

Afb. 79 De dekbalk aan de westkant. Erachter het moderne schoorsteenkanaal van de haard in de woonkamer.

Afb. 80 De bovenbalk aan de noordkant. Op een lager niveau de jaagbalk.

bovenkant van de stijlen zit een rechthoekige pen met daarin één of meer ronde gaten (afb. 76). Deze steekt in een rechthoekig gat in de onderkant van de dekbalk (afb. 77). Het geheel wordt geborgd met één of meer toognagels, oftewel ronde houten pennen. Bij de stijlen van het vierkant van Schellinkhout was steeds sprake van een pen van 10 cm lang en twee toognagels van eikenhout per stijl.

Afb. 81 De bovenbalk aan de zuidkant. Op een lager niveau de jaagbalk.

Afb. 82 Zwaluwstaartvormige inkeping in de onderkant van een bovenbalk. In de inkeping een houten pen waarmee de bovenbalk was verbonden met de dekbalk.

Dekbalken en bovenbalken

Ook de twee dekbalken en twee bovenbalken waren rechthoekig van vorm. De dekbalken aan de oost- en westzijde, verbonden met de stijlen en dus onderdeel van de gebinten, staken beide aan de noordkant door buiten de stijlen (afb. 78 en 79). Van de oostelijke dekbalk kon de lengte worden gemeten: 6,80 meter. Deze balk mat aan de ene zijde 30x21 cm en aan de andere kant 25x16 cm. Het midden van de westelijke dekbalk was 27x21 cm. Bij beide balken was de zuidkop plat, terwijl de noordkop was afgeschuind.

Haaks op de dekbalken lagen de bovenbalken (afb. 80 en 81). De bovenbalk aan de zuidkant lag boven de stijlen, terwijl de bovenbalk aan de noordkant zich buiten de stijlen bevond. De verbinding tussen de dekbalken en de haaks daarop gelegen bovenbalken werd zoals gebruikelijk

Afb. 83 Zwaluwstaartvormige uitsparing in de bovenkant van de oostelijke dekbalk.

Afb. 84 Zwaluwstaartvormige uitsparing in de bovenkant van de westelijke dekbalk.

gevormd door zwaluwstaartvormige uitsparingen (voorloeven) in de dekbalken en zwaluwstaartvormige inkepingen (loeven) in de bovenbalken (afb. 82 t/m 84). De uitsparingen en inkepingen grepen als het ware in elkaar en hielden op deze manier de balken op hun plek. Om deze verbinding extra te versterken, was een lange verticale eikenhouten pen (diameter 3 cm) aangebracht door beide balken heen. De lengte van de noordelijke bovenbalk kon worden gemeten, namelijk 7,86 meter. De twee balken waren ongeveer even dik: het midden was 28x34 cm en 27x32 cm. Bij de vorm van de koppen was geen sprake van een duidelijk patroon. De oostkop van de noordelijke bovenbalk was afgeschuind, terwijl de oostkop van de zuidelijke dekbalk recht was. De westkop was bij de noordelijke balk verrot en bij de zuidelijke balk schuin gehakt.

In de oostkop van de noordelijke bovenbalk waren twee schuine gaten op de hoeken aanwezig (afb. 85). De gaten lijken na het kantrechten van de balken te zijn gemaakt, omdat op het gezaagde vlak sprake is van een grof gehakte rand rond het gat. Waarschijnlijk hangen de gaten samen met het transport van het hout. Dergelijke schuine gaten zijn vaker op balken van stolpboerderijen gezien.⁹⁸ In een van de gaten was een houten pen van berkenhout aanwezig.⁹⁹

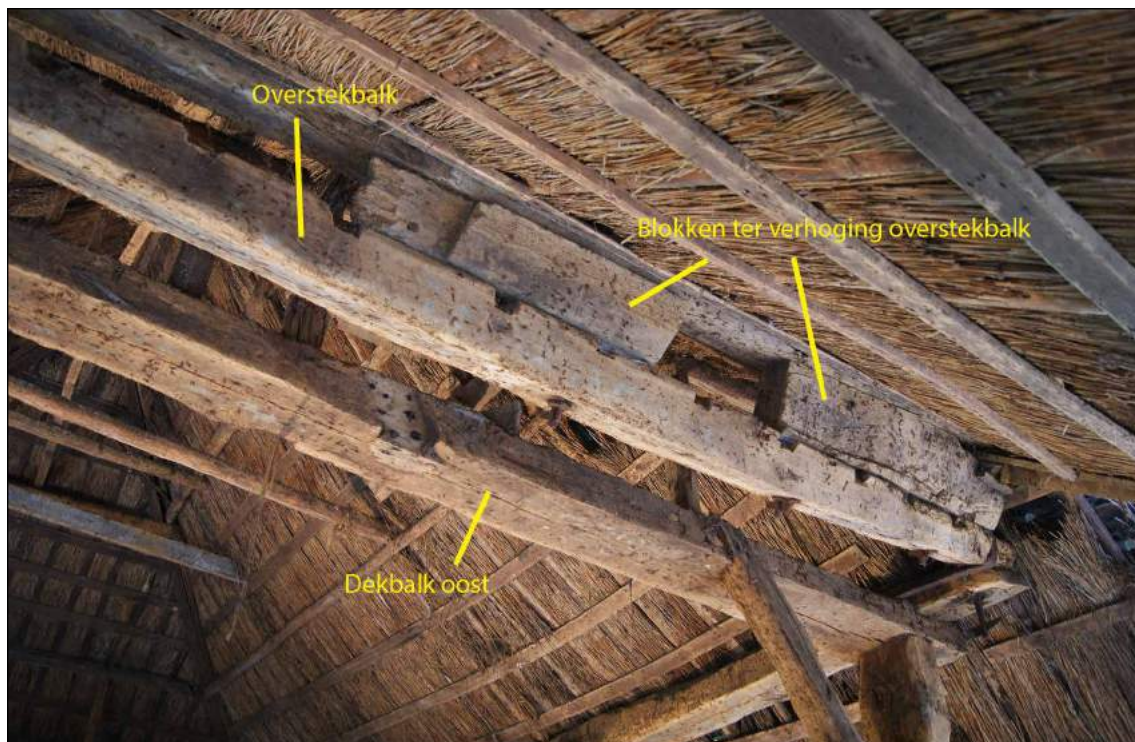
Afb. 85 Twee vlotgaten in de oostkop van de noordelijke bovenbalk. In een van de gaten zit een houten pen.

Overstekbalken

De overstek aan de oostkant was de enige originele overstek van het vierkant. Het ging om een korte overstek van slechts circa 40 cm. De overstekbalk was 6,68 meter lang, het midden was 23x18 cm.

⁹⁸ Gerritsen & Duijn 2014, 30. De gaten zijn ook gezien op een stijl van de stolpboerderij Schouwzicht (Westerweg 74) in de Purmer.

⁹⁹ Zie bijlage dendrochronologisch onderzoek S. van Daalen.

Afb. 86 Overstek aan de oostkant.

Afb. 87 Verlengstuk van de zuidelijke bovenbalk, gemaakt in 1840.

De overstekbalk lag hier zoals gebruikelijk op de koppen van de bovenbalken. De verbinding tussen de balken bestond uit zwaluwstaartvormige inkepingen en uitsparingen en een verticale eikenhouten pen dwars door de houtverbinding heen, dus hetzelfde als bij de verbinding tussen dekbalken en bovenbalken. In latere tijd, waarschijnlijk in de 19de eeuw, is deze verbinding extra versterkt door naast de houten pen een ijzeren spiebout aan te brengen. De noordzijde van de overstekbalk was behoorlijk verzakt. Om dit te corrigeren zijn in de 19de en/of 20ste eeuw grote houten blokken van eik en naaldhout op de overstekbalk vastgemaakt met spiebouten (afb. 86). Hierop lag een dunne balk van naaldhout.

De overstek aan de westzijde is zoals gezegd bij de grote verbouwing in 1840 aangebracht. De bovenbalken zijn hierbij verlengd met vierkante balken van eikenhout (afb. 87). De overstekbalk van fijnspar was rond en had een lengte van 6,60 meter lang (afb. 88). De diameter bedroeg 32 tot 25 cm. De verlengde bovenbalken waren verbonden met de overstekbalk door middel van rechthoekige inkepingen en uitsparingen (afb. 89). Hierdoorheen bevond zich een spiebout.¹⁰⁰ In de onderkant van de overstekbalk waren twee ondiepe vierkante inkepingen aanwezig. Zij hadden geen functie. Mogelijk was het de bedoeling om op deze plekken extra schoren te bevestigen en is dit uiteindelijk niet gebeurd. In het midden van de balk was bovendien een grote rechthoekige inkeping aanwezig aan de oostzijde (hooibergzijde) (afb. 90). Op deze plek bevond zich vanaf 1840 een schoorsteenkanaal. Dit kanaal is rond 1980 afgebroken en vervangen door een nieuw kanaal.

Zwingen

Om de hoofdconstructie van het vierkant te versterken, worden altijd schuine balken aangebracht. Zij worden zwiëpingen of zwingen genoemd. Waarschijnlijk waren bij de bouw van het vierkant alle zwingen van eikenhout.

Aan de oost- en westkant, dus bij de gebinten, waren de zwingen dubbel uitgevoerd. Dit betekent dat aan beide kanten vier zwingen aanwezig waren. Deze zwingen zijn bevestigd op het moment dat het gebint nog op de grond lag. Zij konden daardoor gemakkelijk met een nette houtverbinding worden verbonden aan de stijlen en dekbalken. Bij vrijwel alle houtverbindingen aan de oost- en westkant was dan ook sprake van een keurige lipverbinding met hak (afb. 91 en 92). Alleen bij één van de verbindingen met

Afb. 88 De ronde overstekbalk aan de westzijde. In de kleine inkepingen lagen de daksparren.

Afb. 89 Inkeping in de bovenkant van de verlengde bovenbalk. In de inkeping lag de overstekbalk. Beide balken waren verbonden door middel van een ijzeren spiebout. De spiebout is hier verdwenen, maar het ronde gat is nog zichtbaar.

¹⁰⁰ Aan de zuidzijde was de spiebout aanwezig, aan de noordzijde niet. Hier bevond zich wel een gat voor een spiebout.

de westelijke dekbalk was (voor zover kon worden gezien) sprake van een lipverbinding zónder hak (afb. 93). De zwingen aan de oost- en westkant waren niet meer allemaal aanwezig en origineel. Aan de oostkant zijn twee zwingen al in het verleden verwijderd. Twee zwingen aan de westkant zijn in de 20ste eeuw vernieuwd door exemplaren van naaldhout. Alle andere zwingen aan de oost- en westkant waren zeer waarschijnlijk origineel.

Afb. 90 Brede inkeping in de zijkant van de westelijke overstekbalk. Hier stond tot omstreeks 1980 het rookkanaal in.

Afb. 91 Een lipverbinding met hak van een zwing op de oostelijke dekbalk.

De zwingen aan de noord- en zuidzijde waren enkel uitgevoerd, oftewel aan iedere zijde waren twee zwingen aanwezig. Zij waren allemaal van eikenhout. Deze zwingen zijn bevestigd op het moment dat het vierkant al stond. Zij zijn daardoor veel slordiger aangebracht. Zowel de onder- als de bovenkant van de zwingen is simpelweg tegen de stijl en bovenbalk aangetimmerd met ijzeren nagels. Van inkepingen of houtverbindingen was geen sprake. De onderkanten waren steeds tegen de zijkant van een stijl aan bevestigd. De bovenkanten van de twee zwingen aan de noordkant bevonden zich tegen de binnenkant (hooibergzijde) van de bovenbalk. Aan de

zuidkant waren de bovenkanten gek genoeg tegen de onderkant van de bovenbalk bevestigd. De zwing aan de zuidkant (westzijde) was duidelijk een hergebruikte balk: in het hout waren twee rechthoekige gaten van een pen-gatverbinding aanwezig, met in beide gevallen daarboven een rond gat van een toognagel (afb. 94). De gaten waren schuin aangebracht, zodat het om gaten van korbelen moet gaan. Ook in de onderkant van de balk was een inkeping aanwezig die niet hoort bij de functie als zwing. Waarschijnlijk is deze zwing een reparatie aan het vierkant. Onder de plek waar deze tegen de stijl was bevestigd, was namelijk een oudere bevestigingsplek met nagels zichtbaar, horende bij een oudere zwing. De balk heeft oorspronkelijk vermoedelijk gefungeerd als zolderbalk in een huis, wellicht het afgebroken voorhuis van de boerderij dat in 1840 is gesloopt.

Overige balken

Op een hoogte van ongeveer 2,5 meter bevinden zich altijd horizontale balken tussen de vierkantstijlen. Zij worden de draagbalken genoemd. De draagbalken dragen de zolderbalken van de stal en woonruimtes. Draagbalken zijn altijd tegen de buitenkant van het vierkant aangebracht. Bij het vierkant zat oorspronkelijk aan drie zijden een draagbalk. Aan de zuidzijde, de kant van de dars, heeft nooit een draagbalk gezeten. Een draagbalk heeft aan de kant van de dars ook geen functie, want hier zijn geen zolderbalken

Afb. 92 Inkeping met hak van een verdwenen zwing in de zuidoostelijke stijl.

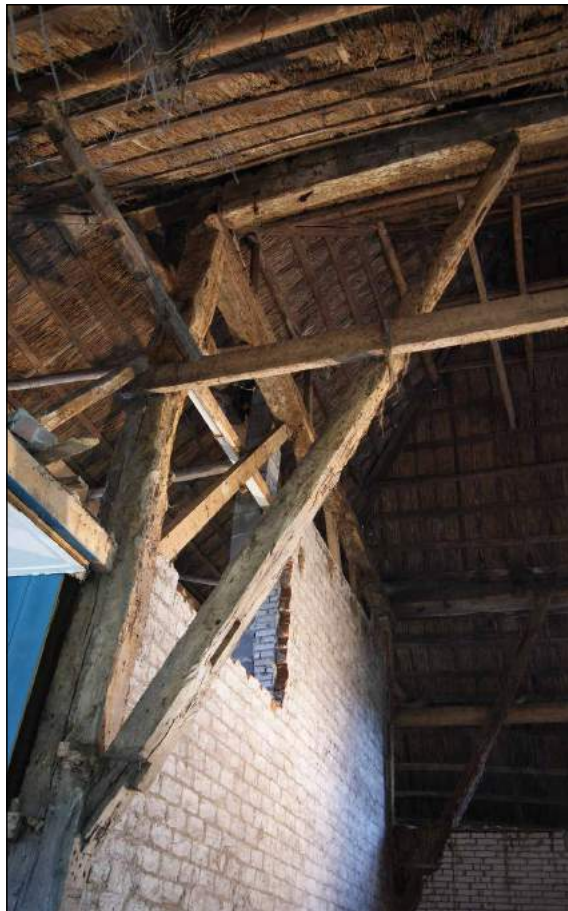

Afb. 93 Inkeping zonder hak van een zwing in de westelijke dekbalk.

aanwezig. Tegen deze kant van de hooiberg is op zeker moment wel een lage houten wand gemaakt. Deze wand was ongeveer 1,5 meter hoog en was simpelweg tegen de stijlen aan getimmerd. Een restant van de houten wand was aanwezig bij de zuidoostelijke vierkantstijl.

Alleen aan de westkant was de draagbalk in 2015 nog aanwezig. Deze draagbalk was gemaakt van een gehalveerde boom van naaldhout. De balk dateert waarschijnlijk uit de 19de of 20ste eeuw. Het middendeel van de draagbalk aan de noordzijde is in de 20ste eeuw grotendeels weggezaagd in verband met de bouw van een muur op deze plek. Alleen tegen de stijlen aan resteerden nog delen. De rechthoekige balk was van naaldhout en dateerde uit de 19de of 20ste eeuw.

De draagbalk aan de oost- en noordkant is in de 20ste eeuw volledig verwijderd. Op de stijlen waren inkepingen aanwezig van de balken, zodat zeker is dat aan deze zijden oorspronkelijk een draagbalk heeft gezeten. Opvallend was dat op zowel de noordoost- als de zuidooststijl een rechthoekige inkeping met ijzeren nagels zat aan de westzijde van de stijl, dus aan de hooibergzijde (afb. 95). De inkepingen bevonden zich op ongeveer 2,5

Afb. 94 Zwing van hergebruikt hout aan de zuidzijde.

Afb. 95 Inkeping met onbekende functie op de zuidoostelijke stijl.

Afb. 96 Handelsmerk op de onderzijde van de noordelijke bovenbalk.

Afb. 97 Initialen MW (?) op een van de stijlen.

Afb. 98 Initialen HFM op een van de stijlen.

Afb. 99 GdV 1879 op een van de stijlen.

Afb. 100 GBDV 1879 op een van de stijlen.

meter hoogte, dus op de plaats waar je een draagbalk verwacht. Wellicht heeft een oudere, verdwenen draagbalk op deze plek gezeten. Deze bevond zich dan dus aan de 'binnenkant' van het vierkant, in plaats van aan de buitenkant.

Tussen de dekbalken/bovenbalken en draagbalken waren aan alle vier zijden horizontale jaagbalken van naaldhout aanwezig. Zij zijn in de 19de of 20ste eeuw toegevoegd aan het vierkant. De jaagbalken aan de noord- en zuidkant hadden de vorm van een gehalveerde boom, terwijl de jaagbalken aan de oost- en westzijde rechthoekig waren. Dit kan erop wijzen dat de balken niet gelijktijdig zijn aangebracht. De jaagbalk aan de westzijde is in het verleden grotendeels verwijderd.

Merken en ingekraste tekst

Op het vierkant zijn twee handelsmerken gezien. Deze merken hangen samen met het transport van het hout en houden dus geen verband met de vierkantconstructie. De merken zijn met een ritsmes aangebracht ná het kantrechten van het hout. Het eerste merk bevond zich op de onderzijde van de noordelijke bovenbalk (afb. 96). Het lijkt een huismerk te gaan in de vorm van een Z met een streep door het midden. Een restant van een tweede merk was zichtbaar rond een pengat op de oostelijke dekbalk (zie afb. 77).

Hiernaast zijn op diverse plaatsen letters en jaartallen op het vierkant gevonden. Zij zijn waarschijnlijk aangebracht door personen die het vierkant hebben gebouwd of verbouwd. Het gaat in totaal om zeven initialen, waarvan een deel met jaartal. Zij zijn aangebracht op de stijlen op zolderhoogte en op de jaagbalk aan de westzijde, dus op plaatsen waar het vierkant makkelijk bereikbaar was. Het oudste initiaal is MW (?) (afb. 97), dat gezien de vormgeving uit de 16de of 17de eeuw dateert. Het zou dus kunnen gaan om de initialen van de bouwer van het vierkant. Op twee stijlen stonden de letters HFM (afb. 98). Gezien de vormgeving zouden deze initialen goed uit de 18de eeuw kunnen zijn. Eén van de merken was niet gekrast maar geschilderd, namelijk GdV 1879 (afb. 99). Het merk is waarschijnlijk aangebracht door Gijsbert De Vries, een zoon van de familie die de boerderij in deze tijd in bezit had. Op een andere stijl is in hetzelfde jaar nog een merk aangebracht, maar dan gekrast, namelijk GBVD 1879 (afb. 100). Door de geverfde tekst is later de tekst JDV 1910 gekrast. Dezelfde tekst was ook aanwezig op de jaagbalk aan de westzijde (afb. 101). In 1910 was Jan Laurensz de Vries eigenaar van de stolp en het zullen dus om zijn initialen zijn.

Halverwege de westzijde van de zuidoostelijke stijl was de tekst 'Schellinkhout' ingekrast (afb. 102).¹⁰¹ Deze kant van de stijl was niet toegankelijk vanaf een zolder, dus de tekst is waarschijnlijk aangebracht vanaf het hooi in de hooiberg.

Molenroede

De bovenbalk aan de zuidkant was een hergebruikte molenroede van eikenhout.¹⁰² De molenroede is de basis van de molenwiek. Twee molenwieken in elkaars verlengde delen samen één roede, dus een molen heeft altijd twee roeden die elkaar in het midden kruisen.

Dat het om hergebruikt hout ging, was gemakkelijk zichtbaar doordat over een groot deel van de balk een rij sleufgaten aanwezig was (afb. 103 en 104). Aan de oostzijde waren dit elf gaten. Hierna kwam een stuk zonder gaten en geheel aan de westkant bevonden zich nog twee

¹⁰¹ Hierboven stond een van de initialen HFM.

¹⁰² De boom was bij kap minimaal 156 jaar oud. Zie bijlage dendrochronologisch onderzoek S. van Daalen.

Afb. 101 JDV 1910 op de jaagbalk aan de westzijde.

Afb. 102 Ingekraste tekst "Schellinkhout" op de westzijde van de zuidoostelijke stijl.

sleufgaten. In de balk waren verder geen inkepingen of houtverbindingen aanwezig die horen bij de functie als molenroede. Bij de sloop van de boerderij is de balk in drie stukken gebroken, waardoor de lengte niet gemeten kon worden. De balk moet echter ongeveer net zo lang zijn geweest als de bovenbalk aan de noordkant, dus circa 7,86 meter. In het midden mat de balk 27 bij 32 cm. De sleufgaten waren 7 cm lang en 2,5 cm hoog. De gaten liepen niet recht, maar enigszins schuin door de balk heen (afb. 105).

In de onderkant van de oostkop waren twee korte houten pennen (diameter 2 cm) zonder functie aanwezig (afb. 106). Beide waren van een zachte loofhoutsoort en ongeveer 8 cm lang. Waarschijnlijk gaat het om vlotpennen, oftewel houten stokken die zijn aangebracht om bomen te kunnen samenbinden tot vlotten. Van een van de pennen is de houtsoort bepaald, het blijkt om liguster te gaan.¹⁰³

¹⁰³ Zie bijlage dendrochronologisch onderzoek S. van Daalen.

Afb. 103 De hergebruikte molenroede, herkenbaar aan de sleufgaten.

Afb. 104 Deel van de molenroede na de sloop.

Naar aanleiding van de vondst is contact gezocht met Nico Jurgens, specialist op het gebied van bouwhistorie van molens. Onderstaande gegevens zijn op basis van zijn informatie.

De balk uit het vierkant van de boerderij is een van de oudste delen van een molenroede in Nederland. Het gaat om een deel van een molenroede uit één stuk. Dit was alleen mogelijk bij kleinere molens; bij grotere molens werden de roeden uit meerdere delen samengesteld. De roede is, voordat deze in de boerderij is geplaatst, aan beide zijden ingekort. Het gedeelte van de balk zonder gaten is het midden van de roede geweest. Op dit punt was de roede bevestigd in grote gaten van de as van de molen, waarbij de roede werd vastgezet met wiggen. Door middel van enkele opgespijkerde klampen werd voorkomen dat de roede ging schuiven. De bevestiging aan de askop laat dus geen of nauwelijks sporen achter in de roede.

Door de sleufgaten staken de heklatten. De gaten werden lange tijd gemaakt door vlak naast elkaar twee gaten te boren en de dam daartussen vervolgens weg te streken. Pas vanaf de

Afb. 105 Een van de sleufgaten. Het gat is schuin in de balk aangebracht.

tweede helft van de 19de eeuw werden de gaten in de roeden rechthoekig uitgestoken. Bij het oudste type molenroeden was aan twee zijden van de roede hekwerk aanwezig; er waren geen houten 'windborden', zoals die vanaf circa 1650 voorkomen. Waarschijnlijk lag bij de eerste molens op elk deel van het hekwerk een apart zeil. Later werden zeilen gemaakt over de volle breedte van de wiek, die dus ook over de roede heen lagen. De overgang van dubbele naar enkele zeilen ligt waarschijnlijk in de tweede helft van de 16de eeuw. Om schade aan het enkele zeil te voorkomen werd de voorzijde van de roede afgerond. Op de roede van Schellinkhout is geen afgeronde hoek aanwezig (afb. 107). Volgens Nico Jurgens is het echter mogelijk dat de roede is versmald voor de secundaire toepassing in de boerderij, omdat het midden van de roede anders te zwaar was. Een molenroede van grenenhout ging vijf tot tien jaar mee. Van roeden van eikenhout is de levensduur onbekend. De molenroede uit Schellinkhout heeft op dit gebied nieuwe informatie opgeleverd: de boom waaruit de molenroede is gehaald, is gekapt in 1556/1557. De roede zal in 1557 of 1558 in een molen zijn gezet. Het vierkant waarin de roede secundair is toegepast,

Afb. 106 Vlotpennen in de oostkop van de molenroede. De pen erboven hoort bij de houtverbinding tussen de bovenbalk en dekbalk.

is waarschijnlijk gebouwd in 1565/1566, dus ongeveer acht jaar later. De roede heeft dus waarschijnlijk circa acht jaar als zodanig gefunctioneerd.

Het is de vraag van welke molen de roede afkomstig is. Over het algemeen werd niet ver gesleept met afgedankte roeden, maar werden de bruikbare delen in de directe omgeving hergebruikt. Het is goed mogelijk dat de roede afkomstig is van de Kleine Molen van Schellinkhout, een van de twee watermolens die bij de Zuiderdijk heeft gestaan. Deze molen is in 1915 afgebroken. Deze molen had een 'vlucht' van 19,80 meter, wat betekent dat dit ook de lengte was van de roede.

Afb. 107 Twee houtmonsters van de molenroede. De schuine bovenhoek op het linkermmonster wordt veroorzaakt door de aanwezigheid van de wankant (buitenzijde boom) en is geen bewust afgeschuinde hoek.

In de 17de eeuw waren er in Schellinkhout twee watermolens en een korenwindmolen.¹⁰⁴ Voor het eerst wordt de korenwindmolen genoemd bij het jaar 1605. Er is sprake van een proces tussen Hoorn en Schellinkhout omtrent de bouw van deze molen.¹⁰⁵ Schellinkhout beroept zich op een oud privilege, maar de zaak wordt uitgesteld. De bouw liet daardoor nog enkele jaren op zich wachten, want pas in een akte uit 1609 is sprake van toestemming tot bouw van de molen en een verbod om elders te laten malen.¹⁰⁶

Op de kaart van Langedijk uit 1603 ontbreekt de korenwindmolen nog. Wel staat op deze kaart één uitwateringsmolen weergegeven. Aten vermoedt dat deze molen (de Kleine Molen) is gebouwd tussen 1560 en 1569.¹⁰⁷ In 1560 is nog geen sprake van molengeld (belasting ten behoeve van onderhoud poldermolens) en wel van sluisgeld. Kennelijk was er toen nog geen molen, maar wel een sluis. Op een kaart uit 1569 staat de molen voor het eerst getekend. De Waal wijst nog op een keur uit 1567 in het keurboek van Schellinkhout waarin sprake is dat de burgemeesters van het dorp onder meer beloven 'de watermolens en alles wat daarbij hoort' in orde te houden.¹⁰⁸ Onduidelijk is waarom hier sprake is van meervoud (watermolens) want er was in die tijd toch echt maar één molen. Hoe het ook zij, uit de vermelding lijken we inderdaad te kunnen concluderen dat er een watermolen was. De Waal meent verder dat de molen is

¹⁰⁴ Onderstaande tekst over molens is geschreven door Christiaan Schrickx.

¹⁰⁵ *Register van Holland en Westvriesland van den jaare 1604, 1605 en 1606*, 568-569 en 936. Te raadplegen via [googlebooks](https://books.google.nl/).

¹⁰⁶ http://www.geschiedenisschellinkhout.nl/1601_1650/1601_1650.html

¹⁰⁷ Aten 2016, 228.

¹⁰⁸ De Waal, De watermolen van Schellinkhout, d.d. 27-02-2009.

gebouwd in 1560 en verwijst daarvoor naar een waarneming van dat jaartal in de planken vloer van de molenkolk. Hier worden waarschijnlijk twee waarnemingen door elkaar gehaald: een steen met jaartal 1595 in de vloer van de molenkolk en een steen met jaartal 1561 (niet 1560) die zich tot 1977 in de overwelving van een uitlaat in de Schellinkhousterdijk bevond. Van beide waarnemingen bestaan foto's waardoor we zeker weten dat deze jaartallen juist zijn overgenomen.¹⁰⁹ De jaartalsteen van 1561 zat echter niet bij de molenkolk van Schellinkhout, maar bij de uitwatering van de Oosterpolder ter hoogte van de Holenweg. Alleen het jaar 1595 slaat dus met zekerheid op de molenkolk van Schellinkhout. Het is onduidelijk wanneer de tweede molen, de Grote Molen, precies is gebouwd. Op de kaart van Beeldsnijder uit 1575 staan twee molens getekend en Aten gaat ervan uit dat dit een correcte weergave is. Dat houdt in dat deze tweede molen tussen 1569 en 1575 is neergezet. Op de kaart van Langedijk uit 1603 staat maar één watermolen getekend. De weergave van de bebouwing op deze kaart is echter niet erg nauwkeurig en bovendien staan de molens in de rand van de kaart.

¹⁰⁹ Braasem en De Ruyter de Wildt 1980, 203; WFA, Beeldbank, foto 14854.

5.3 Resultaten archeologisch onderzoek

De boerderij is in 2015 afgebroken tot maaiveld en ook de vloeren zijn verwijderd. Alle ondergrondse muren zijn blijven zitten, zodat zij tijdens de opgraving konden worden onderzocht. De sporen van de stulp zijn blootgelegd in één groot vlak.

Afb. 108 Vierkantpoer S30.

5.3.1 Vierkantpoeren

De vier stijlen van het houten vierkant staan altijd op bakstenen poeren, oftewel vierkante fundamenteën. Drie van de vier vierkantpoeren zijn tijdens de opgraving teruggevonden: de zuidwestelijke poer was niet meer aanwezig en is dus blijkbaar tijdens de sloop verloren gegaan.

Poeren konden vrij gemakkelijk worden vernieuwd en dit gebeurde dan ook regelmatig. De drie poeren van de boerderij waren allemaal op een andere manier uitgevoerd, wat waarschijnlijk betekent dat zij op verschillende momenten zijn gemaakt.

De zuidoostelijke poer (S30) was vermoedelijk de enige poer die nog van de bouw van de stulp rond 1565 dateerde. Het spoor mat aan de bovenzijde ongeveer 80 bij 80 cm (afb. 108). Naar onder toe vertrapte de poer, zodat de onderkant ongeveer 1 bij 1 meter groot was (onderkant op +0,24 NAP). In totaal resteerden zes lagen baksteen. De toegepaste bakstenen waren rood en rood/

Afb. 109 Vierkantpoer S38.

Afb. 110 Vierkantpoer S18.

geel (mengkleur) van 20x10x4,5 cm, zij waren gemetseld met kalkmortel.

Op de plek van de zuidwestelijke poer zijn enkele bakstenen gevonden met formaat 20x10x4 cm (S145). Dit formaat komt overeen met poer S30. Ook de zuidwestelijke poer dateerde dus mogelijk van de bouw van de boerderij.

De noordwestelijke poer (S38) was aan de onderkant ongeveer 80 bij 80 cm (onderkant op +0,55 NAP) (afb. 109). Het spoor was gemaakt van acht lagen rode bakstenen (19x9x4 cm), waarbij de onderste drie lagen los waren gestapeld en de lagen daarboven waren gemetseld met vrij harde mortel. Hoewel de toegepaste bakstenen uit de 16de of 17de eeuw dateren, is het waarschijnlijk dat deze poer nieuw is gemaakt in de 18de of 19de eeuw. Opvallend is dat bij de afbraak van de boerderij bleek dat de paal niet midden op de poer stond, maar op de getrapte zijkant. Waarschijnlijk is dit het gevolg van vervormingen in het vierkant.

De poer in de noordoosthoek (S18) was opvallend klein, namelijk slechts 48 bij 45 cm (afb. 110). Het spoor bestond uit vier lagen los gestapelde rode en rood/gele bakstenen (19x9x4 cm, onderkant +0,52 NAP). Wanneer deze poer is gebouwd, valt niet te zeggen.

5.3.2 Fase 5a: sporen uit de periode 1565-1840

Op basis van het dendrochronologisch onderzoek aan het vierkant kan worden gesteld dat de stolphoerderij rond 1565 is gebouwd. Op twee vierkantpoeren na (zie boven) lijken alle aangetroffen fundamente van de boerderij uit latere tijd te dateren. Er hebben dus de nodige reparaties plaatsgevonden, waarbij bijvoorbeeld de gevels opnieuw zijn opgetrokken.

Tot 1840 was de boerderij een langhuisstolp. Dit soort boerderijen heeft een standaard opzet: aan de voorzijde een lang voorhuis met de woonvertrekken en daarachter, dus langs de zijgevel, de koeienstal. De dars bevindt zich langs de andere zijgevel.

Sloot (S120)

Waarschijnlijk is vlak voor de bouw van de stolphoerderij de middeleeuwse sloot S120 gedempt. De enige vondst uit de dempingslagen is een messing vingerhoed (97-M01, afb. 154). Het

voorwerp kan globaal in de 16de eeuw worden gedateerd.

De perceelsgrens op deze plek bleef tot in ieder geval de 19de eeuw behouden: op de kadasterkaart van 1826 en de hulpkaart van 1840 is de perceelsgrens nog aanwezig.

Kuil (S121)

In werkput 2 lag een ronde kuil met een diameter van circa 1,50 meter (S121). De bovenkant is vastgesteld op 0,90 –NAP. Door het spoor is een coupe tot -2,20 NAP gezet, maar de bodem van het spoor is niet bereikt. Onderin de kuil lag een dik pakket mest met daarop een laag grijze klei. Mogelijk is het spoor een eenvoudige waterput, bestemd voor het vee, die is gedempt met mest. Uit de kuil komen twee vondsten, namelijk twee bakpannen van roodbakkend aardewerk (r-bak-5) die globaal te plaatsen zijn tussen 1550 en 1600.¹¹⁰

Afb. 111 Coupe door kuil S56. De kuil is opgevuld met bruin organisch materiaal.

Afvalkuil (S56)

Aan de noordkant van werkput 1 bevond zich een nagenoeg vierkante kuil (1,00 bij 1,00 meter), waarvan de bovenkant is waargenomen op 0,25 +NAP (afb. 111). In het diepst aangelegde vlak (vlak 3 op 1,18 –NAP) was de kuil nog altijd aanwezig.

De kuil onderscheidt zich duidelijk van de middeleeuwse kuilen door de vulling: deze bevatte veel organisch materiaal, mosselgruis, dierlijk bot, brokjes puin en keramiek. Het vondstmateriaal is verspreid over diverse vondstnummers verzameld.¹¹¹ De keramiek omvat rood- en witbakkend aardewerk en steengoed uit de periode 1550-1625. Het gaat om zeer gefragmenteerd materiaal. Hiernaast is één tabakspijp uit de periode 1610-1625 gevonden.

¹¹⁰ V100.

¹¹¹ V17, V22, V31, V39.

Naast keramiek bevatte de kuil ook dierlijk botmateriaal.¹¹² Hieronder is het rund het meest vertegenwoordigd. Het materiaal valt onder te verdelen in slachtafval (12,5%) en consumptieafval (vleesrijk: 50%, vleesarm: 37,5%). Op 37,5% van het materiaal zijn snij- en/of haksporen aanwezig. Van vier fragmenten kan de leeftijd van het dier worden bepaald. De geringe hoeveelheid botmateriaal maakt dat uit de leeftijdsbepaling geen opvallend patroon naar voren komt. Bij één fragment (V31) is zichtbaar dat het merg is gewonnen door een gat te boren. Op twee botfragmenten (afkomstig uit S56) zijn ook vraatsporen van een hond aangetroffen, een indicatie dat op de boerderij een hond aanwezig was in de periode 1575-1625.

Van zowel het varken als het schaap/de geit is één fragment aanwezig in de afvalkuil. Het betreft een rechter onderkaak (varken, V39) en een linker sprongbeen (schaap/geit, V56). Op basis van het gebit van het varken kan de leeftijd worden bepaald: 19-21 maanden oud.¹¹³ Op de onderkaak zijn vilsporen aangetroffen. Op het sprongbeen zijn geen sporen aanwezig.

Soort/categorie	Aantal	Percentage %
Rund (<i>Bos taurus</i>)	8	61,5
Schaap/geit (<i>Ovis aries/Capra hircus</i>)	1	7,7
Varken (<i>Sus domesticus</i>)	1	7,7
Large Mammal (LM) ³	2	15,4
Medium Mammal (MM)	1	7,7
Totaal	13	100

Leeftijd rund	Aantal	Percentage %
Ouder dan 3,5 jaar	1	12,5
Jonger dan 3 jaar	1	12,5
Ouder dan 7 maanden	1	12,5
Ouder dan 2 maanden	1	12,5

Afvalkuil (S60/S57/S70)

Een tweede afvalkuil lag vlak naast de voorgaande kuil en had ook een min of meer vierkante vorm (circa 1,30 meter). In het westprofiel van vak A is een coupe door de kuil gemaakt, waarbij is vastgesteld dat zich de bodem op -1,35 NAP bevond. Binnen de kuil kunnen verschillende lagen worden onderscheiden, die net als de voorgaande kuil mosselgruis, dierlijk bot, fijn puin en keramiek bevatten. Het vondstmateriaal is verspreid over diverse vondstnummers verzameld.¹¹⁴ Merkwaardig is dat de scherven uit V37 ouder zijn dan de scherven uit V38 en V53. Vondstnummer V37 bevat namelijk een scherf van een kan van vroeg ongeglazuurd steengoed en een randscherf van een roodbakkende bakpan van een vroeg type. Beide kunnen globaal tussen 1275 en 1350 worden geplaatst. Mogelijk is het materiaal niet goed verzameld. De andere vondstnummers bevatten materiaal dat tussen circa 1450 en 1550 is te plaatsen, waaronder scherven van een bakpan met omgeslagen rand (r-bak-1), scherven van roodbakkende grapes en geglazuurd steengoed. Het is dus mogelijk dat de kuil niet bij de stomp, maar bij het huis dat hiervoor heeft gestaan, heeft behoord.

Uit de kuil komt verder een fraaie 16de-eeuwse riemverdeler, gemaakt van messing (28-M01, afb. 154). Deze bestaat uit meerdere onderdelen: een schelpvormig beslagstuk, een gesp, een

¹¹² Determinatie en tekst door J. van Leeuwen

¹¹³ Higham 1967.

¹¹⁴ V24, V28, V37, V38, V53.

ringvormig koppelstuk met daaraan een ring met oog, en een haak. Mogelijk is dit voorwerp een onderdeel van een paardentuigage, bijvoorbeeld het hoofdgestel.

Voorgevel (S58)

Een klein stukje muurwerk op afvalkuil S56 hoort waarschijnlijk bij de voorgevel van de boerderij. De afvalkuil lijkt rond 1625 te zijn dichtgegooid, zodat het muurwerk van daarna moet dateren. Het hoort dus waarschijnlijk bij een herbouw van de voorgevel, vermoedelijk in de 17de eeuw.

Van het muurwerk resteerden nog twee steenlagen. Het muurwerk was gemaakt van rode bakstenen met formaat 18,5x8,5x4 cm (bovenkant op +0,20 NAP). Eromheen lag een uitbraakspoor, bestaande uit grijze zandige klei met baksteen- en mortelbrokken.

Afb. 112 Achtergevel van de stolp.

Achtergevel (S6, S14, S40)

De muren S6, S14 en S40 waren op dezelfde manier uitgevoerd en vormden één geheel (afb. 112). Het gaat om de oudste achtergevel van de boerderij. In feite zijn muur S6 en S14 dezelfde muur: in 1840 is het gedeelte tussen beide muren verwijderd en is een nieuw tussenstuk gebouwd, waardoor nu sprake was van twee aparte stukken muur. Aan de noordzijde van muur S14 was een duidelijk einde van de muur aanwezig, waarna de muur een haakse hoek maakte naar muur S40 (afb. 113). In de achtergevel was dus een inspringing aanwezig.

De muren waren gemaakt van rode bakstenen met formaat 18x9x3,5/4 cm en een klein aantal gele bakstenen met formaat 19x8x3,5 cm. De bovenzijde van de muren was 40 cm breed (2 steens). Naar onder toe vertrapten de muren, zodat zij hier breder waren.

Muur S6 en S14 bestonden nog uit acht lagen. De onderkant van deze muren bevond zich op +0,04 NAP (S6) en +0,21 NAP (S14). Muur S40 was vijf lagen hoog, de onderkant van deze muur lag hoger dan de onderkant van muur S14 (onderkant op +0,43 NAP). De bovenste één of twee lagen van de muren was gemetseld met vrij harde mortel, terwijl de bakstenen daaronder

los waren gestapeld, dus zonder het gebruik van mortel. Op sommige gestapelde bakstenen waren wel mortelresten aanwezig, wat erop wijst dat in ieder geval een deel van de bakstenen hergebruikt bouw materiaal is. De bakstenen dateren gezien het formaat vermoedelijk uit de late 16de eeuw, maar het is dus goed mogelijk dat de muren later, bijvoorbeeld in de 17de eeuw, zijn opgetrokken.

Afb. 113 Hoek in de achtergevel.

Afb. 114 Op de voorgrond muur S12, daarachter poer S11.

Muur inspringing achtergevel (S12, S41)

Haaks op muur S40 was een noord-zuid georiënteerde muur aanwezig. De muur sloot niet netjes aan op muur S40 en had bovendien een ander karakter, waaruit blijkt dat de muren niet gelijktijdig zijn gebouwd.

Muur S112/S41 liep onder grup S8 uit 1840 door en moet dus uit de periode hiervoor dateren. De muur was in totaal 4,4 meter lang en aan de bovenkant ongeveer 35 cm breed. Naar onder toe vertrapte de muur. De zuidkant van de muur (S41) was drie lagen hoog (onderkant op +0,60

NAP) en gemaakt van rode bakstenen met formaat 19x9x4,5 cm en harde kalkmortel. De noordzijde van de muur (S12) zag er anders uit (afb. 114). Hier resteerden maar liefst acht lagen baksteen (onderkant op +0,45 NAP), waarbij de bovenste vijf lagen bestonden uit gele bakstenen met harde mortel en de lagen daaronder uit los gestapelde rode en gele bakstenen. Het verschil in muuropbouw kan worden verklaard doordat op de plek van muur S41 een deur moet hebben gezeten. De muur op deze plek is blijkbaar later gemaakt of op zeker moment vernieuwd.

Nieuwe achtergevel (S85)

Op zeker moment, in ieder geval vóór 1826, is de achtergevel recht getrokken. De muren S40 en S12/S41 zijn hierbij afgebroken en in het verlengde van muur S14 is een nieuwe muur gebouwd, namelijk muur S85 (afb. 115). Deze muur was 36 cm breed en gemaakt van gele en rood/gele bakstenen (18,5x8,5x3,5 cm). Aan de noordkant resteerden nog drie lagen baksteen, aan de zuidzijde zes lagen (onderkant op +0,17 NAP). De bovenste twee lagen aan de zuidkant waren gemetseld met vrij harde mortel.

Bij het vrijleggen van de muur is een kleine hoeveelheid keramiek verzameld.¹¹⁵ Hieronder bevinden zich met name scherven uit de eerste helft van de 17de eeuw en de eerste helft van de 18de eeuw. Noemenswaardig hierbij zijn vijf fragmenten van een roodbakkende kaasvorm. Een tabakspijp dateert uit de periode 1615-1640. Mogelijk correspondeert de bouw van de muur met het jongste aardewerk, wat zou betekenen dat de achtergevel in de eerste helft van de 18de eeuw is rechtgetrokken.

Afvallaag achter stolp (S53)

Achter de achtergevel van de boerderij lag een afvallaag. Hieruit is een kleine hoeveelheid keramiek en bouwkeramiek verzameld, namelijk 33 MAE.¹¹⁶ De keramiek dateert met name uit

Afb. 115 Muur S85.

Afb. 116 Onderkant van een zalfpot van majolica.

¹¹⁵ V60.

¹¹⁶ V15, V16, V103, V116.

de eerste kwart van de 17de eeuw, maar ook zijn enkele stukken aardewerk uit de 18de eeuw aanwezig. De keramiek uit de eerste kwart van de 17de eeuw omvat geglaazuurd steengoed, rood- en witbakkend aardewerk, één scherf Weser-aardewerk, majolica en één scherf Italiaans tinglazuuraardewerk. Noemenswaardig zijn een witbakkende grape met poten van roodbakkend aardewerk, de onderkant van een zalfpot van majolica (V16-C01, afb. 116) en de Italiaanse scherf (V15-C01, afb. 117). Het gaat om een klein fragment en de voorstelling is niet duidelijk. Op de achterzijde is een gele streep aanwezig.

Afb. 117 Voor- en achterzijde van een scherf van Italiaans tinglazuuraardewerk.

Afb. 118 Schoorsteenfundering S27.

Muur voorgevel? (S34)

Tegen de zuidelijke zijgevel van de boerderij was een klein stukje muurwerk aanwezig. Het spoor lag in het verlengde van de lijn tussen de westelijke vierkantpoeren. Mogelijk geeft het muurtje de oorspronkelijke locatie weer van de darsdeur van de boerderij. De muur dook onder de 19de-eeuwse zijgevel door en moet dus ouder zijn.

De muur was 30 cm breed en nog ongeveer 60 cm lang. Twee lagen baksteen resteerden (bovenkant +0,33 NAP). Voor de bouw is gebruik gemaakt van rode en rood/gele bakstenen (18x8x4 cm) en kalkmortel.

Schoorsteenfundering (S27, S50)

Aan de achterkant van de boerderij is een oost-west georiënteerde schoorsteenfundering gevonden (S27, afb. 118). Het fundament was ongeveer 1,8 meter lang en aan de bovenkant circa 45 cm breed (2,5 steens, bovenkant op +0,47 NAP). De lange kanten vertrapten naar onder toe, zodat de onderkant van het spoor breder was. De zuidoosthoek van het fundament was behoorlijk verzakt, namelijk 25 cm ten opzichte van de andere kant, wat een reden kan zijn geweest voor afbraak. De toegepaste bakstenen waren rood en rood/geel met formaat 18,5x9x4 cm. Op het spoor lag as. Gezien het baksteenformaat is het niet aannemelijk dat de schoorsteen van de bouw van de stulp rond 1565 dateert. Meer waarschijnlijk is dat deze later, bijvoorbeeld in de 18de eeuw, is toegevoegd aan de boerderij.

De schoorsteen is waarschijnlijk in 1840 afgebroken. Bij de afbraak is ten zuidoosten van het spoor een puinkuil ontstaan, met daarin veel mortelbrokken (S50). Op het fundament lagen 43 scherven van keramiek en ook uit de puinkuil komen enkele scherven.¹¹⁷ De vondsten dateren uit de 18de en eerste helft van de 19de eeuw. Verder zijn fragmenten van minimaal vier schoteltjes van Chinees porselein uit de 18de eeuw noemenswaardig.

Uit de puinkuil komen veel fragmenten van wandtegels.¹¹⁸ Ook op de schoorsteenfundering lagen veel stukken.¹¹⁹ De wandtegels maken duidelijk dat de schoorsteen was voorzien van een betegelde smuiger uit de 18de eeuw. De tegels van de smuiger worden verderop in dit rapport besproken (zie paragraaf 5.3.5.2).

Afb. 119 Muren S17 en S37, daarachter mestgoot S16.

Stal aan de achterkant (S16, S17)

De koeienstal van de boerderij lag langs de noordelijke zijgevel. Ook aan de achterzijde van

¹¹⁷ V2, V13.

¹¹⁸ V7, V13, V104.

¹¹⁹ V2, V6.

de boerderij is in deze tijd echter een kleine stalruimte geweest, waar plaats was voor twee koeien. Het is goed mogelijk dat deze kleine stal bij de bouw van de boerderij in de 16de eeuw nog niet bestond, maar bijvoorbeeld in de 17de of 18de eeuw is toegevoegd.

Haaks op de achtergevel lag een fundering van 1,9 meter lang (S17, afb. 119). Hierop stond waarschijnlijk een lage bakstenen muur of houten schot, als afscheiding tussen de stal en de ruimte ten zuiden daarvan. De muur was twee steens breed en gemaakt van rode en rood/gele bakstenen (vooral 19x9,5x4 cm). Mortelresten op deze bakstenen wijzen erop dat het om hergebruikt bouw materiaal gaat. De muur was nog zes lagen hoog (bovenkant op +0,66 NAP) en was aan beide zijden voorzien van versnijdingen.

Op 1,8 meter uit de achtergevel lag een vloertje van bakstenen van 2,50 meter lang en ruim 1 meter breed (S16). Het moet hier gaan om de vloer van een mestgoot. Een soortgelijke mestgoot is gevonden bij de boerderij Binnenwijzend 100 in Westwoud.¹²⁰ Het spoor bestond uit één laag rode en rood/gele bakstenen met mortelresten. Het gaat dus om hergebruikte bakstenen.

Muur (S55)

In de zuidoosthoek van de stolp is een klein stukje muur gevonden op een dieper niveau dan het andere muurwerk (afb. 120). Aan de zuidzijde is een begrenzing van de muur gevonden: het spoor lijkt hier te zijn weggebroken bij de bouw van kelder S51 (zie onder). Aan de noordzijde liep het spoor tot aan poer S23 (zie onder), maar het is mogelijk dat de muur hierna verder door heeft gelopen. Dit is niet gezien, doordat in deze hoek van de boerderij niet verder is verdiept dan vlak 1. De muur was steens breed en is over een lengte van 75 cm gezien. De toegepaste stenen waren rood/gele bakstenen van 18,5x8,5x4 cm, er was gemetseld met vrij harde kalkmortel. In totaal resteerden vier steenlagen. De bovenkant van de muur lag op -0,12 NAP. De functie van het muurwerk is niet duidelijk. Wellicht gaat het om de fundering van een bedstede in de hoek van de boerderij.

Afb. 120 Muurtje S5 met links poer S23.

120 Duijn 2014, 65.

Muur van dars (S31)

De achterkant van de dars werd begrensd door fundering S31. Waarschijnlijk gaat het om een restant van een lage muur waarop een houten wand heeft gestaan. De muur was 28 cm breed en gemaakt van met name gele bakstenen (17,5x8x3,5 cm) en tevens enkele rode bakstenen. Nog drie steenlagen resteerden. De muur heeft tot omstreeks 1900 gefunctioneerd. Hierna is de dars verplaatst en moet de muur zijn afgebroken (zie onder).

Houten vloer in dars (S35)

In de dars zijn resten van houten balken van naalddhout gevonden (afb. 121). Het hout verkeerde door de ondiepe ligging ten opzichte van maaiveld in zeer slechte staat. Het gaat om vier balken die in de lengterichting van de dars lagen, op regelmatige afstand (70-80 cm) van elkaar. Haaks op de balken zullen oorspronkelijk vloerplanken hebben gelegen. In de dars lag dus een houten vloer. De vloer heeft waarschijnlijk tot omstreeks 1900 gefunctioneerd, hierna is de dars verplaatst.

Afb. 121 Resten van houten balken in de dars.

Uitgebroken kelder (S89)

Aan de voorkant van de boerderij is uitbraakspoor van 1,9 meter breed en minimaal 2,5 meter lang gevonden. De westzijde van het spoor is in latere tijd doorgraven door een betonnen bak. Het spoor was ongeveer 1,5 meter diep, onderin lagen resten van houten balkjes. Waarschijnlijk gaat het om een uitgebroken voorraadkelder of waterkelder. Uit het spoor komt één scherf uit de 18de eeuw en zeven vondsten van metaal.¹²¹ Onder de metaalvondsten zijn vier munten, waaronder twee centen uit 1827. Deze vondsten wijzen erop dat de kelder bij de grote verbouwing van 1840 is weggebroken.

¹²¹ V63.

Waterkelder (S2)

Aan de westzijde van het terrein is een kleine waterkelder van circa 140 bij 85 cm gevonden (afb. 122). Waarschijnlijk lag de kelder binnen de stulp, namelijk precies achter de (niet teruggevonden) voorgevel die tot 1840 in gebruik was. De kelder werd zeer waarschijnlijk gebruikt voor het opvangen van regenwater vanaf het dak.

De halfsteens muren waren bewaard tot een hoogte van +0,53 NAP. Dit is slechts ongeveer 10 cm onder het maaiveld.¹²² De bovenzijde van de muren was recht, er was geen aanzet van een tongewelf. Dit doet vermoeden dat de kelder aan de bovenzijde niet werd afgesloten door een tongewelf, maar door bijvoorbeeld een (houten) deksel. De kelder was nog 72 cm diep (bodem op -0,19 NAP). De muren waren gemaakt van lichtrode bakstenen (18x8,5x4 cm) en harde kalkmortel. Inwendig waren de muren en bodem aangesmeerd met mortel. De bodem van de kelder bestond uit drie lagen baksteen.

Voor West-Friesland is aangetoond dat waterkelders al aan het einde van de 16de eeuw werden gebouwd.¹²³ Het is dus goed mogelijk dat de waterkelder bij de boerderij uit de 16de of 17de eeuw hoort. De afwijkende bakstenen (rood in plaats van geel, zoals bijna altijd het geval is) en de opvallend dikke bodem wijzen in deze richting.

De kelder was opgevuld met grond. Uit deze grond zijn vijftien scherven verzameld uit de 16de tot en met tweede helft van de 18de eeuw.¹²⁴ Het is waarschijnlijk dat de kelder in 1840 is dichtgestort.

Afb. 122 Waterkelder S2.

Waterkelder (S26)

In de zuidoosthoek van de stulp bevond zich een tweede waterkelder (zie afb. 112). De rechthoekige ingang van de kelder (50 bij 60 cm) bevond zich precies in de binnenhoek van de stulp (bovenkant op +0,37 NAP). Ten zuiden hiervan lag de waterkelder met tongewelf, deze ging dus onder de zuidgevel van de stulp door. Het gaat om een kleine waterkelder van slechts 130 cm lang en 80 cm breed. De bodem bevond zich op -1,52 NAP. De kelder was gemaakt van gele bakstenen met formaat 18x7,5x3,5 cm. De waterkelder was dichtgestort met grond, hier

¹²² Aan de voorkant van de boerderij lag het maaiveld op +0,61 NAP.

¹²³ Opgraving Lange Tuinstraat in Enkhuizen. Rapport in voorbereiding.

¹²⁴ V3.

zijn geen vondsten uit verzameld. Aannemelijk is dat de waterkelder pas in 20ste eeuw buiten gebruik is gesteld.

De waterkelder moet ouder zijn dan kelder S51 (zie onder), aangezien bij de bouw van de kelder om het tongewelf van de waterkelder heen is gebouwd. Vermoedelijk is de waterkelder in de 17de of 18de eeuw gebouwd.

Waterputten in de stal (S20, S99, S82)

Tussen de noordelijke vierkantpoeren in bevond zich een ronde gemetselde waterput (S20, afb. 123). De put lag hierdoor half binnen de hooiberg en half binnen de stal aan de noordkant. Binnen de stal heeft op de put een pomp gestaan, waarmee grondwater omhoog kon worden gehaald. De put is volgens Piet Has pas in de jaren 60 van de 20ste eeuw buiten gebruik gesteld. De diameter van de put was iets meer dan 1 meter (buitenmaat, bovenkant op +0,70 NAP). De halfsteens wand van de put was gemaakt van rode en rood/gele bakstenen met formaat 20x9,5x5 cm die waren gemetseld met klei. Veel bakstenen waren niet heel, zodat het waarschijnlijk om hergebruikt materiaal gaat. Door tijdgebrek is de onderkant van de waterput niet onderzocht, zodat de diepte en fundering niet bekend zijn.¹²⁵ De put was opgevuld met grond en uit de bovenzijde stak een grote ijzeren buis, waarschijnlijk horende bij de pomp. Rond de waterput was een insteek aanwezig met een diameter van 1,8 meter, bestaande uit vlekkerig lichtgrijs zand met grijze kleivlekken, leembrokken en houtskool.

Het is de vraag wanneer de waterput is gebouwd. Al vanaf de bouw van de stolpboerderij rond 1565 was aan deze kant de koeienstal aanwezig en het is dus mogelijk dat de waterput al in die tijd is gemaakt. Hij kan echter ook in latere tijd, bijvoorbeeld in de 17de of 18de eeuw, zijn toegevoegd. De put was bij de bouwhistorische opname in 2015 niet meer zichtbaar, er lag toen een betonvloer overheen.

Afb. 123 Links waterput S20, rechts waterput S99.

¹²⁵ De waterput is gezien tot een diepte van -1,00 NAP.

Ten zuiden van bovengenoemde waterput bevond zich een tweede bakstenen waterput (S99, zie afb. 123). Deze put was een vreemd geval: de bovenkant van de waterput was dichtgemetseld met een kegel. In de put was nog water aanwezig, die is dus nooit dichtgestort met grond. De put had een diameter van 1 meter en was gebouwd van rode bakstenen (formaat 18,5x9x4 cm, bovenkant op +0,05 NAP). De bovenste 50 cm, dus de bovenkant van de kegel, was gemetseld met harde kalkmortel, de bakstenen hieronder waren los gestapeld. De onderkant van de waterput is niet opgezocht. Door middel van prikken met een stok in de put kon echter wel worden vastgesteld dat de onderkant bij -3,00 NAP nog niet was bereikt. Het gaat dus om een erg diepe put.

De waterput lag onder de hooiberg van de boerderij. Dit betekent dat op de put geen pomp kan hebben gestaan, zoals bij waterput S20 het geval was. Een mogelijkheid is dat de waterput van vóór de bouw van de stolp rond 1565 dateert en dus bij oudere bebouwing op het perceel hoort. Gezien de toegepaste bakstenen is dit echter niet aannemelijk. Bovendien zou het dan veel logischer zijn als de waterput bij de bouw van de stolpboerderij was volgestort met grond, in plaats van dat er een kegel op was gemetseld. Dit laatste maakt het aannemelijk dat de waterput in gebruik was op het moment dat de hooiberg hier bovenop lag. Verondersteld wordt daarom dat de waterput op een bepaalde manier was verbonden met waterput S20, bijvoorbeeld met een loden pijp. Het water uit put S99 stroomde hierdoor naar waterput S20 en kon daar worden opgepompt. Een verbinding tussen beide waterputten is tijdens het archeologisch onderzoek niet vastgesteld, maar de onderkant van de waterputten is ook niet onderzocht. Indien deze hypothese klopt, is het aannemelijk dat waterput S99 later is gebouwd dan waterput S20. Reden zal een slechte watertoevoer in laatstgenoemde waterput zijn geweest.

Tegen de insteek van waterput S20 bevond zich een rond vlekkerig spoor met een diameter van ongeveer 2 meter, bestaande uit lichtgrijs zand met lichtgrijze en donkergrijze kleivlekken, verbrand leem en baksteenbrokken (S82). Dit spoor is gezien tot een diepte van ongeveer -1,5 NAP. Het spoor is dus tot diep in de natuurlijke bodem ingegraven. Dit maakt het aannemelijk dat het om een waterput of waterkuil gaat. De datering van het spoor is niet bekend. De ligging naast twee andere waterputten uit de Nieuwe Tijd doet vermoeden dat het spoor ook uit deze tijd dateert. Dit is echter allerminst zeker.

Fundering schuur (S84)

Achter de zijgevel van de stolpboerderij is de hoek van een schuur gevonden (afb. 124). De oriëntatie van de schuur wijkt iets af van de stolp. Waarschijnlijk is dit de schuur die zichtbaar is op de oudste kadastrale kaart uit 1826 (zie afb. 51). Op deze kaart is de

Afb. 124 Fundering van de schuur S84.

oriëntatie van beide gebouwen ook niet helemaal gelijk. Afgaande op de kaart was de schuur vierkant en ongeveer 6,5 bij 6,5 meter.

De fundering van de schuur was rommelig uitgevoerd. De onderste twee tot drie lagen waren ongeveer 32 cm breed en bestonden vooral uit gele harde bakstenen (17x6x4 cm). Waarschijnlijk zijn het hergebruikte straatklinkers. Hierop stond een steens muur, gemaakt van rood/gele bakstenen van 18,5x9x4 cm (bovenkant op +0,40 NAP). In de binnenhoek lagen twee plavuizen, namelijk een rode plavuis (22,5x22,5 cm) en een grijze ongeglazuurde plavuis, een zogenaamde blauwbakker (23x23 cm). Ernaast lag bovendien een grote kei.

De schuur moet bij de verbouwing van de boerderij in 1840 zijn afgebroken. Op de hulpkaart uit dat jaar is een nieuwe schuur getekend naast de boerderij (zie afb. 52). Ook hiervan zijn funderingen gevonden (zie onder, S49 en S52).

5.3.3 Fase 5b: sporen uit de periode 1840-ca. 1900

In 1840 vond een grote verbouwing plaats van de boerderij. Op basis van een hulpkaart van het kadaster kan worden gezegd dat het lange voorhuis van de boerderij is afgebroken en dat aan de achterkant een 'staart' is toegevoegd. De staart is een verlengstuk van de koeienstal. Waarschijnlijk is aan de achterkant van de boerderij een dubbele stal gemaakt, waarbij sprake was van twee rijen koeien tegenover elkaar met daartussen een looppad.

Uit het bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek blijkt dat het vierkant in 1840 aan de westzijde (voorkant) is vergroot door een overstek toe te voegen. De voorgevel van de boerderij kwam hierdoor meer naar buiten te liggen, zodat aan de voorkant woonruimtes konden worden gecreëerd. In deze tijd is in ieder geval de voorgevel vernieuwd. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de noordgevel.

Mestgoot koeienstal (S8)

Aan de noordzijde van de boerderij is de mestgoot van de koeienstal gevonden (afb. 125 en 126). Zeer waarschijnlijk is de goot in 1840 gemaakt. Het grootste deel van de mestgoot was tot 2015 zichtbaar in de boerderij. De goot was 60 cm breed, met aan weerszijden een lage bakstenen muur van 30 cm breed. Beide muren waren gemaakt van gele bakstenen (18x8,5x4 cm) en harde mortel. De lage muur aan de noordzijde, waarop de koeien met hun achterpoten staan, wordt de rollaag genoemd. Aan de noordzijde van deze rollaag waren kleine steunberen aanwezig van circa 25 bij 25 cm.¹²⁶ Waarschijnlijk moesten zij de rollaag versterken, om te voorkomen dat door het gewicht van de koeien de rollaag richting de mestgoot zou worden gedrukt.

De bodem van de goot was bekleed met grijze ongeglazuurde plavuizen (blauwbakken) met formaat 22x22x4 cm (bovenkant op +0,81 NAP). Onder de plavuizen lagen drie lagen bakstenen. De bovenste laag bestond

uit grote rode bakstenen uit de 19de eeuw (22,511x5 cm), daaronder lagen twee lagen van hergebruikte rode en rood/gele bakstenen (17x8x3,5 cm en 18x9x4 cm).

Afb. 125 Onderkant van de mestgoot.

Goot tussen mestgoten (S15)

Haaks en aansluitend op de mestgoot S8 bevond zich een kort stukje muurwerk. Het gaat om het restant van een dichte goot die de mestgoten van beide stallen met elkaar verbond. Het looppad tussen de stallen in liep over de goot heen.

Het spoor was 1,3 meter lang en 30 cm breed. Nog twee steenlagen resteerden, bestaande uit paars/rode bakstenen van 19x9x4,5 cm en harde kalkmortel (bovenkant op +0,69 NAP).

¹²⁶ Dit soort steunberen zijn ook aangetroffen bij Binnenwijzend 100. Duijn 2014, 65.

Afb. 126 Detail van de mestgoot met twee steunberen (onderkant).

Poeren koestijlen (S9, S10, S11, S13)

Tussen de mestgoot en noordgevel zijn vier kleine poeren gevonden. Het midden van deze poeren lag op ongeveer 1 meter uit de noordgevel van de boerderij. Op deze poeren stonden tot in de 20ste eeuw de houten koestijlen. De koestijlen droegen in de eerste plaats het dakvlak: de sparren rustten aan de noordzijde niet op de zijgevel door de aanwezigheid van een aangeleefd deel. Op de stijlen lagen bovendien de zolderbalken van de stal. Tegen de stijlen waren daarnaast houten schotten getimmerd, waardoor stalletjes voor twee koeien werden gevormd. Vier poeren zijn teruggevonden: de overige poeren zijn bij de sloop van de boerderij verdwenen.

De stal van de boerderij lag al vanaf de bouw van de boerderij in de 16de eeuw op deze plek. De poeren van de koestijlen kunnen daarom ouder zijn dan 1840. Dit zou bijvoorbeeld kunnen gelden voor poer S10 en S11. S9 en S13 dateren zeker uit 1840 of uit de periode daarna.

De bovenzijde van poer S9 mat ongeveer 40 bij 40 cm. Naar onder toe vertandde de poer en was hij dus groter, namelijk 45 bij 48 cm (onderkant +0,60 NAP). Het spoor bestond uit vijf lagen bakstenen met daaronder een plaat van natuursteen (43x38x3 cm) met rondom bakstenen. De poer was gemaakt van rode en rood/gele bakstenen en vrij harde mortel. Het spoor is gebouwd op de uitgebroken kelder S89 (zie boven), zodat het zeker ná 1840 is gebouwd.

Poer S10 was ongeveer 50 bij 50 cm groot. Het spoor was gebouwd met gele bakstenen (18x8x4 cm) en nog vier lagen hoog (onderkant +0,63 NAP).

Poer S11 was rechthoekig van vorm (bovenkant 50 bij 40 cm, zie afb. 114). Nog vijf baksteenlagen resteerden. Zij vertraptten naar onder toe, de onderkant van het spoor mat 65 bij 50 cm (onderkant +0,63 NAP). De poer was gemaakt van gele bakstenen (18x8,5x3,5 cm). De bovenzijde van poer S13 mat slechts 35 bij 30 cm. De onderkant van het spoor was groter, want de onderste baksteenlaag vertandde. Het spoor was vijf steenlagen hoog en gemaakt van paars/rode bakstenen met formaat 18x8,5x4 cm (onderkant +0,48 NAP). Deze poer ligt

binnen de staart die in 1840 is gecreëerd, dus het spoor dateert zeker uit dat jaar of uit de periode daarna.

Houten wand achter korte stal (S37)

Muur S17 is in 1840 verlengd met muur S37, waarna hier een houten wand op is gebouwd (zie afb. 119). De bovenzijde van deze muur was slechts halfsteens breed. Het fundament was ongeveer 2,7 meter lang en bevond zich tussen muur S17 en de houten wand van de hooiberg. De houten wand op S17 en S37 diende als afscheiding tussen de dubbele stal en de ruimte ten zuiden daarvan, die mogelijk werd gebruikt als zomerwoning. De houten wand heeft tot ver in de 20ste eeuw bestaan.

Muur S37 was gemaakt van rode en rood/gele bakstenen en nog maximaal drie steenlagen hoog (bovenkant +0,66 NAP).

Toilet? (S36)

In de noordwesthoek van de boerderij is het restant van een muur gevonden (S36, afb. 127). Het spoor lag over de uitgebroken kelder S89 heen. Deze kelder is zeer waarschijnlijk in 1840 weggebroken, zodat het fundament S36 van hierna moet dateren. Vermoedelijk gaat het om de fundering van een muur. De kleine ruimte tussen deze muur en de voorgevel van de boerderij werd vermoedelijk gebruikt als toilet. In deze hoek is namelijk ook een ronde betonnen bak gevonden. Deze bak is niet onderzocht, maar vermoedelijk gaat het om een betonnen beerput, een voorloper van de latere betonnen septic tanks.

Het fundament was nog 1,6 meter lang. Oorspronkelijk is het langer geweest en heeft het vermoedelijk doorgelopen tot de noordelijke zijgevel. De onderkant van het spoor was 65 cm breed, de bovenste laag was twee steens breed. In totaal resteerden vier steenlagen. Voor de bouw is gebruik gemaakt van (brokken van) diverse soorten bakstenen. De bovenste lagen waren gemetseld met harde mortel (bovenkant op +0,69 NAP).

Afb. 127 Muur S36.

Grote kelder (S51)

In de zuidoosthoek van de stulp bevond zich een grote kelder van 4 bij 2 meter (afb. 128). De kelder is waarschijnlijk bij de grote verbouwing van 1840 aan de boerderij toegevoegd. Waarschijnlijk is de kelder bij een verbouwing rond 1900 dichtgegooid (zie onder).

De muren van de kelder waren halfsteens uitgevoerd en gemaakt van rode bakstenen met formaat 22,5x10,5x4,5 en harde kalkmortel. In de noordmuur waren binnen de kelder twee steunberen ingemetseld, waarschijnlijk ter versterking. De bodem van de kelder werd gevormd door een laag van brokken bakstenen. Hierop heeft oorspronkelijk een plavuizen vloer gelegen, waarvan slechts op twee plekken nog een restant aanwezig was (afb. 129). De toegepaste plavuizen waren rood, groen en geel en 17 bij 17 cm en 21 bij 21 cm. De bovenkant van de keldermuren lag op +0,41 NAP, de plavuizen vloer bevond zich op -0,66 NAP, zodat de kelder oorspronkelijk minimaal 1,07 meter diep was. Een toegang tot de kelder, bijvoorbeeld een trap, was niet aanwezig. Vermoedelijk stond in de kelder een korte houten trap. De oostmuur van de kelder was gedeeltelijk om waterkelder S26 heen gebouwd (afb. 130).

De vulling van de kelder bestond uit grof puin, voornamelijk bakstenen (deels met daarop blauwe kalk), maar ook brokken van golfpannen. Het aantal vondsten uit de puinvulling is beperkt, namelijk één tabakspijp uit de periode 1825-1860 en vijf fragmenten van wandtegels. Hieronder zijn vier tegels uit de 17de eeuw, waaronder twee schepentegels en een postzegeltegels, en een tegel met paarse beschildering uit de 18de eeuw.¹²⁷

Afb. 128 Kelder S51.

Muur langs kelder (S24)

Langs de dichtgestorte kelder is een stuk van een muur gevonden. Deze muur lag over puinkuil S50 heen (waarschijnlijk ontstaan in 1840, zie boven). Muur S22, die rond 1900 is gemaakt, lag juist over muur S24 heen. Muur S24 moet dus tussen 1840 en circa 1900 hebben gefunctioneerd.

127 V14.

Van de muur resteerte nog slechts één laag. Het spoor was twee steens breed en gemaakt van gele (18,5x9x3,5 cm) en rode bakstenen (bovenkant +0,37 NAP). Het is aannemelijk dat de muur aan weerszijden heeft doorgelopen, maar in latere tijd is verstoord.

Muur en schoorsteenfundering (S33)

Tussen de westelijke vierkantpoeren is het restant van een muur en een schoorsteenfundering gevonden (afb. 131). Zij bevonden zich op de grens van de hooiberg en de woonvertrekken aan de voorkant voor de boerderij. De schoorsteen is in 1840 gebouwd, ter vervanging van de schoorsteen in het afgebroken voorhuis. Volgens Piet Has was de schouw in de woonkamer betegeld. Het rookkanaal was breed en voorzien van een rookluik, de schoorsteen op het dak was rond. De schoorsteen, het rookkanaal en de schouw zijn in de jaren 80 vervangen door een nieuw smal schoorsteenkanaal met een nieuwe schoorsteen en een moderne schoorsteenmantel (zie afb. 64). Later is de nieuwe schoorsteen ingestort en niet meer herbouwd.

Aan weerszijden van de schoorsteen bevond zich de afscheiding tussen hooiberg en woonvertrekken. Of deze was uitgevoerd in baksteen of dat deze bestond uit een houten wand op een bakstenen plint, is niet bekend. In 2015 stond op deze plek een moderne muur.

Van fundament S33 resteerte nog slechts één steenlaag. Dit was gemaakt van brokken van rode en rood/gele bakstenen (bovenkant op +0,57 NAP).

Plint van houten wand (S32)

Tussen de zuidelijke vierkantpoeren is een bakstenen muur gevonden. Het gaat om het restant van een bakstenen plint (lage muur), waarop een houten wand stond. Deze houten wand is waarschijnlijk in de 19de eeuw gemaakt en aan het einde van de 20ste eeuw weer verwijderd.

Afb. 129 Restant van de plavuizen vloer in de kelder, van boven gezien.

Afb. 130 De oostmuur van de kelder, om waterkelder S26 heen gebouwd.

De bovenkant van de muur was steeds breed. Naar onder toe vertrapte de muur, zodat het spoor hier 35 cm breed was. Nog vijf baksteenlagen resteerden. De muur was gemaakt van harde rode bakstenen (formaat 19x9x4 cm) en harde mortel.

Afb. 131 Muur- en schoorsteenfundering S33.

Poer (S21)

Aan de achterzijde van de boerderij bevond zich een poer, op circa 1,4 meter uit de achtergevel. De functie en datering van het spoor zijn onbekend.

Van de poer resteerden twee steenlagen (bovenkant op +0,48 NAP). Het spoor was gemaakt van rode en rood/gele bakstenen met formaat 18x8,5x4 cm.

Waterput achter boerderij (S144)

Waarschijnlijk is in de 19de eeuw een tweede waterput achter de boerderij gemaakt. De waterput binnen de boerderij was op dat moment ook nog in gebruik. De waterput is niet opgegraven tijdens de opgraving, maar kwam al eerder tevoorschijn bij het verwijderen van het betonpad achter de boerderij. De put had een diameter van ruim 1 meter en was grotendeels rond met één platte kant. De wand van de waterput was gemaakt van los gestapelde rode bakstenen met formaat 22x10x5 cm. Dezelfde bakstenen waren onder meer aanwezig in

Afb. 132 Straatje naast de boerderij.

de achtergevel van de boerderij (zie boven). Op de put stond aanvankelijk een houten pomp: deze is zichtbaar op een foto van de achtergevel uit 1932 (zie afb. 57). Volgens Piet Has stond later een ijzeren pomp op de put en werd de put niet zoveel gebruikt. Het water werd vooral gebruikt als spoelwater. In de jaren 60 van de 20ste eeuw is de put dichtgegooid met zand en puin.

Straatje (S48, S42)

Ten noorden van de boerderij is een stukje van een noord-zuid georiënteerd straatje gevonden (afb. 132). Dit lag ten zuiden van een schuur die schuin achter de boerderij stond. Van deze schuur is niets gevonden, het bestaan is bekend van de hulpkaart uit 1840.

Het straatje was circa 85 cm breed en nog 1,65 meter lang. De zuidkant van de straat lag tegen waterkelder S47 aan (zie onder). Waarschijnlijk is deze rond 1900 gebouwd en is hierbij het vervolg van het straatje verwijderd. Muur S49 dateert vermoedelijk uit dezelfde tijd. Door de bouw hiervan is de westelijke zijkant van het straatwerk verstoord.

De straat was met name gemaakt van gele harde straatklinkers van 16x6x3,5 cm. Hiernaast waren grijze plavuizen van 22 bij 22 cm op hun kant verwerkt. De randen van het straatje werden gevormd door bakstenen en plavuizen in de lengterichting van de straat. Het pad liep duidelijk af richting het noorden: aan de zuidkant lag de bovenkant op +0,17 NAP, aan de noordkant op +0,06 NAP.

Over het straatwerk lag een pakket puin met veel keramiekscherven (S42).¹²⁸ Dit materiaal is zeer waarschijnlijk in of kort voor 1840 gestort, waarna op deze plek een nieuwe schuur is gebouwd. De vondsten uit deze afvalstort worden verderop in dit rapport besproken.

5.3.4 Fase 5c: sporen uit de periode ca. 1900-2015

Omstreeks 1900 vond opnieuw een verbouwing plaats van de boerderij. Deze verbouwing is niet terug te vinden in het kadaster, zodat het precieze jaar niet bekend is. Bij de verbouwing zijn waarschijnlijk alle gevels opnieuw opgemetseld. De darsdeuren zijn hierbij verplaatst naar de achtergevel. Als gevolg hiervan is ook de dars verplaatst. Aan de voorkant van de boerderij is een nieuwe kelder gebouwd en bovendien een keuken gecreëerd.

In de jaren 60 van de 20ste eeuw zijn drie gevels van de boerderij weer opnieuw opgetrokken. Ook is de indeling van de stolp iets gewijzigd en zijn op de zolder slaapkamers gemaakt.

Achtergevel (S4, S5, S45)

Bij de verbouwing rond 1900 is de achtergevel zeer waarschijnlijk opnieuw opgetrokken. Ook de fundering van deze gevel lijkt op dat moment nieuw te zijn gemaakt: de funderingen S4, S5 en S45 vormen één geheel en zijn gemaakt van relatief jonge bakstenen. Het is niet aannemelijk dat deze nieuwe funderingen van de verbouwing uit 1840 dateren. In dat geval zou namelijk ook de gevel ter plaatse van muur S6 zijn vernieuwd, want er was in deze tijd nog geen sprake van een inspringing in de achtergevel op de locatie van de darsdeur. De vernieuwde fundering stopte precies ter hoogte van de darsdeur die rond 1900 in de achtergevel is geplaatst, zodat de fundering ook uit deze tijd moet zijn. De bovenste lagen bakstenen bij muur S4 en S45 bestonden uit rode bakstenen met formaat 22x11x4 cm, gemetseld met harde mortel. De bakstenen dateren uit de 19de of het begin van de 20ste eeuw. De onderste lagen van de funderingen waren gemaakt van hergebruikte bakstenen. Bij muur S5 was alleen sprake van hergebruikte bakstenen. Alleen van muur S45 is de onderkant bepaald, deze lag op +0,14 NAP.

¹²⁸ V10.

Muur van dars (S22, S23)

Ter plaatse van de darsdeur in de achtergevel is een ondiepe fundering gevonden. De darsdeur is rond 1900 verplaatst naar deze locatie, zodat de fundering ook uit deze tijd moet dateren. Het spoor bestond uit drie steenlagen, gemaakt van diverse soorten rode en gele bakstenen en harde mortel. Waarschijnlijk is dit allemaal hergebruikt bouwmateriaal. Op een deel van de bakstenen was blauwe kalk aanwezig, zodat zeker is dat het hergebruikt materiaal is. Deze bakstenen zijn bijvoorbeeld afkomstig uit de onderkant van een afgebroken gevel: de onderzijde van de gevels was vaak voorzien van blauwe kalkverf.

Bij de noordkant van muur S22 was een kleine poer aanwezig S23, zie afb. 120). Vermoedelijk is deze gebouwd als fundament voor een stijl aan de zijkant van de darsdeur die tot 2015 bestond. De poer bestond uit negen lagen bakstenen (bovenkant +0,40 NAP). De bovenste zeven lagen waren brokken van paars/rode bakstenen (?x9x4,5 cm), daaronder bevonden zich rode en gele bakstenen. Waarschijnlijk gaat het om hergebruikt bouwmateriaal.

Put en straatje achter boerderij (S25, S46)

Op de zuidhoek van de staart was een kleine bezinkput aanwezig (S25). De put was ongeveer 60 bij 60 cm en gemaakt van grote rode bakstenen, net als de fundering van de achtergevel. Waarschijnlijk kwam een regenpijp uit in deze put.

Tegen de achtergevel van de staart was een randje gele bakstenen op hun kant aanwezig (S46). Het is het restant van een straatje achter de boerderij.

Noordelijke zijgevel (S3)

In de jaren 60 van de 20ste eeuw is de gevel opnieuw herbouwd. De fundering van de boerderij dateert vermoedelijk uit de periode rond 1900, hoewel niet uitgesloten kan worden dat deze al bij de verbouwing van 1840 is gemaakt.

De fundering was gemaakt van diverse soorten hergebruikte bakstenen en harde mortel. Hieronder waren rode bakstenen met formaat 20x10x4,5 cm. Dezelfde bakstenen waren aanwezig in de originele vierkantpoeren S30 en S145. Aan de westzijde bevond de onderkant van de fundering zich op +0,12 NAP. De buitenzijde van de bovenste steenlagen was aangesmeerd met blauwe kalkverf. De boerderij heeft aan deze zijde dus op zeker moment een blauw geverfde plint gehad. In 2015 was dit niet meer het geval.

Zuidelijke zijgevel (S7, S43)

Bij de nieuwbouw van de zuidelijke zijgevel in de jaren 60 is de oude fundering grotendeels weggebroken: de nieuwe muur stond op een uitbraakspoor met veel mortelbrokken. Een deel van de oude fundering was nog aanwezig, namelijk aan de westzijde van de muur (S43). Deze oude fundering dateert vermoedelijk uit de 19de eeuw.

Kelder (S1)

Door de verplaatsing van de dars rond 1900 is kelder S51 dichtgestort. Aan de voorkant van de boerderij is zeer waarschijnlijk in dezelfde tijd een nieuwe kelder gebouwd (afb. 133). De kelder was 4,20 bij 1,30 meter (buitenmaten) en lag achter de voorgevel. Drie muren van de kelder waren halfsteens dik, de noordelijke muur was steens dik. Op deze muur stond de scheidingsmuur tussen de keuken en woonkamer, wat verklaart waarom deze keldermuur zwaarder is uitgevoerd. De vloer van de kelder was betegeld met rode plavuizen en groen en geel geglaazuurde plavuizen (formaat 24x24 cm, bovenkant op -0,13 NAP). Aan de westzijde van de kelder was een ondiep plateau aanwezig met eveneens plavuizen, wat samenhangt

met het kelderraam dat in de voorgevel aanwezig was. Dit kelderraam is op de foto's uit 1932 zichtbaar. De muren van de kelder waren gebouwd met diverse soorten hergebruikte bakstenen. Op een deel van de bakstenen was blauwe kalkverf aanwezig. De binnenkant van de kelder was aangesmeerd met witte kalk.

In de jaren 60 is de bovenkant van de kelder opnieuw opgemetseld met moderne witte bakstenen. Aan de oostzijde van de kelder zijn twee kleine bakstenen steunberen geplaatst. Dit hangt samen met de bouw van een scheidingswand op deze locatie, namelijk tussen de hal en de woonkamer.

Klinkers in dars (S28)

In de dars was nog een restant van de klinkerbestrating aanwezig. Deze bestond uit gele bakstenen op hun kant. De bestrating was tot de sloop in 2015 aanwezig. De bestrating is pas na het verplaatsen van de dars rond 1900 aangebracht.

Afb. 133 Kelder S1.

Stal naast boerderij (S47, S49, S52)

Tot 2015 stond schuin achter de boerderij een stal. De stal is waarschijnlijk rond 1900 gebouwd en was op dat moment 9 meter lang en 6,75 meter breed. In 1960 is de stal verlengd tot 15 meter (zie paragraaf 6.1). Bij de opgraving zijn een deel van de funderingen van de oorspronkelijke kleine stal gevonden (S49, S52) en een waterkelder in de stal (S47). In de waterkelder werd het regenwater van het dak van de stal opgeslagen. Dit fungeerde als drinkwater voor de koeien.

De onderkant van de funderingen was 40 cm breed. Zij waren gemaakt van diverse soorten hergebruikte bakstenen (onderkant -0,09 NAP). De waterkelder bevond zich in de zuidwesthoek van de stal. De waterkelder was 1,75 meter lang (buitenmaat) en ongeveer 1 meter breed. De vierkante toegang tot de kelder bevond zich in de hoek van de stal en was 65 bij 65 cm groot (buitenmaten). De waterkelder was gebouwd met grote rode bakstenen, net als bijvoorbeeld bovengenoemde waterput.

5.3.5 Vondsten uit de periode ca. 1565-2015

Bij de opgraving is relatief weinig vondstmateriaal aangetroffen dat aan de bewoners van de stolpboerderij kan worden gekoppeld. Indien relevant voor de interpretatie of datering van specifieke sporen zijn de vondsten bij de spoorbeschrijving genoemd. In dit hoofdstuk worden enkele vondsten en één vondstcomplex uitgebreider besproken.

Afb. 134 Voor- en achterzijde van een scherf van Italiaanse faience.

5.3.5.1 Een bijzondere Italiaanse scherf (C. Schrickx)

Een op het eerste gezicht gewone scherf, is in werkelijkheid een zeer bijzondere vondst. Het gaat om een randscherf van een bord (06-C01, afb. 134). Op basis van de beschildering en het tinglazuur op de voorzijde zouden we de scherf op het eerste gezicht kunnen indelen bij de Nederlandse majolica. De achterzijde van het bord is echter ook voorzien van tinglazuur, terwijl majolica zich kenmerkt door de toepassing van loodglazuur. Bij nadere beschouwing is ook de beschildering afwijkend: langs de rand loopt een band met een motief dat niet Nederlands aandoet. Tot slot zien we een blauwgroene zweem door het glazuur die de Nederlandse productie niet heeft. De vondst past echter ook niet bij het buitenlandse tinglazuuraardewerk dat we hier in de bodem veel tegenkomen. De scherf behoort tot het tinglazuur-aardewerk met blauwe beschildering op witte ondergrond dat in de Republiek Venetië (Veneto), met als voornaamste productieplaatsen de steden Venetië en Padua, als ook in de streek Ligurië (het achterland van Genua) in de 16de eeuw is gemaakt. De scherf wordt gerekend tot de decorgroep *Calligrafico a rabesche* (kalligrafisch met arabesken, een repeterende vloeiende lijn). Jaspers schrijft dat vondsten van dit type aardewerk uit Veneto tot nu toe (in 2007) niet uit Nederlandse bodem bekend zijn.¹²⁹

Afb. 135 Schotel van Italiaanse faience, toegeschreven aan het atelier van Ludovico in Venetie, circa 1530-1550 (Kunstgewerbemuseum, Berlijn).

¹²⁹ Jaspers 2007, 59.

In kunsthistorische collecties zijn diverse voorbeelden van borden met vergelijkbaar decor als de in Schellinkhout gevonden scherf te vinden (afb. 135). Een aantal van die stukken wordt toegeschreven aan de werkplaats van Ludovico, die omstreeks 1530-1550 in Venetië actief was.¹³⁰ Kenmerkend voor de Venetiaanse productie is een geel baksel, het dunne glanzende glazuur en de iets blauwe kleur van het fond. We zien al deze kenmerken terug bij de scherf uit Schellinkhout. Toeschrijving aan een specifieke productieplaats, laat staan werkplaats, lijkt vooralsnog echter niet mogelijk. Ook de datering is lastig: aannemelijk is dat dit decor met ranken en randmotief ook na 1530-1550 is toegepast. Voorzichtigheidshalve moeten we het bord dan ook dateren in een ruime periode van 1530 tot 1570.

Afb. 136 Voor- en achterzijde van een scherf van Italiaanse faience, gevonden bij de opgraving Driebanen-Westerkerk in Enkhuizen in 1984.

Vondsten van Italiaans tinglazuuraardewerk uit deze periode zijn in Nederland zeer zeldzaam. In Middelburg is in een context uit het midden van de 16de eeuw (circa 1540-1560) een scherf van een bord van dezelfde decorgroep *Calligrafico a rabesche* gevonden.¹³¹ Het bord heeft een vergelijkbaar randmotief als de scherf uit Schellinkhout. Verder is een scherf bekend uit de aanplempingslaag van het Waterlooplein in Amsterdam uit 1593-1596.¹³² Beide vondsten worden door Jaspers gedateerd tussen 1540 en 1560. Hieraan kunnen inmiddels enkele vondsten worden toegevoegd. In Enkhuizen is reeds in 1984 een 16de-eeuwse scherf gevonden in *compendiario* - een andere decorgroep - bij de opgraving Driebanen-Westerkerk (afb. 136). In Bovenkarspel is een scherf aangetroffen met identiek decor als de

Afb. 137 Voor- en achterzijde van een scherf van Italiaanse faience, gevonden in Bovenkarspel.

¹³⁰ Zie bijvoorbeeld de collecties van het Kunstgewerbemuseum in Berlijn en het Ashmolean Museum in Oxford.

¹³¹ Jaspers 2007, 60 en 189.

¹³² Ibidem.

scherf uit Middelburg en die dus net als die scherf uit circa 1540-1560 dateert (afb. 137).¹³³ De scherf uit Schellinkhout behoort dus tot de oudste vondsten van Italiaans tinglazuuraardewerk, buiten de meer gangbare majolica uit Montelupo, uit Nederlandse bodem. Het is mogelijk dat het bord uit de republiek Venetië afkomstig is. Denkbaar is dat het bord via handelaren uit Antwerpen in Schellinkhout is beland, en niet rechtstreeks door een Schellinkhouter schipper in een van de Italiaanse steden is verworven.

Afb. 138 Wandtegels met hoekanjelieren, gevonden bij schoorsteenfundering S27.

5.3.5.2 Tegels van een smuiger (C. Schrickx)

Bij de opgraving zijn bij schoorsteenfundering S27 (zie paragraaf 5.3.2) veel fragmenten van wandtegels gevonden die hebben behoord bij een zogenoemde smuiger: een betegelde schouw met naar voren gebogen kap. Op basis van de fragmenten kan de schouw op deze locatie deels worden gereconstrueerd. De smuiger is waarschijnlijk in 1840 afgebroken.

De meeste fragmenten zijn afkomstig van mangaankleurig beschilderde tegels die

¹³³ Gerritsen en Schrickx 2014, 93.

Afb. 139 Fragmenten van een tegelpilaar, gevonden bij schoorsteenfundering S27.

hoekanjelieren worden genoemd (afb. 138).¹³⁴ Deze tegels horen tot de ornamenttegels met diagonaal decor. Het volledige patroon is te zien op een vlak van 16 tegels. De tegels vormen een fraai patroon van sterren en bloemen. Deze tegels worden gedateerd tussen circa 1730 en 1790; het is onbekend waar ze zijn geproduceerd. Diverse tegels zijn schuin gekapt. Dit is niet bij de afbraak gedaan, maar bij de bouw van de schouw. Deze schuin gekapte tegels wijzen erop dat we met een smuiger hebben te maken, want in de gebogen vorm van de kap zijn schuin gekapte tegels nodig.

Tussen de tegelbrokken bevinden zich diverse fragmenten van tegels die hebben behoord bij een tegelpilaar: een doorlopend patroon op boven elkaar geplaatste tegels (afb. 139). Op de fragmenten zien we bladerranken en een arm van een cupido. Kennelijk hebben ze behoord bij een zogenoemde cupidokolom. Onderin de tegelpilaar was een tableau van twee tegels met daarop een vrouw met anker en vogel opgenomen (afb. 140). Nog net is een stukje tekst leesbaar van het onderschrift DE HOOP.

¹³⁴ Type A.01.05.58. Pluis 2013, 224.

Afb. 140 Onderzijde van de tegelpilaar met voorstelling van De Hoop, gevonden bij schoorsteenfundering S27.

Een parallel voor deze voorstelling is te vinden in het voormalige raadhuis van Schellinkhout dat is gebouwd in 1765 (Dorpsweg 118). In de raadzaal bevinden zich enkele tegeltableau's. Een van de tableau's, bestaande uit 20 tegels, stelt de personificatie van DE HOOP voor: een vrouw met vogel in de linkerhand en anker bij de voeten. DE HOOP wordt vaak met een zeevogel (*alcion* genoemd) afgebeeld, een vogel die zijn nest op de rotsen bouwt en storm en wind doorstaat. Dit tableau staat afgebeeld in het standaardwerk *De Nederlandse Tegel* van Pluis.¹³⁵ Een tweede tableau in de raadzaal beeldt DE LIEFDE uit: een vrouw met kinderen. Boven de schoorsteen is DE GERECHTIGHEIT afgebeeld, met op dit tableau het jaartal 1782 en initialen PR. Deze initialen staan voor Pieter Ruurds die in Harlingen actief was. De overige tableau's tellen dorps- en stadsgezichten voor en een vogelkooitje. In een zeevarend dorp als Schellinkhout was een tableau van DE HOOP uiteraard zeer toepasselijk.

Onder de fragmenten bevinden zich tot slot randtegels met mangaankleurig rankenmotief met vogels (afb. 141) en volledig witte tegels. De witte tegels wijzen er mogelijk op dat centraal op de smuiger een groot tegeltableau heeft gezeten met rondom dit tableau, om het beter te doen uitkomen, witte tegels. Dit tableau is dan bij afbraak verwijderd om elders te worden hergebruikt.

Een indruk van hoe zo'n smuiger eruit heeft gezien, geeft de smuiger in het Bakkerijmuseum op de Zaanse Schans (afb. 142). Deze smuiger heeft aan de zijkanten twee cupidokolommen met daarin DE HOOP en DE LIEFDE. Het vlak is bij deze smuiger betegeld met Bijbelse tegels. De smuiger wordt gedateerd op 1753.

5.3.5.3 Een 17de-eeuwse wandtegel

Naast de 18de-eeuwse wandtegels, die afkomstig zijn van een smuiger, is bij de opgraving ook een gawe wandtegel uit de eerste helft van de 17de eeuw gevonden (afb. 143).¹³⁶ Opmerkelijk is dat bij de opgraving nauwelijks fragmenten van tegels uit deze periode zijn aangetroffen, terwijl die bij andere stolpopgravingen wel regelmatig uit de bodem naar boven komen. Speciaal

Afb. 141 Randtegel met vogel.

Afb. 142 Tegelschouw met tegelpilaren in het Bakkerijmuseum op de Zaanse Schans.

¹³⁵ Pluis 2013, 611.

¹³⁶ V107-BK01

zijn de tegels van kaarsennissen, die horen bij 17de-eeuwse betegelde schouwen. In dit geval hebben we dus geen aanwijzingen voor een schouw met tegels uit die tijd. De enige wandtegel heeft een veelkleurige afbeelding van een fruitschaal en ossenkoppen als hoekmotieven. Op basis van productieafval weten we dat tegels met deze voorstelling in Hoorn zijn gemaakt.¹³⁷ Aannemelijk is dat tegels met identieke beschildering ook bij andere majolicabakkerijen zijn gefabriceerd, dus met zekerheid kunnen we de tegel niet als Hoornse productie aanduiden.

Afb. 143 Wandtegel met fruitschaal uit de eerste helft van de 17de eeuw.

5.3.5.4 Afvallaag uit de periode 1800-1840 (W. Stellingwerf)

Op een straatje ten noorden van de boerderij is een puinlaag aangetroffen waaruit 1048 keramiekscherven zijn verzameld. Vermoedelijk is het puin in of voor 1840 op die plek gestort, het jaar dat de boerderij een grondige verbouwing onderging. Het materiaal is in de meeste gevallen zeer fragmentarisch van aard en het is aannemelijk dat de scherven hebben gediend als padverharding. Vanwege de sterke fragmentatie is van veel van het scherfmateriaal helaas de oorspronkelijke vorm niet meer vast te stellen. Desondanks is dit een interessant vondstcomplex, omdat de eerste helft van de 19de eeuw slecht vertegenwoordigd is op de archeologische kaart van West-Friesland. Uit de 1048 verzamelde fragmenten zijn ten minste 138 exemplaren op te maken. Roodbakkend aardewerk is de grootste vondstcategorie met 365 scherven (MAE = 42), dit is circa eenderde van het totaal aantal vondsten uit het spoor. Witbakkend aardewerk is eveneens een grote vondstcategorie, omvattende 263 fragmenten (MAE = 25). Daarop volgt faience met 261 scherven (MAE = 29). Verder vallen 103 fragmenten onder de categorie industrieel wit aardewerk (MAE = 25). De overige keramiekcategorieën bestaan uit enkele tientallen scherven.

Het rood- en witbakkend aardewerk bestaat met name uit keukengerei van Brabantse, Friese en Rijnlandse herkomst. Vooral bakpannen met een karakteristieke Bergse vorm (r-bak-6) komen veel voor: er zijn minimaal acht exemplaren van gevonden. Eén van de fragmenten draagt het typische BOZ-merk, wat vanaf 1798 in Bergen op Zoom in gebruik was en officieel in 1800 is geregistreerd.¹³⁸ Andere vormen die op basis van onderzocht pottenbakkersafval uit Bergen op Zoom als Bergs bestempeld kunnen worden, zijn twee steelgrapen - zogenaamde kromsteerten - (r-gra-51) en twee grote melkteilen (r-kom-74).¹³⁹ Bij vier wijde grapen met twee verschillende randen (r-gra-12, r-gra-53) is het moeilijk vast te stellen of het om Bergse of Oosterhoutse producten gaat.

Het als Fries gedetermineerde aardewerk van roodbakkende klei bestaat vooral uit scherven die met ringeloor of gemarmerd slib versierd zijn. Overige scherven van roodbakkend aardewerk zijn op basis van het sterk gespikkeld oppervlak ook als Fries te herkennen. Het

¹³⁷ Schrickx 2016, 69. De wandtegel van Schellinkhout is in dit rapport als voorbeeld afgebeeld.

¹³⁸ Groeneweg 1992, 105; V10-C02.

¹³⁹ V10-C01.

Fries vormenspectrum bestaat vooral uit borden (r-bor-3, MAE = 4), perenpotten (r-pot-2, MAE = 4), waskommen (r-kom-1, MAE = 3) en komforen (MAE = 2). Bij het witbakkend aardewerk is het lastiger om producten als typisch Fries aan te duiden. Een veelvoorkomend verschijnsel is de aanwezigheid van koperoxide in het glazuur aan de buitenzijde van het aardewerk, wat het oppervlak een groene kleur geeft. Deze techniek is echter ook veelvuldig door Goudse en Duitse pottenbakkers in de 18de en 19de eeuw toegepast. Vrij kenmerkend voor het Fries witbakkend aardewerk is wel de toepassing van radstempels en vormstempels als decoratiemotieven. Zodoende kunnen in ieder geval twee komforen (w-kmf-11) met enige stelligheid als Friese producten beschouwd worden. Een opvallende vondst is een aantal fragmenten van een theestooftje (w-sto-1) dat versierd is met bloemstempels.¹⁴⁰ Het Fries Museum bezit een vergelijkbaar exemplaar dat uit 1815 dateert.¹⁴¹ Van der Meulen en

Afb. 144 Boven: scherven van twee pauwenborden gemerkt met B-P, het merk van de Delftse plateelbakkerij De Blompot (10-C08)

Links: voorbeeld van een pauwenbord, gevonden bij Westerblokker 74.

¹⁴⁰ V10-C07.

¹⁴¹ Van der Meulen & Smeele 2005, 64.

Smeele stellen echter dat dergelijke versierde stoofjes de hele 19de eeuw vrijwel onveranderd vervaardigd werden in de Friese centra.¹⁴²

Naast de producten van witbakkend aardewerk waarbij een Friese afkomst verondersteld wordt, zijn ook vrij veel scherven van grote borden van witbakkende klei gevonden die waarschijnlijk in Frechen of in de nabije omgeving gemaakt zijn. De typen w-bor-2 en w-bor-4 zijn met respectievelijk zes en acht exemplaren vertegenwoordigd. De borden zijn rijk versierd met florale en geometrische patronen in de kleuren bruin, groen en oranje.¹⁴³ Verder zijn enkele scherven van minimaal twee borden met een rood fond en slibversiering in geel en groen gevonden. Deze 'Keulse schotels' zijn een typisch product uit de eerste helft van de 19de eeuw. Op de rand is doorgaans een stichtelijke spreuk in slordig handschrift aangebracht, waarbij dikwijls een jaartal aanwezig is. Slechts één woord, namelijk "VOGEL", is herkenbaar op een scherf.¹⁴⁴ Fragmenten met jaartallen ontbreken helaas. Bij een stolpboerderij in Oostwoud is een vergelijkbaar bord in vrijwel complete staat aangetroffen, waarbij het jaartal nog wel zichtbaar is. Dat exemplaar draagt de tekst "WIE MEIN GOTT WILL SO IST MEIN WILL ANNO 1826".¹⁴⁵

Eén bord in Frechense stijl wijkt af vanwege het rode in plaats van witte baksel. Het roodbakkend oppervlak is bedekt met een laag wit slib om het te laten lijken op een Frechens product, ook de decoratie komt overeen met uit Frechen afkomstige witbakkende borden. Uit archeologisch onderzoek productieafval van Bergse pottenbakkers en een 19^e-eeuws scheepswrak gevuld met Goudse waren is bekend dat sinds de late 18^e eeuw zowel in Bergen op Zoom als in Gouda dit soort imitaties van de 'Keulse schotels' vervaardigd werden.¹⁴⁶ Het is dan ook aannemelijk dat het hier om een Nederlands product gaat.

Naast het grove keukengerei zijn ten minste 26 borden (f-bor-1, f-bor-3, f-bor-6 & f-bor-13), twee koppen (f-kop-1) en een pispot van Delftse faience gevonden. Het gaat met name om voorwerpen met vlug geschilderde blauwe of polychrome florale motieven, die in de tweede helft van de 18de en de vroege 19de eeuw gedateerd kunnen worden.¹⁴⁷ Vaak wordt dit soort aardewerk bestempeld als "Boerendelfts". De rijkgekleurde voorwerpen waren rond 1800 nog vooral populair bij de boerenbevolking die ze in de zomer te pronk zette in de stal als het vee op het land was.¹⁴⁸ Typerend voor die periode zijn ook twee zogenaamde pauwenborden gemerkt met B-P, het merk van de Delftse plateelbakkerij De Blompot (afb. 144).¹⁴⁹ Het decor van deze borden bestaat uit blauw geschilderde pauwenveren en bloemen in een vaas omgeven met florale motieven. Verdere noemenswaardige vondsten zijn een bord met bolle bodem – een zogenaamde pannenkoekschotel – en een scherf van een schoteltje of kom met daarop een fragmentarisch bewaard gebleven tekst, bestaande uit de woorden "... hoop ... Volg".

Het in de puinlaag gevonden tinglazuuraardewerk omvat ook enkele fragmenten van majolica borden (MAE = 5). Op basis van vorm en decor kunnen ze allemaal als Friese producten herkend worden. In Friesland maakte men nog tot het eind van de 19de eeuw borden en schotels van majolica, terwijl de Delftse plateelbakkers al bijna twee eeuwen eerder volledig

142 *Ibid.*, 295-296.

143 V10-C04, V10-C05.

144 V10-C03.

145 Gerritsen & Duijn 2014, 58.

146 Groeneweg 1992, 239-240; Van der Meulen & Smeele 2012, 254-255.

147 V10-C10.

148 Schrickx 2012, 54.

149 V10-C08.

waren overgestapt op de productie van faience. Een goed voorbeeld voor de latere Friese majolica-productie is een fragment van een spreukschotel met paarse tekst, die in de periode 1825-1875 geplaatst kan worden. Bij een 19de-eeuwse boerderij in het Friese It Heidenskip nabij Workum en bij een Zwolse havezate zijn tientallen van dit soort schotels gevonden.¹⁵⁰ Twee vondsten kunnen aan een specifiek productiecentrum gekoppeld worden, het gaat om een Harlinger pannenkoekschotel (m-bor-4) beschilderd met een blauwe bloem of ster op de spiegel en een Makkumer bord (m-bor-3) beschilderd met blauwe rozen en een brede blauwe band langs de rand (afb. 145).¹⁵¹ Het Makkumer bord kan op basis van stilistische kenmerken worden toegeschreven aan de schilder Poppe Andries Meinsma. Hij was werkzaam bij de firma Kingma van 1800-1812 en daarna tot 1825 als schilder bij Tichelaar.¹⁵² Dit bord is dus een vroeg 19de-eeuws Makkumer product.

Afb. 145 Scherven van twee borden van Friese majolica (10-C12, 10-C13), een bord van Delftse faience (10-C09), een bord van pearlware met 'shell edge' decoratie (10-C20), een theepot van pearlware met drukdecor 'Teadrinker' (10-C21) en een theekop van pearlware (10-C22).

¹⁵⁰ Stellingwerf & Bult 2016; Clevis 2007.

¹⁵¹ V10-C12, V10-C13; Van den Akker 2007, 52; Van den Akker 2007, 106.

¹⁵² Tichelaar 2004, 171-172.

De hardere keramieksoort porselein is vertegenwoordigd door een aantal fragmenten van borden, een vaas, een vaasdeksel en een fles. Het gaat om interessante voorwerpen van zowel Chinese als Japanse afkomst. Het Chinees porselein bestaat uit scherven van een groot bord met kraakdecor uit eerste helft van de 17de eeuw (p-bor-8) en minimaal vier 18de-eeuwse borden met blauwe florale beschildering, waaronder twee van het type p-bor-5 (afb. 146 en 147).¹⁵³ Een fragment van een vierkante fles, versierd met blauwe florale motieven en reliëf bladeren, stamt waarschijnlijk uit de Kangxi-periode (1680-1722). Het model lijkt te zijn geïnspireerd op de typische glazen kelderfles uit die tijd.¹⁵⁴ Bijzonder zijn verder een fragment van een Imari vaas en een groot veelhoekig vaasdeksel van Japans porselein uit de vroege 18de eeuw (afb. 147).¹⁵⁵ De grauwe kleur van de blauwe beschildering en de dikte van de scherf doen vermoeden dat het hier om Japanse producten gaat.

Afb. 146 Scherven van een bord van Chinees kraakporselein, 1600-1650 (10-C14). Het bord is als antiek stuk in de 19de eeuw weggegooid.

Steengoed is een kleine vondstcategorie met slechts elf scherven die hebben toebehoord aan drie verschillende voorwerpen afkomstig uit het Westerwald, waaronder één mineraalwaterfles.

Ten slotte bevatte de puinlaag ook een tamelijk grote hoeveelheid fragmenten van Engels industrieel wit aardewerk, waaronder 47 scherven van *creamware* met een crèmekleurig glazuur, 52 fragmenten van *pearlware* met een typische blauwe waas in het glazuur en in ieder geval drie scherven van het dikkere en zwaardere witgoed. *Creamware* werd rond 1760 in Engeland geïntroduceerd, *pearlware* volgde rond 1775 en *whiteware*, oftewel witgoed, kwam rond 1800 in de omloop. De eerste twee categorieën bleven algemeen in productie tot in de jaren dertig van de 19^e eeuw. Witgoed is nog steeds het standaard product van

¹⁵³ V10-C14, V10-C15.

¹⁵⁴ V10-C16.

¹⁵⁵ V10-C17, V10-C18.

Afb. 147 Scherven van twee identieke borden van Chinees porselein (10-C15) en van een deksel van een dekselvaas van mogelijk Japans porselein (10-C18).

de meeste aardewerkfabrieken in Europa.¹⁵⁶ De verhoudingen van de hoeveelheid scherven per aardewerkcategorie zijn een goede indicatie voor de datering van het spoor. Naast de grootschalige industriële productie van keramiek in Engeland ontwikkelde zich in de loop van de late 18de en vroege 19de eeuw ook een keramische industrie op het Europees continent, waarbij men streefde de kwaliteit van het Engelse *creamware* te evenaren. Getuige van deze ontwikkeling is een crèmekleurige scherf van een bord met het merk ECHTERNACH, dat zich tussen de vondsten uit Schellinkhout bevindt. In 1797 is in het Luxemburgse plaatsje Echternach een aardewerkfabriek opgericht, waar dit bord een product van is.

Borden en schotels zijn de meest voorkomende vormen (MAE = 9). Bij het *creamware* zijn de typen iw-bor-4 en iw-bor-12 ieder één maal vertegenwoordigd. De overige bordscherven van *pearlware* en witgoed zijn verder niet tot een specifiek type te bepalen, behalve dat van twee verschillende fragmenten kan worden gesteld dat het om theeschotels gaat. Het *creamware* is in alle gevallen onversierd, enkel één bord laat zich kenmerken door een geperste kartelrand. De voorwerpen van *pearlware* zijn wel voorzien van blauwe beschilderingen of drukdecors. Een veelvoorkomende decoratie bij het *pearlware* is de zogenaamde "*shell edge*", waarbij de rand is versierd met in blauw geaccentueerde geperste patronen die doen denken aan de natuurlijke vormen van een tweekleppige schelp (afb. 145).¹⁵⁷ Dit *shell edge pearlware* is op basis van vorm-specifieke kernmerken vrij goed te dateren. Rond 1775 is het patroon in omloop gebracht. Tot circa 1800 werden voorwerpen met een onregelmatig geschulpte rand vervaardigd, geheel in de stijl van de rococo. Daarna werden de accolades symmetrisch, een stijl die tot in de jaren 1830 gebruikelijk was. De verzamelde fragmenten uit Schellinkhout vallen in die categorie. Vanaf circa 1840 verdween uiteindelijk de accolade-rand en werden de geperste motieven ook simpeler.¹⁵⁸ Het *shell edge* aardewerk behoorde tot het goedkoopste segment van de producten die in de 19^e eeuw door de Engelse pottenbakkers werden vervaardigd.¹⁵⁹

Naast fragmenten van *shell edge pearlware* is bedrukt aardewerk een algemene vondstcategorie. De zogenaamde *transferprint* techniek werd rond het midden van de 18de eeuw in Engeland

¹⁵⁶ Hunter & Miller 2009, 9.

¹⁵⁷ V10-C20.

¹⁵⁸ Hunter & Miller 2009, 13.

¹⁵⁹ Miller 1991, 6.

ontwikkeld, en werd eerst vooral op porselein toegepast. Deze efficiënte decoratiemethode werd als volgt toegepast: een kopergravure werd op met zeep ingesmeerd vloeipapier afgedrukt, waarna de afdruk van het papier werd overgebracht op het keramisch object. Rond 1783 vond de Engelse pottenbakker Josiah Spode I een methode uit om ook aardewerk te voorzien van onderglazuur blauwe decors.¹⁶⁰ Het blauw bedrukt aardewerk werd veruit de populairste categorie Engels industrieel aardewerk van de 19de eeuw. De decoraties op het aangetroffen aardewerk bestaan vooral uit Romantische scènes van mensen in rurale landschapjes in combinatie met grote florale motieven en rocailles. Deze stijl

Afb. 148 Theeschotel met het decor 'tea drinker' (particuliere collectie).

was met name populair in de jaren 1820 en 1830.¹⁶¹ Een *pearlware* kopje zonder oor, bedrukt met een Romantisch decor, heeft een karakteristiek model met rechte standring dat gangbaar was in het eerste kwart van de 19de eeuw (iw-kop-1) (afb. 145).¹⁶² Een typisch drukdecor op *pearlware* uit de jaren 20 en 30 van de 19de eeuw is het *pattern* "Tea drinker", bestaande uit een dame met leesboek en een pijprokende heer die samen rond een theetafeltje zitten (afb. 148). Een aantal scherven met dit opvallende decor heeft aan een theepot toebehoord (afb. 145).¹⁶³ Hoewel "tea drinker" een *pattern* is dat in Engeland in de vroege 19de eeuw is geïntroduceerd, hebben de Maastrichtse fabrieken Regout en Société Ceramique een variant ervan op grote schaal tot in de 20ste eeuw geproduceerd.

De meest bijzondere en ook best dateerbare scherf uit de puinlaag is van een *pearlware* theeschoteltje dat bedrukt is met het portret van de Nederlandse zeeheld kapitein Jan van Speijk (afb. 149).¹⁶⁴ Deze kanonneerbootcommandant verwierf nationale roem tijdens de Belgische opstand toen hij op 5 februari 1831 door middel van een zelfmoordaanslag zijn schip in de haven van Antwerpen liet exploderen met de beroemde woorden: "...en een infame Brabander worden? Dan liever de lucht in". Als gevolg van deze 'heldendaad' ontstond een grootschalige productie van memorabilia om Jan van Speijk te gedenken. Ook serviesgoed versierd met zijn portret werd een algemeen verschijnsel in de eerste jaren na zijn dood. Vooral uit Noordoost Engeland en Yorkshire zijn veel *transferprinted* producten bekend die een beeltenis van de kapitein dragen. Een aantal Engelse aardewerkfabrikanten legde zich toe op de productie voor de Nederlandse markt. Uit een privécollectie is een set theekoppen en schotels bekend van de firma William Smith & Co uit Stockton-on-Tees, Yorkshire (ca. 1825-1855), die versierd zijn met een zwart drukdecor bevattende dezelfde afbeelding van Jan van Speijk als op de scherf gevonden in Schellinkhout (afb. 149). Ook het Museum Rotterdam bezit een kop en schotel met dit decor.

¹⁶⁰ *Ibid.*, 9.

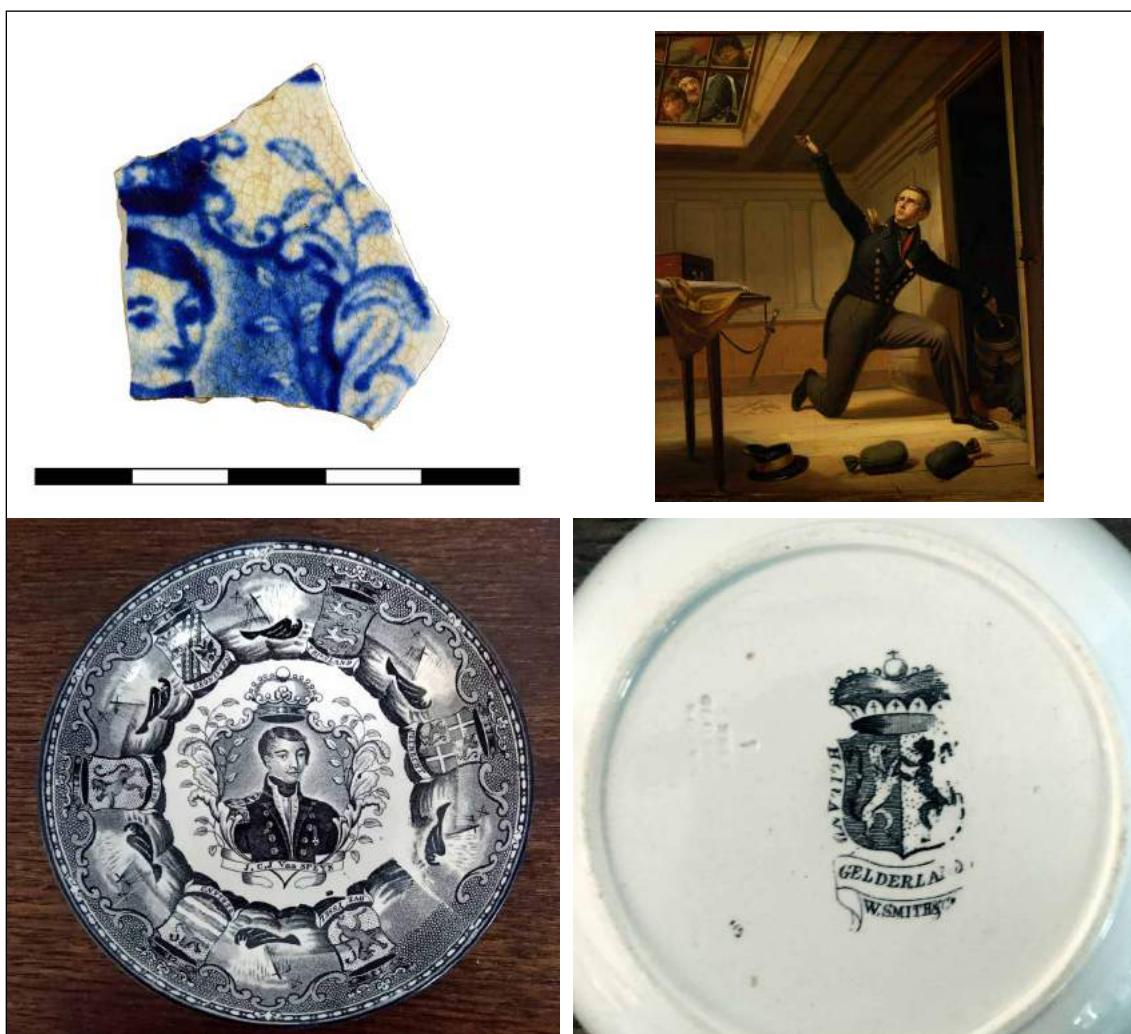
¹⁶¹ Samford 1997, 14.

¹⁶² V10-C22.

¹⁶³ V10-C21.

¹⁶⁴ V10-C23.

Ondanks de hoge fragmentatiegraad van het vondstmateriaal geven de scherven een goed beeld van een West-Fries boerenhuishouden uit de eerste helft van de 19de eeuw. Waarschijnlijk gaat het om de huisraad van Jacob Oud of Hendrik Bronkhorst. De keuken was vooral voorzien van Brabants kookgerei en Fries gebruiksgoed, terwijl men het eten opdiende op grote schotels afkomstig uit Frechen. Engelse borden met een *shell edge* rand werden gebruikt om het voedsel uit te nuttigen. Het boerengezin nam ook deel aan de op het platteland gebruikelijke pronkcultuur van de 18de en 19de eeuw, door het interieur en de stal te versieren met kleurrijke Delftse borden en serviesgoed van Chinees en Japans porselein. Hiertussen bevond zich een enkel antiek stuk van kraakporselein. De fragmenten van vroeg 18de-eeuwse Japanse kastvazen, hoewel waarschijnlijk tweedehands aangeschaft, geven blijk van enige welstand bij dit huishouden. De boer en zijn familie dronken hun thee uit modern Engels serviesgoed. Een scherf van een schoteltje bedrukt met het portret van kapitein Jan van Speijk, dat zich tussen het afval van de bewoners bevond, doet vermoeden dat de familie een serviesje bezat waarmee ze de dood van deze zeeheld in 1831 wilden gedenken.

Afb. 149 Boven: scherf van een theeschotel van pearlware met het portret van kapitein Jan van Speijk (10-C23). Rechts een schilderij van Jan van Speijk. Onder: theeschotel met een identiek decor van de firma William Smith & Co uit Stockton-on-Tees, Yorkshire, 1831-1835 (particuliere collectie)

5.3.5.5 Metaalvondsten uit de Nieuwe Tijd (C. Schrickx)

De meeste metaalvondsten die tijdens de opgraving zijn gedaan, zijn niet aan een specifiek spoor of specifieke gebruiksfase te koppelen. Hieronder bevinden zich bijvoorbeeld enkele zilveren munten (afb. 150).

Een van de zilveren munten (diameter 17 mm) is bijzonder omdat deze is geslagen in Wismar, een havenstad aan de Oostzee in de huidige Duitse deelstaat Mecklenburg-Voor-Pommeren (19-M01). Zilveren munten uit het Oostzeegebied komen zo nu en dan als bodemvondst in West-Friesland voor, maar vormen een zeer kleine groep. Op de hier gevonden munt staat op de voorzijde de Duitse rijksappel met het cijfer 96 en de tekst FERD.II.DG.(R)ISA. Het cijfer 96 staat voor 1/96 taler, de waarde van de munt. Ferdinand II was vorst van Wismar tussen 1619 en 1637 en de munt is dus in die periode geslagen. Op de keerzijde staat het wapen van Wismar en Mecklenburg en de tekst MO.NO.(W)I(SM)AR.

*Afb. 150 Zilveren munten uit het Oostzeegebied. Schaal 2:1.
150-1 Zilveren 1/96 Taler, Wismar, 1619-1637 (19-M01)
150-2 Zilveren schilling van Riga, geslagen onder Karel XI van Zweden in 1662 (118-M01)*

Afb. 151 Zilveren schilling van Lijfland, geslagen onder Karel XI van Zweden in 1665, gevonden op perceel Dorpsweg 71 in Schellinkhout.

Een tweede zilveren munt (diameter 16 mm) is eveneens een overblijfsel van de Oostzeehandel, want deze is geslagen in Riga in het huidige Letland (118-M01). Op de voorzijde staat het monogram CR met de tekst CAROLVS.DG.REX, en op de keerzijde staan twee gekruiste sleutels met de tekst SOLIDVS.CIVI.RIG.62. Hieruit valt op te maken dat het een solidus betreft die is geslagen in Riga in 1662 onder gezag van de Zweedse koning Karel XI.

In Schellinkhout zijn meer vondsten van munten uit het Oostzeegebied gedaan. Bij een archeologische begeleiding door Aad Weel bij het uitgraven van een bouwput op perceel

Dorpsweg 71, slechts enkele percelen verwijderd van Dorpsweg 67, is in 2016 een solidus uit 1665 gevonden (afb. 151).¹⁶⁵ Op de voorzijde van deze munt staat het monogram CR met de tekst CAROLVS.DG.S en op de keerzijde een leeuw met de tekst SOLIDVS.L(IVONIAE).⁶⁵ De munt is in dit geval geslagen voor Lijfland, het gebied ten noorden van Riga.

Andere voorbeelden van munten uit het Oostzeegebied zijn een solidus van Riga (Lijfland) uit 1654-1660 (Blokker, Westerblokker 74)¹⁶⁶, een solidus van Polen en Litouwen uit 1598 (Medemblik, Bagijnhof)¹⁶⁷, een solidus van Polen en Litouwen uit 1590 (Enkhuizen, Molenweg 69)¹⁶⁸ en een solidus van Litouwen uit 1660-1666 (Oosterleek 39).

Een grote groep wordt gevormd door koperen munten, namelijk 44 stuks. Hieronder bevinden zich 15 centen en halve centen die uit de periode van het Koninkrijk der Nederlanden (na 1814) dateren. Daarnaast is er één munt aanwezig die bestemd was voor Nederlands Indië en is geslagen onder koning Lodewijk Napoleon in 1808. Vrijwel alle andere munten dateren uit de 17de of 18de eeuw, namelijk duiten uit West-Friesland (6x), Utrecht (4x), Overijssel (1x), Holland (2x) en Gelderland (3x). Enkele munten zijn toe te schrijven aan stedelijke muntslag, namelijk een zilveren dubbele stuiver uit Kampen (uit 1680), een duit uit Roermond (uit 1678, afb. 152) en twee duiten uit Batenburg (beide geslagen tussen 1618 en 1624).

Twee koperen munten zijn buiten de huidige landsgrenzen geslagen, namelijk een oord van Karel II in Brugge (uit 1696) en een Double Sedan van Frederik Maurits de la Tour d'Auvergne (uit 1623-1652). Frederik Maurits was een kleinzoon van Willem van Oranje en was onder andere vorst van Sedan, een prinsdom in de Ardennes.

Twee munten dateren uit de 16de eeuw, namelijk een Hollandse penning die is geslagen in Hasselt (Overijssel) tussen 1562 en 1567 (89-M01, afb. 152) en een Hollandse penning die mogelijk is geslagen in Nijmegen, eveneens tussen 1562 en 1567.

Afb. 152 Munten. Schaal 2:1.

152-1 Duit van Roermond uit 1678 (110-M02)

152-2 Hollandse penning, geslagen in Hasselt in Overijssel, 1562-1567 (89-M01)

Een interessante vondst is een klein loodje (diameter 15 mm) met op de voorzijde een monogram of versierde letter M, drie kleine letters (c, onduidelijk en v) en jaartal 1638 (afb. 153).¹⁶⁹ Op de keerzijde staat een stempel met het wapen van Hoorn en de eenhoorn als wapendrager. Dit type lood was vooralsnog onbekend uit Hoorn. Opmerkelijk is dat bij een andere opgraving in

¹⁶⁵ Vondstmelding 1774.

¹⁶⁶ Schrickx 2012, 42.

¹⁶⁷ Schrickx 2016, 102-103.

¹⁶⁸ Duijn 2016, 25-26.

¹⁶⁹ 107-M01

Afb. 153 Keurloden uit de 17de eeuw. Schaal 2:1.

153-1 Voor- en achterzijde van een keurlood. Op de voorzijde staat het stadswapen van Hoorn en op de achterzijde een monogram met jaartal 1632 (107-M01)

153-2 Voorzijde van een keurlood met klopp (19-M03)

2015, namelijk op perceel Dorpsstraat 52 in Nibbixwoud, een identiek lood is gevonden.¹⁷⁰ De functie van de loodjes is onzeker. Een mogelijkheid is dat het keurloden in de lakennijverheid waren. Een andere mogelijkheid is dat we te maken hebben met keurloodjes voor haringnetten. Hoewel historisch aannemelijk is dat Hoorn een eigen kleinschalige productie van haringnetten kende, zijn de keurloden tot nu toe onbekend.¹⁷¹ In een plakkaat van 1624 werd verordonneerd dat de loodjes op de ene zijde voorzien moesten zijn met het wapen van de betreffende stad en op de andere zijde met de letter of initialen van de keurmeester en het jaartal. De loodjes uit Schellinkhout en Nibbixwoud voldoen aan deze beschrijving. In beide gevallen zijn de loodjes op een boerenerf gevonden en het lijkt onwaarschijnlijk dat hier keurloodjes voor haringnetten in de bodem zijn beland. Nieuwe vondsten zullen de functie moeten verduidelijken.

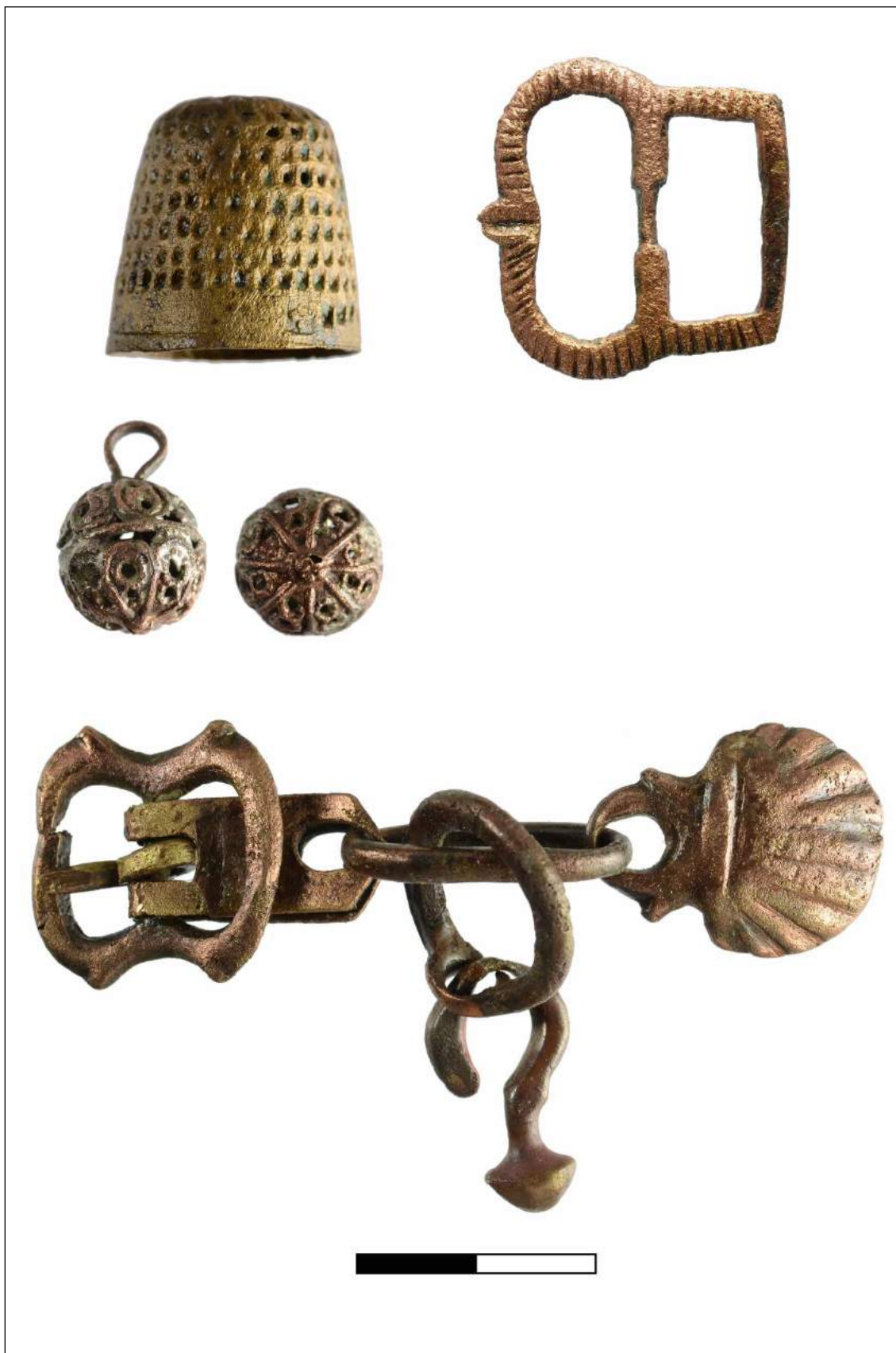
Een ander lood, waarvan alleen de achterzijde met incompleet stempel teruggevonden, is wel met zekerheid een lakenlood (afb. 153).¹⁷² Opvallend is de grote klopp op het lood, die is geslagen na een keuring van het laken waarbij een mankement is vastgesteld. Een tweede lakenlood is afkomstig uit Amersfoort.

Tot slot zijn diverse gebruiksvoorwerpen gevonden, zoals vingerhoeden, spinloden, gespen, knopen, musketkogels en een kraantje van een tapkraan. Een van de knopen is een fraai opengewerkt bolvormig exemplaar, dat vermoedelijk uit de late 16de of vroege 17de eeuw dateert (19-M02, afb. 154).

¹⁷⁰ 417-17-M01. Rapport in voorbereiding.

¹⁷¹ Schrickx 2016.

¹⁷² 19-M03

Afb. 154 Diverse metalen voorwerpen. Schaal 2:1.

154-1 Vingerhoed (97-M01)

154-2 Gesp (79-M03)

154-3 Sierknoop (19-M02)

154-4 Riemverdeler met schelpvormig beslagstuk en koppelstuk voor een beurs (28-M01)

6. Beantwoording onderzoeksvragen

6.1. Sporen uit de 12de-16de eeuw

1.1 Hoe oud zijn de oudste sporen en wat zegt dit over de vroegste geschiedenis van Schellinkhout?

De oudste sporen en vondsten kunnen worden geplaatst in de periode 1100-1150. Het is lastig om een precieze datering toe te kennen. De oudste sporen worden op basis van vooral de keramiek gedateerd en veel soorten en vormen keramiek komen gedurende lange periode voor. Een belangrijke aanwijzing voor de datering van de oudste sporen vormen acht zilveren muntjes die in de eerste helft van de 12de eeuw kunnen worden geplaatst. Ook enkele scherven Pingsdorf-aardewerk kunnen op basis van het type en de decoratiewijze voor circa 1140 worden gedateerd. In dit rapport is verondersteld dat de terp vanaf ongeveer 1125 heeft bestaan. Deze datering is een stuk ouder dan de oudste historische gegevens met betrekking tot Schellinkhout. In de omgeving zijn geen 12de-eeuwse vindplaatsen bekend.

1.2 Duiden deze sporen op bewoning binnen het onderzoeksgebied of op andere activiteiten?

De oudste sporen duiden op bewoning. Op het perceel werd een huisterp opgeworpen; hierop zijn sporen van een boerderij aangetroffen en op het terrein lag een plaggenwaterput.

1.3 Is in deze periode reeds een terpje opgeworpen? Wat is de ligging en omvang hiervan? Is dit terpje in één keer opgeworpen of geleidelijk verhoogd?

De oudste bewoning bevond zich op een huisterp. Op het moment van opwerpen van deze huisterp was het gebied nog niet beschermd door een zeedijk (de Westfriese Omringdijk) en was er nog geen spuisluis. Het zeewater stroomde bij vloed dus landinwaarts door de veenrivier de Drecht en het gevaar voor overstroming was groot. Het opwerpen van een huisterp was dus noodzaak. In later tijd namen dijken en sluizen een deel van de bescherming tegen het zeewater over. In de late Middeleeuwen is de huisterp niet verhoogd, maar wel verbreed.

1.4 Dateren sloten/greppels uit deze periode en wat zeggen deze over de ontginning/verkaveling?

Op het perceel zijn meerdere sloten aangetroffen, die in de meeste gevallen samenhangen met de afwatering van de huisterp. Eén van de sloten is gedempt voorafgaand aan het opwerpen van de huisterp. Op basis van de ligging en oriëntatie van de sloten valt niet veel over de structuur van de ontginning te zeggen. De ontginningsloten zijn haaks op de Drecht gegraven en her en der lagen dwarssloten.

1.5 Zijn sporen van bebouwing (vloerniveau's, paalkuilen e.d.) aanwezig en is op basis hiervan de bebouwing te reconstrueren?

Bijzonder is dat op de huisterp sporen van bebouwing zijn aangetroffen, namelijk (paal) kuilen, een haardplaats en een stuk omgevallen lemen wand. Helaas is slechts een klein stukje van de boerderijplattegrond opgegraven waardoor een reconstructie van de plattegrond niet mogelijk is. De sporen wijzen op een rechthoekige, en dus niet bootvormige, plattegrond. De boerderij had geen wanden of funderingen van zoden, maar ingegraven stijlen. De paalkuilen en de minimale breedte van het huis wijzen op een drieschepig gebouw. Aanwijzingen voor de aanwezigheid van een stal zijn niet aangetroffen, zodat mag worden aangenomen dat deze zich aan de oostzijde bevond. Ten oosten van de boerderij lagen ook het bij de boerderij

horende land. De aangetroffen haardkuilen tonen aan dat het woongedeelte zich in de westzijde van de boerderij bevond.

1.6 Zijn sporen aanwezig die tot het erf (of erven) behoren (waterputten e.d.) en is op basis hiervan de inrichting van het erf te reconstrueren? Hebben we te maken met een of twee erven?

Op het perceel zijn twee middeleeuwse waterputten aangetroffen, beide opgebouwd uit een houten ton met daarboven een plaggenwand. De oudste waterput dateert vermoedelijk uit de periode 1100-1150 en is tot begin 14de eeuw in gebruik geweest. Deze waterput is niet gegraven vanaf de woonvlak van de huisterp, maar pal naast de huisterp, wat uiteraard de bouw van de put een stuk makkelijker maakte. Bij uitbreiding van de terp moet de wand van de put zijn mee verhoogd.

Een tweede waterput is na uitbreiding van de huisterp eind 13de eeuw gemaakt (afb. 155). Bij de bouw van de put moest een zeer groot gat worden gegraven.

Afb. 155 Blootleggen van de ton van de plaggenput uit de 13de eeuw.

1.7 Zijn er aanwijzingen voor middeleeuwse bewoning verder van het lint af, zoals in Enkhuizen en in Zwaag eerder is waargenomen?

Hiervoor zijn geen aanwijzingen. De huisterp lag pal ten oosten van De Drecht.

1.8 Zijn er restanten van het riviertje de Drecht aangetroffen, of structuren die hiermee te maken hebben (zoals beschoeiingen, aanlegplaatsen, enz.)? Is de loop van de huidige sloot nog hetzelfde als de loop van de Drecht?

Van het veenriviertje de Drecht zijn geen sporen aangetroffen.

6.2 De stolpboerderij

2.1 Wanneer is deze boerderij gebouwd?

Op basis van het dendrochronologisch onderzoek aan het eikenhouten vierkant van de boerderij kan de bouw rond 1565 worden geplaatst.

2.2 Hoe is deze boerderij gefundeerd en wat zegt dit over het oorspronkelijke uiterlijk van de boerderij?

Maar één vierkantpoer dateerde vermoedelijk nog van de bouw. Het ondergrondse deel van deze poer bestond slechts uit enkele lagen baksteen, daaronder was geen houten fundering aanwezig. Het gaat dus om een lichte fundering. Dit hangt waarschijnlijk samen met de zandige ondergrond van Schellinkhout. Een zware fundering was hier niet nodig. De gevels zijn in de

19de en 20ste eeuw opnieuw opgetrokken, zodat weinig gezegd kan worden over de fundering uit de tijd van de bouw. Verondersteld wordt dat de gevels in deze periode van hout waren en dat deze waren voorzien van een zeer lichte fundering.

2.3 Is er iets te zeggen over de oorspronkelijke indeling van de boerderij? Zijn hierin wijzigingen in de loop van de tijd opgetreden?

De boerderij was oorspronkelijk een langhuisstolp. In het voorhuis bevonden zich de woonvertrekken, daarachter lag de koeienstal. Langs de andere zijgevel lag de dars met de darsdeur in de voorgevel. Hoe de overige ruimte aan de voor- en achterkant van de boerderij in eerste instantie is gebruikt, valt niet te zeggen. In de 17de of 18de eeuw is aan de achterkant van de boerderij een extra stukje stal voor twee koeien gerealiseerd. Tevens is een extra schoorsteen en een waterkelder gemaakt aan de achterkant.

In 1840 is de boerderij grootschalig verbouwd. Aan de achterkant is een staart aangebouwd, waarin plaats was voor een dubbele rij koeien. Ook aan de voorkant kon de stal worden verlengd doordat het voorhuis werd afgebroken en de nieuwe voorgevel meer naar buiten kwam te liggen. De dars behield zijn oude plaats, aan de voorkant bevond zich nog slechts één woonvertrek. Aan de achterkant van de boerderij was een ruimte met een grote kelder en daarnaast mogelijk de zomerwoning.

Rond 1900 is de boerderij opnieuw verbouwd. De dars met darsdeur verplaatste men naar de achterkant. Aan de voorkant werden een slaapkamer en keuken bijgebouwd. Vanaf de jaren 60 is in een deel van de stal een badkamer gemaakt en bovendien een hal met trap naar slaapkamers op zolder.

2.4 Zijn structuren in en rondom de boerderij aanwezig? Te denken valt aan waterputten, waterkelders, voorraadmeters, vloeren, aanlegplaatsen van schuiten etc.

In de boerderij zijn twee waterkelders, twee schoorstenen, twee waterputten en drie kelders gevonden. Achter de boerderij bevond zich nog een waterput. Schuin achter de boerderij heeft steeds een schuur gestaan.

2.5 Zijn vondsten te koppelen aan het interieur (wandtegels, nistegels, haardplaten e.d.)?

Bij de schoorsteen aan de achterkant van de boerderij zijn veel wandtegels gevonden, horende bij een smuiger uit de 18de eeuw.

2.6 Kan vondstmateriaal aan de bewoners van de boerderij worden gekoppeld en wat zegt dit over die bewoners?

Bij de opgraving is weinig vondstmateriaal uit de tijd van de boerderij gevonden. Hierdoor valt weinig te zeggen over de materiële cultuur van de bewoners. Noemenswaardige vondsten zijn een kaasvorm uit de 17de eeuw, een bijzondere Italiaanse scherf uit de 16de eeuw en twee zilveren munten uit het Oostzeegebied. Dit soort vondsten zijn zeker niet ongewoon voor Schellinkhout en tonen de banden van het dorp met de scheepvaart.

Interessant voor het beeld van de materiële cultuur van een stolpboerderij in de eerste helft van de 19de eeuw zijn de vondsten uit een afvallaag die als padverharding lijkt te zijn aangebracht. In de boerderij was gebruiks aardewerk van Brabantse en Friese makelij aanwezig, evenals grote schotels uit Frechen (Duitsland) en borden en theeserviesgoed uit Engeland. Enkele kleurrijke Delftse borden en serviesgoed uit China en Japan tonen de West-Friese pronkcultuur. Hieronder bevonden zich ook antieke stukken porselein.

7. Synthese en discussie

Voorafgaand aan de opgraving is een archeologische verwachting voor het perceel geformuleerd. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen twee thema's: de middeleeuwse bewoning en de stolpboerderij. Inderdaad blijken de aangetroffen en vondsten te voldoen aan dit verwachtingspatroon en kunnen deze binnen de twee thema's worden ingedeeld. Toch is de hoeveelheid aangetroffen sporen en vondsten ver boven verwachting. De stolpboerderij kent een ingewikkelde bouwgeschiedenis waarbij de indeling en vorm geheel is gewijzigd. In het eerste vlak bevond zich daardoor een grote puzzel van funderingen, poeren en kelders. Onder de funderingen van de stolpboerderij bleek een gave middeleeuwse huisterp aanwezig met sporen vanaf de eerste helft van de 12de eeuw. In het programma van eisen was uitgegaan van twee opgravingsvlakken, maar tijdens het veldwerk bleken maximaal vijf opgravingsvlakken boven elkaar nodig te zijn om alle sporen goed te documenteren. Een echte terpopgraving was het gevolg. Voor West-Friese begrippen is dit zeer bijzonder omdat de huisterpen die over het algemeen in deze regio worden opgegraven een latere datering hebben, minder groot zijn en weinig sporen van bebouwing opleveren. Binnen het tijdsbestek van zes dagen dat voor de opgraving was begroot, bleek het onmogelijk zowel alle sporen van de stolp als de middeleeuwse terp in meerdere vlakken en voldoende profielen en coupes in kaart te brengen. De complexe geschiedenis van de terp, die geleidelijk is uitgebreid en meerdere fasen in bebouwing en inrichting van het erf kent, is daardoor niet meer geheel te ontrafelen. Toch heeft de opgraving een schat aan informatie voor zowel de vroegste kolonisatie van oostelijk West-Friesland als voor de vroegste geschiedenis van de stolpboerderijen opgeleverd. Al met al een unieke opgraving, die ook nog eens de oudste muntschat van oostelijk West-Friesland bleek te bevatten!

Afb. 156 De opgraving in volle gang.

7.1 Middeleeuwen

Het jaar van opwerpen van de huisterp kan helaas niet precies worden vastgesteld. In de oudste terplagen bevinden zich geen scherven keramiek en op basis van de keramiekvondsten uit de woonlagen is geen precieze datetering te geven. Het hoge aandeel Paffrath-aardewerk en de randtypen en decoratiewijzen van enkele stukken Pingsdorf-aardewerk wijzen op een datering tussen 1100 en 1150. Uit deze periode dateren ook acht zilveren muntjes die als rolletje op elkaar geplakt zijn gevonden. Pelsdonk dateert deze muntjes rond 1125 en die datering houden we daarom als aanvang van de terp aan. Deze muntjes zijn verreweg de oudste muntjes die in deze regio zijn gevonden. Aannemelijk is dat ze bewust zijn gedeponneerd en daarmee krijgen we inzicht in de symbolische handelingen van de vroegste bewoners van dit gebied.

De datering van de oudste sporen en vondsten is zowel voor de geschiedenis van Schellinkhout als voor de geschiedenis van West-Friesland van groot belang. De historische bronnen vertellen voor het eerst over dit dorp bij het jaar 1282. Schellinkhout blijkt dus een veel hogere ouderdom te hebben, ouder dan vooralsnog bekend is van iedere andere plaats in de omgeving. Dit is van groot belang voor ons beeld van de ontginningsgeschiedenis van dit gebied. Verondersteld wordt namelijk dat een groot deel van oostelijk West-Friesland in de tweede helft van de 12de eeuw is ontgonnen. Het lijkt er nu op dat al eerder langs het veenriviertje de Drecht bewoning aanwezig was en we mogen ervan uitgaan dat dus ook het veengebied in de directe omgeving al eerder dan tweede helft 12de eeuw is ontgonnen. Wellicht was dit ook het geval bij Oosterleek, een plaats die net als Schellinkhout langs de zuidkust van West-Friesland aan een veenriviertje lag. De ontginning van oostelijk West-Friesland is dus niet alleen van noord naar zuid gegaan, maar ook van zuid naar noord.

Dit werpt ook een nieuw licht op een van de meest spectaculaire vondsten uit West-Friesland: een gouden oorhanger uit de 10de of 11de eeuw die door detectorzoeker in Schellinkhout is gevonden. Op basis van enkele vondsten in de omgeving van het sieraad, waaronder een fragment van een bronzen prikspeer, wordt verondersteld dat deze in de 12de eeuw in de bodem zijn beland. Tot voor kort was deze vondst een raadsel, omdat er geen enkele aanwijzing voor menselijke activiteiten in Schellinkhout in de 12de eeuw was. Nu blijkt dat wel het geval te zijn. Wellicht is er samenhang met een stuk land 'de klinke', waar het sieraad in de buurt is gevonden, en dat in later tijd grafelijk bezit was.

Voor het oudste terplichaam is gebruik gemaakt van lichtgrijs zand, dat in de omgeving uit de ondergrond is gewonnen. Opmerkelijk is dat geen veengrond is toegepast. Het oudste terplichaam dat bij de opgraving is aangetroffen, had een dikte van ongeveer 1 meter. Bijzonder is dat de steile kant van de terp aan de zuidzijde was afgezet met een vlechtwerkwand die een flauwe bocht met de vorm van de terp mee maakte. Het vlechtwerk hield de zandige grond van de terp op zijn plek. Deze wijze van versteviging van een steilkant was vooralsnog onbekend; een normale wijze van versteviging is de toepassing van kleiaggregaten. Aan de andere kant van de terp, de noordzijde, ging de steile kant abrupt over in een afvalpakket met veel houtskool. Op de terp stond een boerderij, waarvan enkele paalkuilen, kuilen en woonniveau's zijn teruggevonden. In de bodem is ook een stuk omgevallen lemen wand aangetroffen, wat bijzonder is omdat normaal slechts kleine stukjes zogenoemd huttenleem worden aangetroffen. De kuilen wijzen op een boerderij met rechthoekige plattegrond, maar de omvang kan niet worden achterhaald. Waarschijnlijk was het een driepescheperige boerderij met het woongedeelte aan de westzijde en de stal aan de oostzijde. De stijlen van de boerderij waren ingegraven. Rondom de oudste terp lagen veel kuilen met organische vulling. Het feit dat deze buiten de terp zijn aangetroffen en niet onder de terp, houdt in dat ze zijn gegraven in de tijd

dat de terp in functie was. Waarschijnlijk waren het (zand/)kleiwinningskuilen; dit materiaal werd vervolgens gebruikt als ophogingsmateriaal voor de terp, als basismateriaal voor het maken van lemen wanden, of om de akkers kalkrijker te maken. Uit de kuilen komt weinig vondstmateriaal. Bijzonder is een vingerring van tin/lood, die typologisch in de 12de of 13de eeuw is te plaatsen.

Naast de terp lag een waterput, die bestond uit een houten ton en wand van kleiplaggen. De duigen van de ton waren niet meer in de bodem aanwezig, maar nog wel de houten hoepels. De genoemde zilveren muntjes komen uit de insteek van deze put, waarbij de vraag is of ze als opspit in de grond terecht zijn gekomen of tijdens het maken van de put bewust in de bodem achtergelaten. In het laatste geval hebben we te maken met een bouwoffer om geluk en voorspoed te vragen, in dit geval specifiek voor schoon water uit de waterput. Dat vervuild water ziektes kon brengen, zal in die tijd zeker duidelijk zijn geweest. Deze waterput bleef in gebruik tot begin 14de eeuw, wat inhoudt dat de put is gehandhaafd na uitbreiding van de terp. De wand van de put moet dus zijn opgehoogd. Helaas is dit niet vastgesteld, doordat uitsluitend de onderkant van de put is gedocumenteerd.

In de 13de eeuw is de terp flink uitgebreid, zowel richting het zuiden als westen. Of de terp ook naar het noorden en oosten is vergroot, kan niet worden vastgesteld. De terp is niet verhoogd, want op hetzelfde niveau als de sporen van de 12de-eeuwse boerderij, lagen enkele kleivloeren met bijbehorende haardplaats van de 13de-eeuwse boerderij. Deze boerderij stond iets meer richting het westen (richting de Dorpsweg) dan de voorganger. Sporen van de houtconstructie en wanden zijn niet gevonden.

Eind 13de eeuw is een tweede waterput gemaakt. Doordat vanaf de bovenzijde van de terp is gegraven, was een groot rechthoekig gat nodig. Deze liep naar onderen taps toe. De bouwers konden niet weten dat zij deze put maakten op een plek waar in de ondergrond een gedempte sloot aanwezig was, waardoor de put nog eens extra diep werd. Ook deze put bestond uit een houten ton en daarboven een wand van kleiplaggen. De waterput is op zeker moment in onbruik geraakt want onderin bevond zich een dik organisch pakket met veel botjes van muizen en kikkers en dergelijke en insectenonderdelen. Het water zal zeker niet meer schoon zijn geweest. In dit pakket bevonden zich ook veel zaden die kennelijk in de put zijn gewaaid. Merkwaardig is dat sporen en vondsten uit de 14de eeuw tot circa 1550 nagenoeg ontbreken, terwijl we mogen aannemen dat de terp continu bewoond is geweest. Het archeologisch onzichtbaar zijn van deze periode is een fenomeen dat vaker is vastgesteld in deze regio. Een bouwwijze die geen sporen in de bodem achterlaat en een andere omgang met afval spelen een rol.

7.2 De stolpboerderij

Rond 1565 is op het perceel een stolpboerderij gebouwd. De boerderij heeft eeuwenlang bestaan en is in deze periode diverse keren verbouwd. In 2015 is de boerderij afgebroken.

7.2.1 Onderzoek naar langhuisstolpen

De onderzochte stolpboerderij in Schellinkhout was tot 1840 een langhuisstolp. De langhuisstolp is een type binnen de stolpboerderijen, net als de Westfriese stolp en de Noord-Hollandse stolp. De vorm en indeling van deze boerderijen verschilt per type. Kenmerkend voor de langhuisstolpen zijn het lange voorhuis, de darsdeur in de voorgevel en de ligging van de stal achter het voorhuis. Verondersteld wordt dat de langhuisstolp het oudste boerderijtype

is.¹⁷³ Dat Westfrieze stolpen in ieder geval ook al in de tweede helft van de 16de eeuw werden gebouwd, bewijst de oudste stolp: Streekweg 1 in Hoogkarspel. Deze Westfrieze stolp is rond 1560 gebouwd.¹⁷⁴

Tegenwoordig bestaan nog slechts weinig langhuisstolpen in oostelijk West-Friesland. Op basis van de oudste kadastrale kaarten uit het begin van de 19de eeuw kan worden gezegd dat er veel meer zijn geweest.¹⁷⁵ De meeste zijn echter afgebroken of verbouwd tot een ander boerderijtype. Dit laatste is ook gebeurd bij de onderzochte stolpboerderij.

De langhuisstolp lijkt als stolptype in West-Friesland nooit een grote rol te hebben gespeeld: tijdens de bloeitijd van de stolpbouw in de 17de eeuw werden waarschijnlijk vooral Westfrieze stolpen in het gebied gebouwd. Op Texel werden volgens Eelman tot circa 1750 bijna uitsluitend langhuisstolpen gebouwd. Als reden hiervoor stelt zij dat de langhuisstolp goed geschikt is voor een gemengd bedrijf: op de zolder van het voorhuis werd het zaaigoed opgeslagen.¹⁷⁶ In West-Friesland is men volgens Eelman aan het begin van de 17de eeuw overgestapt op uitsluitend veeteelt, waardoor de voorhuizen hun functie als opslagruimte verloren. Er was daarnaast behoefte aan meer stalruimte, dus een ander boerderijtype. Het is de vraag of dit klopt. In West-Friesland waren veel boerderijen tot in de 19de eeuw in meer of mindere mate een gemengd bedrijf. Of op de landerijen van de boerderij graan en/of groenten konden worden verbouwd, hing af van de bodemgesteldheid. In een groot deel van West-Friesland is de bodem vrij zandig en hier konden prima gewassen worden verbouwd. Dat dit bij Schellinkhout ook het geval was, blijkt uit de kaart uit 1603 waarop de 'zaadlanden' bij het dorp zijn ingetekend (zie paragraaf 2.2.5). Zogenaamde 'zaadkamers', bestemd voor de opslag van het zaaigoed, kwamen in het verleden in Westfrieze stolpen vrij algemeen voor.¹⁷⁷ Westfrieze stolpen hadden bovendien in de 17de eeuw niet meer stalruimte dan een langhuisstolp. Dat men in West-Friesland liever Westfrieze stolpen bouwde dan langhuisstolpen heeft mogelijk te maken met de structuur van het landschap. Veel stolpen zijn gebouwd in de oude dorpslinten en staan dicht op de weg. Zij staan op een verhoging, in feite een langgerekte terp langs het lint die is ontstaan door de aaneenschakeling van veel kleine huisterpen. Deze terpen zijn vaak al in de Middeleeuwen ontstaan en zijn relatief smal. Om hier een langhuisstolp op te kunnen bouwen, zal de terp vaak naar achter moeten worden uitgebreid. Dit om te voorkomen dat de stolp op een hellend vlak komt te staan. Het lijkt logisch dat daarom in veel gevallen is gekozen voor de veel compactere Westfrieze stolp. Zij pasten op de bestaande terp en extra grondverzet was dan niet nodig.

Door de boerderijonderzoekers Uilkema (1873-1944) en Brandts Buys (1908-1983) zijn vijf plattegronden van langhuisstolpen in oostelijk West-Friesland gepubliceerd. Van de vijf boerderijen bestaat er nog slechts één, de andere langhuisstolpen zijn afgebroken.

De plattegronden zijn getekend in de eerste helft van de 20ste eeuw, op het moment dat de stolpen nog functioneerden als boerenbedrijf. De melk werd over het algemeen niet meer verwerkt op de boerderijen, maar ging naar de melkfabriek. Hieronder worden de plattegronden van de boerderijen afgebeeld en kort besproken. De plattegronden zijn van belang voor de interpretatie van de sporen van de onderzochte boerderij in Schellinkhout. Wel moet in het

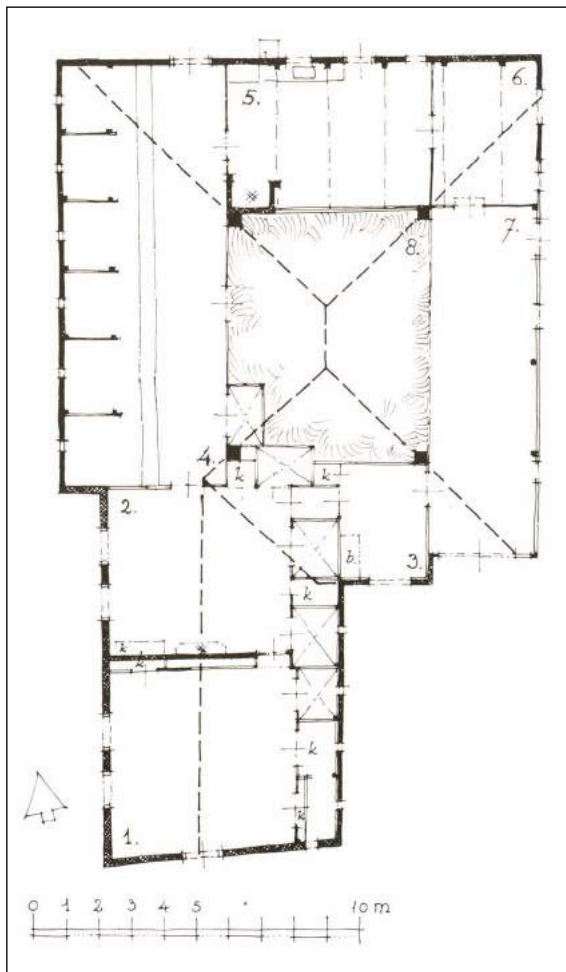
173 Brandts Buys 1974, 202.

174 Duijn, Meijers & Schrickx, 2012.

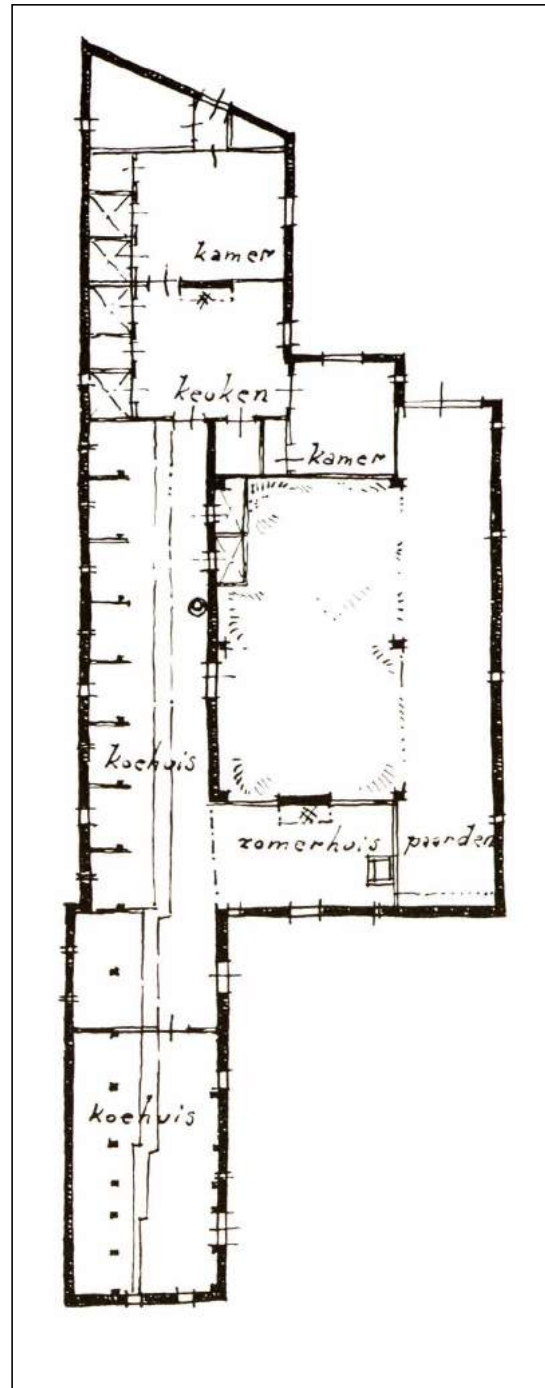
175 Bij veel stolpen op deze kaarten is echter wel de vraag of het om een langhuisstolp of Westfrieze stolp gaat, omdat zij wat betreft vorm veel op elkaar kunnen lijken.

176 Eelman 2010, 122, 48.

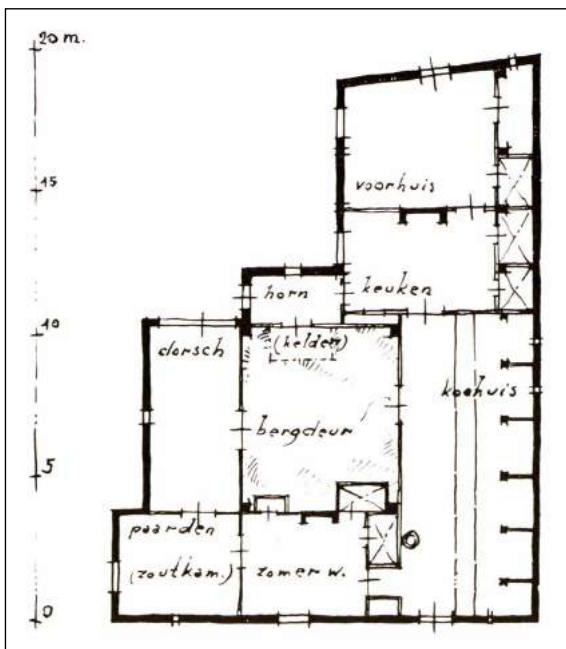
177 Wit 2003, 43. In het boek van Brandts Buys is bij diverse plattegronden een zaadkamer ingetekend.

Afb. 157 Plattegrond van een langhuisstolp bij Wadway.

Afb. 158 Plattegrond van een langhuisstolp in Aartswoud.

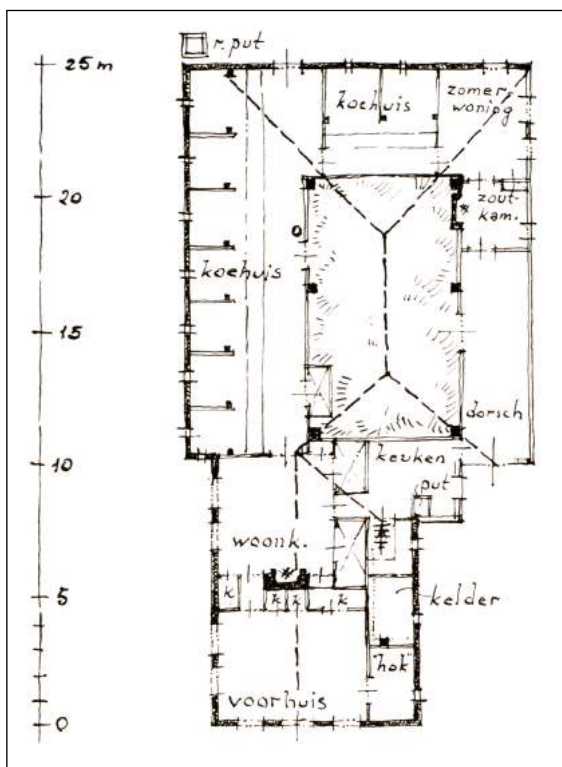

Afb. 159 Plattegrond van een langhuisstolp in Twisk.

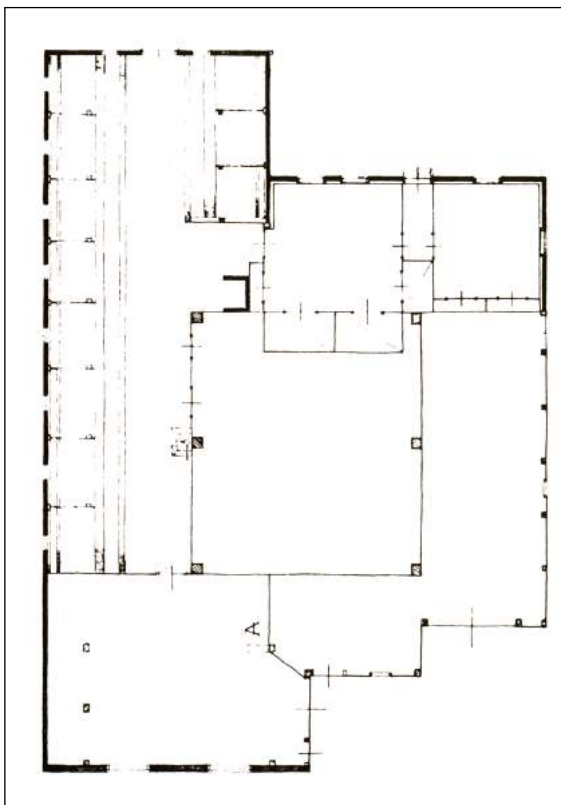
achterhoofd worden gehouden dat de plattegronden de situatie in de eerste helft van de 20ste eeuw weergeven en dat deze in een eerdere periode anders kan zijn geweest.

Op het perceel Westeinderweg 24 bij Wadway stond een langhuisstolp (afb. 157).¹⁷⁸ De plattegrond is in 1941 getekend. De stolp had een voorhuis met twee kamers: het voorhuis (nr 1, ook zaadkamer genoemd) en een verwarmde kamer daarachter (nr 2). Daarachter de koeienstal met plaats voor twaalf koeien (nr 4). Aan de achterkant het 'achterom' met een aanrecht en tweede stookplaats (nr 5) en de keuken (nr 6). Langs de andere zijgevel de dars (nr 7) en aan de voorkant verder de 'bakkamer' of tuigkamer met regenwaterkelder (nr 3). Oorspronkelijk had het voorhuis van deze boerderij een aangeloeft deel/lage wand aan beide zijden. Aan de ene kant bestond deze nog bij de opmeting (met daarin kasten en bedsteden), aan de andere kant is deze eind 19de eeuw verwijderd zodat grote ramen in de zijgevel konden worden aangebracht. De knik in de zijgevel op de overgang van voorhuis naar stal is dus niet origineel.

In Aartswoud stond een langhuisstolp met een dubbel vierkant (afb. 158).¹⁷⁹ De lange staart met stal aan de achterkant van de boerderij zou in 1844 zijn toegevoegd. In het voorhuis bevonden zich een bergplaats, een voorkamer en verwarmde woonkamer. Aan de zijkant binnen het aangeloeft delen bevonden zich bedsteden en kasten. Daarachter de koeienstal met een waterput. Langs de andere zijgevel de dars met achterin een paardenstal. Tussen de dars en het voorhuis bevond zich een 'kamertje' waarvan de functie niet bekend is. Aan de achterkant van de boerderij een zomerhuis met tweede haard en een regenwaterkelder.

Afb. 160 Plattegrond van een langhuisstolp in Schellinkhout.

Afb. 161 Plattegrond van een langhuisstolp in Wognum.

¹⁷⁸ Brandts Buys 1974, 140-141.

¹⁷⁹ Deze boerderij stond waarschijnlijk ten noorden van Schoolstraat 27. Opmeting uit 1921 door Uilkema. Van Olst 1991, 213; Brandts Buys 1974, 144.

Een langhuisstolp in Twisk stond ter plaatse van Dorpsweg 170 en is rond het midden van de 20ste eeuw afgebroken (afb. 159).¹⁸⁰ Aan de voorkant bevond zich het voorhuis en daarachter de 'winterkamer' met een haard. Aan de zijkant van de woonvertrekken bedsteden en een kast binnen het aangeloeft deel. Vanuit de winterkamer liep men via de 'hos' (een gang) naar buiten. Achter het woongedeelte de koeienstal met een waterput. Aan de andere kant de dars. Aan de achterkant van de boerderij de zomerwoning met haard en daarnaast een ruimte die in gebruik was als paardenstal. Uilkema vermoedde dat deze ruimte oorspronkelijk functioneerde als zoutkamer en/of kaasbewaarpaats. De kaas werd in de koeienstal gemaakt.

Een langhuisstolp in Schellinkhout stond waarschijnlijk op het perceel Dorpsweg 29 (afb. 160).¹⁸¹ In het voorhuis een 'voores' en daarachter een woonkamer met haard. Binnen het aangeloeft deel enkele kasten met daaronder een melkkelder. Aan de voorkant verder de 'bakkamer', genoemd naar de regenwaterkelder (regenbak) in dit vertrekt. Langs de ene zijgevel de koeienstal met waterput, langs de andere zijgevel de dars. Achter de dars een ruimte met tweede haard, waarvan Uilkema veronderstelde dat deze in het verleden werd gebruikt als zoutkamer, waar de kaas werd gemaakt en gepekeld. Daarachter een vertrek dat mogelijk ooit zomerwoning was. Aan de achterkant van de boerderij extra stalruimte.

De boerderij Oude Gouw 1 in Wognum is de enige gepubliceerde langhuisstolp die nog bestaat, zij het in sterk verbouwde vorm (afb. 161).¹⁸² In de gevel van de boerderij was een gevelsteen met jaartal 1626 aanwezig. Opvallend aan deze boerderij is het zeer korte voorhuis. Brandts Buys verondersteld dit in het verleden is ingekort.¹⁸³ Het voorhuis is aan beide zijden voorzien van een aangeloeft deel/lage wand. Aan de voorkant waren ten tijde van de opmeting geen woonvertrekken meer aanwezig, zij bevonden zich aan de achterkant van de boerderij. De stal van de boerderij was aan de achterkant dubbelrijig (koeien aan twee zijden met ertussen een looppad) uitgevoerd, namelijk op de plek van de staart.

7.2.2 Bouwgeschiedenis van de stolpboerderij

De onderzochte boerderij kent een complexe bouwgeschiedenis. Het was onmogelijk geweest om uitsluitend op basis van de archeologische gegevens deze bouwgeschiedenis te reconstrueren. Alleen door de combinatie met historisch, bouwhistorisch en dendrochronologisch onderzoek en de informatie over de 20ste eeuw van bewoner Piet Has is een goed beeld verkregen van de geschiedenis van de boerderij. Desondanks is van diverse sporen die tijdens de opgraving zijn gevonden niet met zekerheid te zeggen uit welke tijd zij dateren. Dit komt onder meer doordat bij bouwwerkzaamheden vaak oude bakstenen werden hergebruikt, zeker voor de funderingslagen.

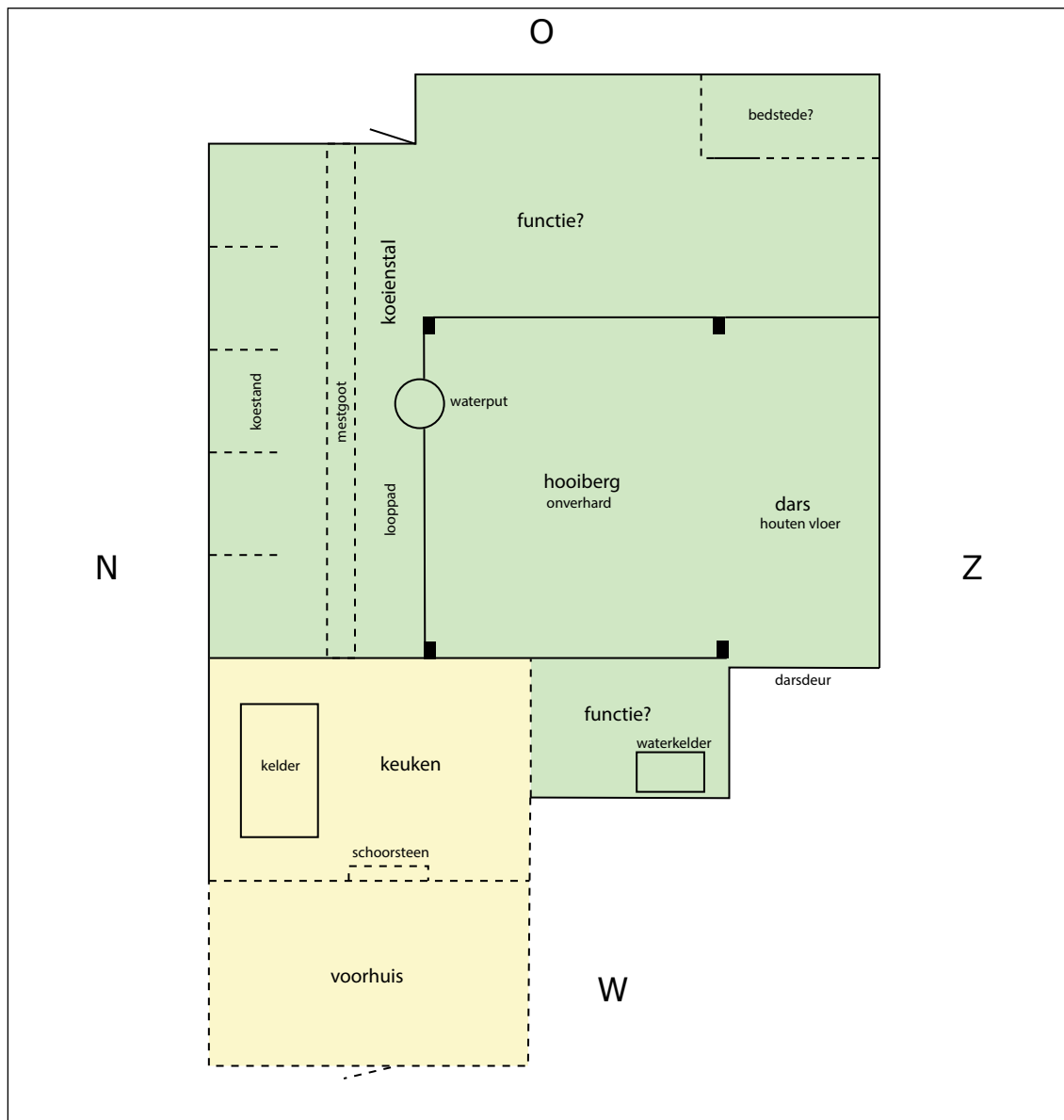
Op basis van het dendrochronologisch onderzoek kan worden gesteld dat het vierkant van de boerderij in 1565 of 1566 is gebouwd. Voor de bouw van dit vierkant is vooral gebruik gemaakt van nieuw gekocht eikenhout uit het zuiden van Noorwegen. Slechts één balk is hergebruikt hout: het gaat om een ingekorte molenroede waarvan het hout in 1556/1557 is gekapt. Van de vier poeren onder de vierkantstijlen dateerden twee mogelijk nog van de bouw van de stolp. De boerderij was bij de bouw een langhuisstolp. Het is aannemelijk dat de boerderij in één

¹⁸⁰ Van Olst 1991, 208-209; Brandts Buys 1974, 144.

¹⁸¹ Van Olst 1991, 392-393; Brandts Buys 1974, 149.

¹⁸² Brandts Buys 1974, 153-154, 156-159.

¹⁸³ Op de oudste kadastrale kaart heeft het voorhuis al de huidige lengte.

Afb. 162 Reconstructie van de plattegrond van Dorpsweg 67 rond 1650. In groen de agrarische ruimtes, in geel de woonvertrekken. Schaal 1:150.

keer is gebouwd, oftewel dat het voorhuis en het stolpgedeelte gelijktijdig zijn gebouwd. Dit hoeft bij langhuisstolpen niet het geval te zijn: een mogelijkheid is dat tegen een bestaand langhuis¹⁸⁴ een stolpschuur is aangebouwd, waardoor een langhuisstolp ontstond. Het oude langhuis werd dan voorhuis en is in dat geval (veel) ouder dan het stolpgedeelte. Bij een aantal bestaande langhuisstolpen in oostelijk West-Friesland wordt een dergelijke bouwgeschiedenis verondersteld, bijvoorbeeld Koningspade 23 in Hoogwoud, Schoolstraat 4 in Aartswoud en Westerblokker 52. Voor de onderzochte boerderij lijkt dit niet waarschijnlijk, omdat het voorhuis relatief kort is. Dit voorhuis kan niet als losstaand langhuis hebben gefunctioneerd. De vorm van de langhuisstolp is zichtbaar op de oudste kadastrale kaart uit 1826. Aan de voorkant van de boerderij was een voorhuis aanwezig en tevens de darsdeur. Het voorhuis van de boerderij is niet opgegraven, want dit bevond zich buiten de nieuwbouwcontour. Op basis van de plattegronden van bovengenoemde langhuisstolpen kan worden verondersteld dat het

¹⁸⁴ Een langhuis is een rechthoekig woonhuis. Zie Brandts Buys 1974, 208 en verder.

voorhuis was verdeeld in twee kamers en dat in de achterste kamer een schoorsteen met haard aanwezig was. Waarschijnlijk zat in de kopse kant van het voorhuis een deur. De precieze locatie van de darsdeur en het stukje voorgevel ten noorden hiervan is gereconstrueerd op basis van kleine stukjes fundering die zijn teruggevonden.

Uit het archeologisch onderzoek is gebleken dat in de achtergevel oorspronkelijk een knik heeft gezeten: de noordzijde van de achtergevel lag meer naar binnen (afb. 162). De reden hiervoor is niet bekend. De knik lijkt op het eerste gezicht de plek van de darsdeur aan te geven. Dit zou betekenen dat de dars langs de noordgevel lag. Dit is echter zeer onwaarschijnlijk: bij een langhuisstolp bevindt zich hier de stal en bij een Westfriesse stolp liggen hier de woonvertrekken. De reden voor de inspruing in de achtergevel is dus vooralsnog een raadsel. Parallellen zijn niet bekend.

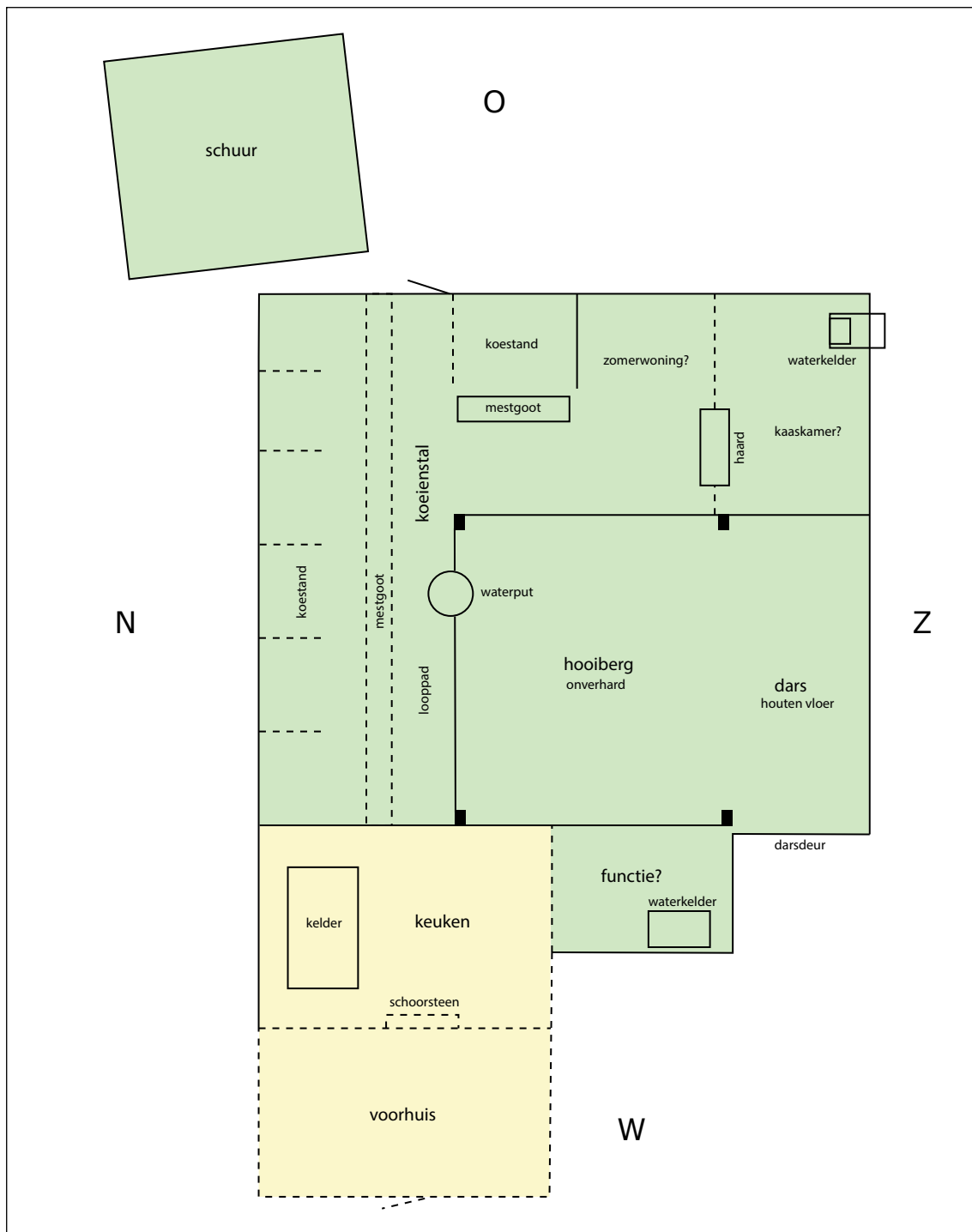
Andere onderdelen van de boerderij die waarschijnlijk uit de 16de of 17de eeuw dateren, zijn de waterput in de stal, de waterkelder in een ruimte aan de voorkant van de boerderij en de kelder in het voorhuis. De kelder bevond zich waarschijnlijk onder bedsteden en kasten binnen het aangeleefd deel aan de noordzijde van de boerderij, net als bij de afgebroken stolp op het perceel Dorpsweg 29 in Schellinkhout (zie boven). Of de genoemde structuren van de bouw van de boerderij dateren of later zijn toegevoegd, is niet met zekerheid te zeggen. Uit onderzoek elders in West-Friesland is gebleken dat al aan het einde van de 16de eeuw waterkelders werden gebouwd.¹⁸⁵ Of dit rond 1565 ook al het geval was, is de vraag. De waterkelder deed dienst tot 1840. Van de kelder in het voorhuis is alleen een uitbraakspoor gevonden, zodat de bouw hiervan niet kan worden gedateerd. De kelder is pas in 1840 weggesloopt. De waterput kan gezien de gebruikte bakstenen goed uit de bouwtijd van de boerderij dateren. De put heeft tot de jaren 60 van de 20ste eeuw gefunctioneerd. Op zeker moment lijkt hier een tweede waterput naast te zijn gebouwd, die de oude waterput van extra water voorzag. De bovenkant van deze tweede waterput was dichtgemetseld met een kegel, iets wat nog niet eerder is aangetroffen in West-Friesland.

Over de oudste fase kan verder worden gezegd dat aan de zijde van de dars waarschijnlijk geen houten schot aanwezig was tegen de hooiberg. In de zuidoosthoek van de boerderij is een stukje fundering gevonden dat mogelijk hoort bij een bedstede, hoewel dit erg onzeker is. Resten van de oudste fase van de stal, bijvoorbeeld de mestgoot, zijn niet gevonden. De koestand was in deze tijd nog niet verhard: de koeien stonden op grond. Van een bakstenen rollaag onder de achterpoten van de koeien is in deze tijd waarschijnlijk nog geen sprake. In plaats daarvan lag op deze plek een dikke houten plank, het zogenaamde stalhout. Het looppad achter de koeien was vermoedelijk onverhard.

In de dars zijn resten gevonden van een houten vloer. Het is aannemelijk dat tot de verplaatsing van de dars rond 1900 deze was voorzien van een houten vloer. Het is de eerste keer dat in een stolpboerderij aanwijzingen zijn gevonden voor een houten vloer in de dars.

Waarvoor de ruimte aan de achterkant van de boerderij en de kamer aan de voorkant (tussen voorhuis en darsdeur) werd gebruikt, valt niet te zeggen. Op basis van de plattegronden van de andere langhuisstolpen kan worden gedacht aan een functie als bijvoorbeeld paardenstal, kaasmakerij, zoutkamer, keuken of zomerwoning. Het is ook goed mogelijk dat een ruimte is gebruikt als zaadkamer, dus voor de opslag van het zaaigoed voor het volgende jaar. De stolpboerderij was in ieder geval in de 16de en 17de eeuw vrijwel zeker een gemengd bedrijf.

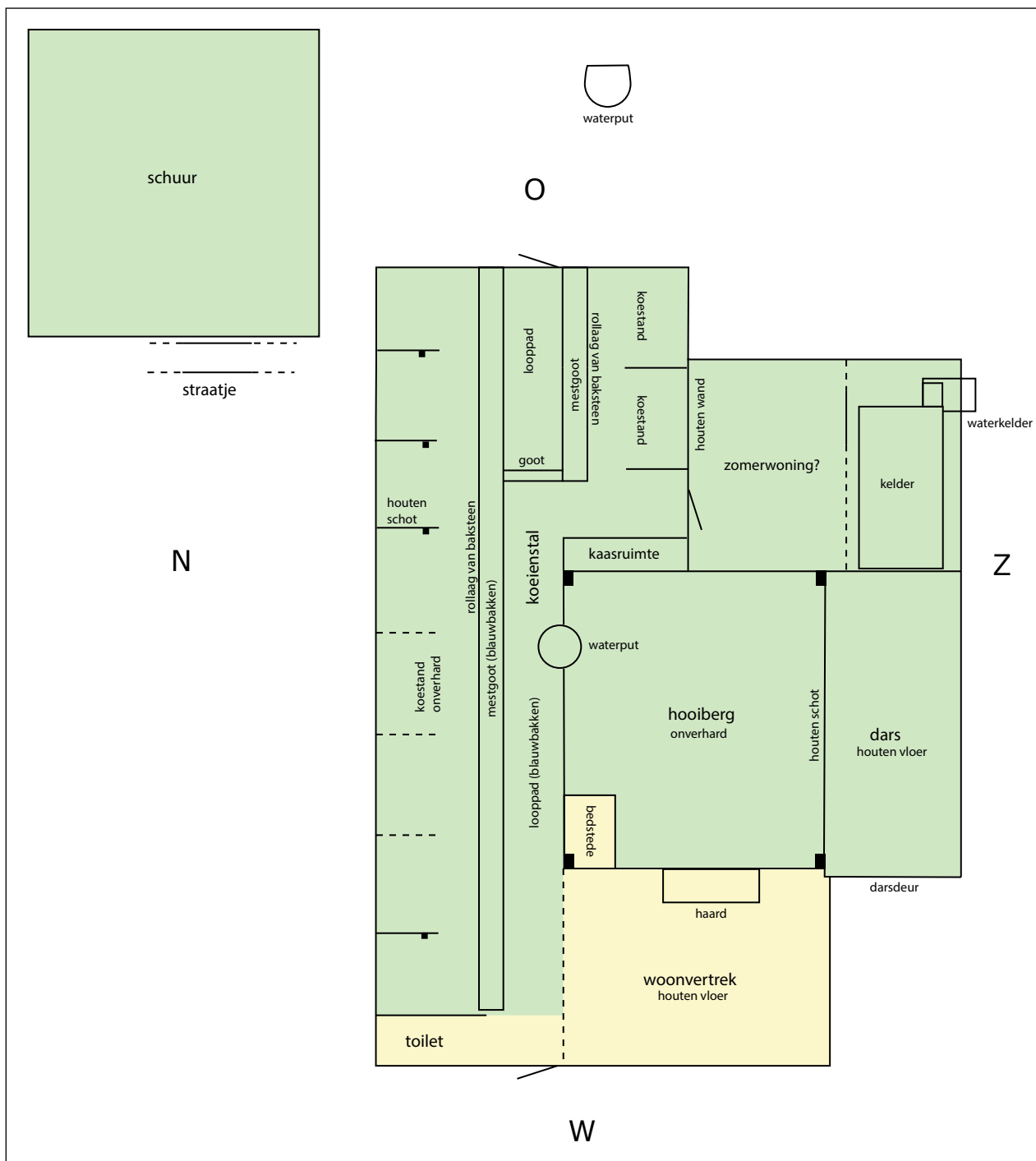
185 Opgraving Lange Tuinstraat in Enkhuizen, rapport in voorbereiding.

Afb. 163 Reconstructie van de plattegrond van Dorpsweg 67 rond 1750. In groen de agrarische ruimtes, in geel de woonvertrekken. Schaal 1:150.

Op zeker moment is de achtergevel recht getrokken (afb. 163). Wanneer dit is gebeurd, is onduidelijk. Wel kan worden gezegd dat op de kaart van 1826 dit al het geval is. Door deze aanpassing werd de koeienstal iets groter. Diverse andere sporen zijn waarschijnlijk ook later aan de langhuisstolp toegevoegd, hoewel de datering hiervan vaak onzeker is. Tegen de achtergevel van de boerderij is bijvoorbeeld een extra stukje stal voor twee koeien gerealiseerd. Daar vlakbij is een schoorsteen gebouwd. Het tegeltableau op de bijbehorende smuiger dateert uit het midden van de 18de eeuw. Mogelijk moet de bouw van de schoorsteen ook in deze tijd worden geplaatst. De schoorsteen is waarschijnlijk in 1840 afgebroken. In de

zuidoosthoek van de boerderij is op zeker moment een waterkelder gebouwd. De aanwezigheid van een haard en waterkelder in deze hoek van de boerderij maakt het aannemelijk dat hier de kaas werd gemaakt. De andere ruimte aan de achterkant van de boerderij werd wellicht gebruikt als zomerwoning. Op de kaart van 1826 staat schuin achter de boerderij een ongeveer vierkante schuur getekend. Van deze schuur zijn delen van de fundering gevonden.

Afb. 164 Reconstructie van de plattegrond van Dorpsweg 67 rond 1850. In groen de agrarische ruimtes, in geel de woonvertrekken. Schaal 1:150.

In 1840 vond een grote verbouwing plaats van de boerderij (afb. 164). De vorm van de stolp na de verbouwing is zichtbaar op een hulpkaart van het kadaster. Bij de verbouwing is onder meer aan de achterkant van de boerderij een stuk aangebouwd. Deze 'staart' is een verlengstuk

van de koeienstal. De belangrijkste reden voor de grote verbouwing van de stolp was zonder twijfel de behoefte aan meer stalruimte, zodat meer koeien konden worden gehouden. Bij heel veel boerderijen in West-Friesland vond om deze reden een grote verbouwing plaats in de 19de eeuw. De wijze waarop de stalruimte werd vergroot, verschilt van boerderij tot boerderij.

In de nieuwe staart van de boerderij werd een korte stal gemaakt, zodat hier nu sprake was van twee rijen koeien met ertussen een looppad. De oostzijde van de korte stal was tot 2015 aanwezig. Bij de korte stal was een ruimte afgescheiden. Hier werd kaas gemaakt en opgeslagen.

Aan de voorkant van de boerderij brak men het voorhuis af. Het vierkant werd aan deze zijde vergroot met een overstek van 90 cm breed. Hierna is een nieuwe voorgevel gebouwd. De darsdeur en dars bleven behouden, zodat nu sprake was van een zeer ver teruggelegen darsdeur in de voorgevel. Ook de noordgevel is in deze tijd waarschijnlijk opnieuw opgetrokken. De koeienstal is volledig vernieuwd en werd doorgetrokken tot bijna tegen de voorgevel aan. In ieder geval de mestgoot van de lange stal en het looppad werden voorzien van grijze plavuizen (blauwbakken). De standplaats van de koeien was nog onverhard, op de bakstenen rollaag onder hun achterpoten na. De mestgoten van de lange en korte stal waren verbonden door middel van een goot onder het looppad door. De stal was aan beide zijden toegankelijk via een deur in de voor- en achtergevel. In de hoek bij de voorgevel bevond zich waarschijnlijk een toilet boven een betonnen beerput. De dars is vermoedelijk in deze tijd afgescheiden van de hooiberg door middel van een laag houten schot. Midden achter de voorgevel lag het enige woonvertrek van de boerderij, met tegen de hooiberg een nieuwe schoorsteen met betegelde schouw. Het vertrek had een houten vloer.

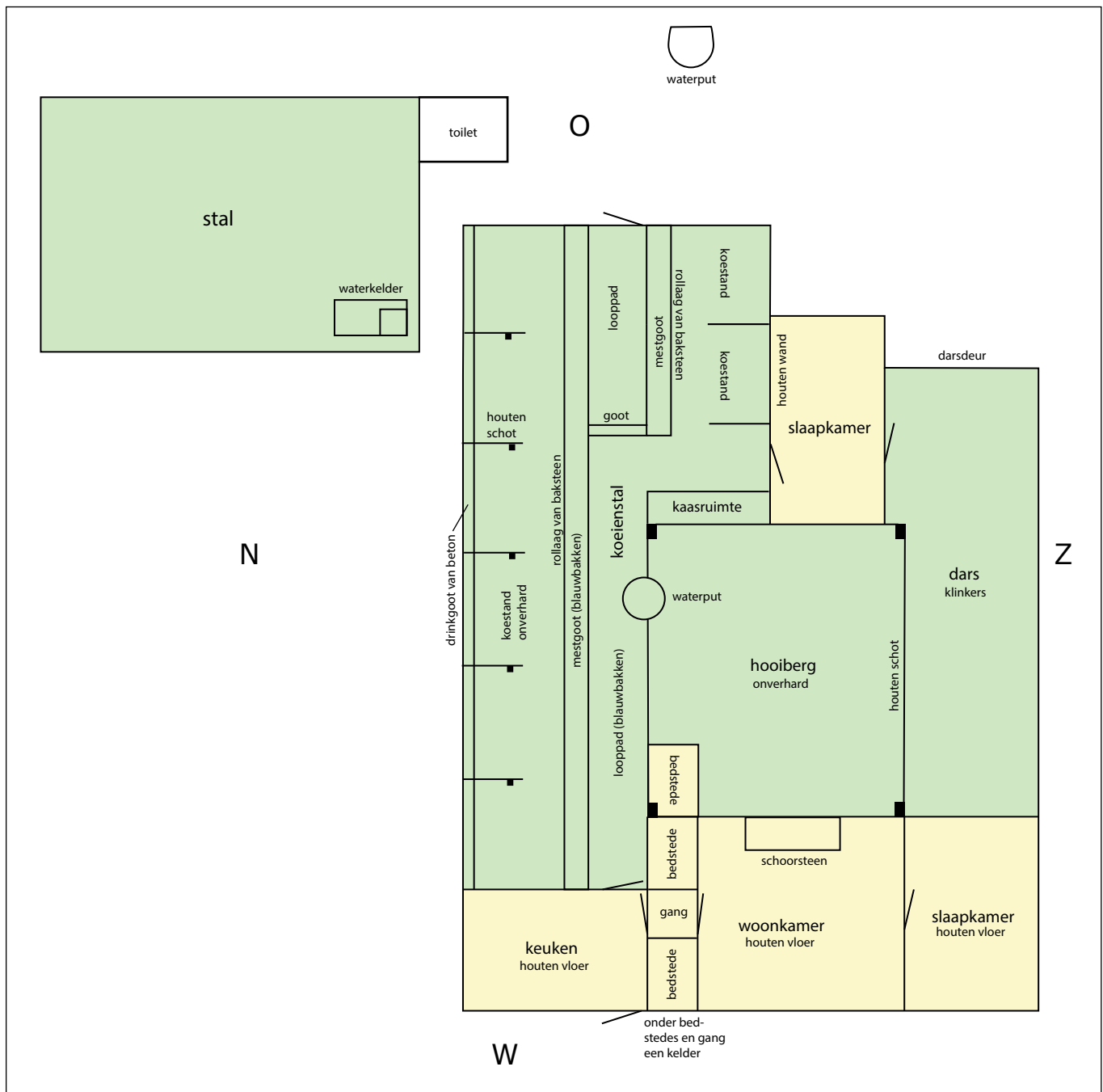
De achterkant van de boerderij werd in deze tijd in twee kamers verdeeld door een muur of houten wand. In de ene ruimte is waarschijnlijk in 1840 een grote melkkelder gebouwd. In veel stolpen zijn in de 19de eeuw dit soort grote kelders gebouwd. Dit hangt samen met een verandering in de verwerking van de melk. Eeuwenlang werd namelijk in West-Friesland kaas gemaakt uit volle melk. In de 19de eeuw ging men over naar de productie van kaas van halfvolle melk. Hiertoe liet men de melk in de kelder in bakken opromen, waarna de room werd afgeschept. Van de melk werd vervolgens kaas gemaakt, de room werd verwerkt tot boter.

De ruimte naast de kelder werd mogelijk gebruikt als zomerwoning. Schuin achter de boerderij is in 1840 een nieuwe schuur gebouwd met daarlangs een straatje van klinkers. Achter de boerderij is vermoedelijk in deze tijd een tweede waterput gemaakt.

De boerderij kan voor deze periode niet worden ingedeeld bij een standaard boerderijtype: het is geen langhuisstolp meer, maar ook nog geen Noord-Hollandse stolp.

Omstreeks 1900 vond opnieuw een verbouwing plaats (afb. 165). Deze verbouwing is niet terug te vinden in het kadaster. Op basis van het uiterlijk van de nieuwe voorgevel, zichtbaar op foto's uit de jaren 30, kan echter worden gesteld dat deze rond 1900 nieuw is gebouwd. Andere wijzigingen vallen hier waarschijnlijk mee samen.

Een belangrijke verandering was de verplaatsing van dars naar de achterkant van de boerderij. Het gebouw kreeg hiermee de opzet van een traditionele Noord-Hollandse stolp. Gelijktijdig met het verplaatsen van de dars zijn in ieder geval ook de zuidelijke zijgevel en achtergevel van de boerderij opnieuw opgetrokken in baksteen. De noordgevel is waarschijnlijk niet herbouwd. De nieuwe positie van de dars had als gevolg dat de grote kelder op deze plek buiten gebruik moest worden gesteld. Deze is dichtgestort met puin. Aan de voorkant is vermoedelijk in deze tijd een nieuwe kelder gemaakt. Deze was vrij smal en zal geen rol hebben gespeeld bij de productie van kaas, maar alleen als voorraadkelder hebben gefungeerd. Kaas werd

Afb. 165 Reconstructie van de plattegrond van Dorpsweg 67 rond 1950. In groen de agrarische ruimtes, in geel de woonvertrekken. Schaal 1:150.

waarschijnlijk in deze tijd niet meer gemaakt op de boerderij; in plaats daarvan ging de melk naar de melkfabriek. Niet uitgesloten kan worden dat de kelder aan de voorzijde van de boerderij al in 1840 is gemaakt. Boven de smalle kelder waren twee bedsteden en een gangetje aanwezig. Ook binnen de hooiberg was een bedstede voor personeel.

Verder is een deel van de stal aan de voorkant van de boerderij opgegeven, zodat hier een keuken kon worden ingericht. Aan de andere zijde kon door het rechte trekken van de voorgevel een slaapkamer worden gerealiseerd. Beide vertrekken hadden een houten vloer. De ruimte aan de achterkant van de stolp, tussen de dars en stal in, werd in ieder geval rond 1950 gebruikt als slaapkamer voor de kinderen.

De koestijlen en zolderbalken in de stal zijn waarschijnlijk in deze tijd vernieuwd, waarbij

de ruimte tussen de stijlen groter is gemaakt. Het groter worden van de koeien maakte dit noodzakelijk. Naast de boerderij werd een nieuwe schuur gemaakt, waarin ook koeienstallen werden gerealiseerd. Hier tegenaan was een toilet aanwezig.

Afb. 166 De plattegrond van Dorpsweg 67 in 2015. In groen de agrarische ruimtes, in geel de woonvertrekken. Schaal 1:150.

Vanaf de jaren 60 van de 20ste eeuw is de boerderij opnieuw verbouwd (afb. 166). De voorgevel en beide zijgevels zijn hierbij weer opnieuw opgetrokken. De deur in de voorgevel werd verplaatst en kwam nu uit in een hal met daaronder de kelder. In de hal plaatste men later een trap naar de zolder, waar twee slaapkamers waren gerealiseerd. In de woonkamer werd een

nieuwe schoorsteenmantel met nieuw rookkanaal gebouwd. Achter de keuken werd opnieuw een gedeelte van de stal afgehaald, dit keer voor de bouw van een badkamer. De stal werd grotendeels verhard met beton. De houten schotten werden bovendien vervangen door lage muren van beton, waarbij de onderkanten van de koestijlen werden verwijderd. De korte stal in de staart werd gedeeltelijk verwijderd, zodat nu nog slechts plaats was voor twee koeien. De ruimte aan de achterkant werd voortaan gebruikt als stal voor kalveren en schapen. Ook in de dars en in de hooiberg stonden schapen in de lammerentijd. Hiertoe werd het houten schot tussen dars en hooiberg weggehaald. De houten wanden aan de andere drie zijden van de hooiberg verving men door moderne stenen muren. De stal naast de boerderij werd vergroot. De waterputten achter de boerderij en binnen de boerderij werden dichtgestort: door de aansluiting op het waterleidingnet waren zij niet meer nodig.

8. Literatuur

Akker, M. van den, 2007. *Fries Aardewerk. Majolica, faience, kerfsnee. Harlinger aardewerk museum. Collectie Minze van den Akker*, Meppel.

Aten, D., 2016. De Grote Molen bij Schellinkhout, historie van de laatste poldermolen langs de Zuiderdijk, in *Dwars door de dijk, Archeologie en geschiedenis van de Westfriesse Omringdijk tussen Hoorn en Enkhuizen*, 227-248.

Berkel, G. van & K. Samplonius, 2007. *Nederlandse plaatsnamen: herkomst en historie*.

Besteman, J.C., 1990. 'North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?', in J.C. Besteman/J.M. Bos/H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.

Blok, D.P., 1974. 'De Hollandse en Friese kerken van Echternach', in *Naamkunde* 6.

Boon, P., 1977. *Een kijkje in de geschiedenis van Schellinkhout*.

Boon, P., 1986. *Tussen hondenheimel en Munnickay. Schetsen uit de geschiedenis van Hem, Oosterleek, Schellinkhout, Venhuizen en Wijdenes*.

Boon, P., 1991. Voorland en inlagen. De Westfriesse strijd tegen het buitenwater, in *West-Frieslands Oud en Nieuw* 58, 78-111.

Boon, P., 1996. *Bouwers van de zee. Zeevarenden van het Westfriesse platteland, ca. 1680-1720*.

Borger, G.J., 1975. *De veenhoop. Een historisch-geografisch onderzoek naar het verdwijnen van het veendek in een deel van West-Friesland*.

Braasem, W.A. & H.O.J. de Ruyter de Wildt, 1980. *Toen Hoorn nog Oud-Hoorn was. Beelden uit een verklonken verleden (1800 - 1950)*.

Brandts Buys, L., 1974. *De landelijke bouwkunst in Hollands Noorderkwartier. Een omvangrijk documentatiewerk over de Westfriesse boerderij met typische pyramidale dak*, Arnhem.

Bruin, J. de & D. Aten, 2004. *Een gemene dijk? Verwikkelingen rond de dijkzorg in West-Friesland, De watersnood van 1675-1676*, 21^e Uitgave van de Vrienden van de Hondsbossche, Kring voor Noord-Hollandse waterstaatsgeschiedenis.

Bult, E.J., 2011. 'Dateringsmogelijkheden van Pingsdorfaardewerk met behulp van de publicatie van Sanke' in *Assembled Articles* 4, 169-190.

Clevis, H. (red.), 2007. *Opgeruimd staat netjes: Keukengoed en tafelgerei van een bouwuis van de Kranenburg (1840-1865)*, Zwolle.

Daalen, S. van, 2015. *Schellinkhout, Dorpsweg 67. Dendrochronologisch onderzoek.*

Doesburg, J. van, 2014. *Middeleeuwse huisplattegronden in West en Midden-Nederland.*

Duijn, D.M., 2011. *Het verhaal van een West-Friese Wereldstad. Een onderzoek naar de opkomst, bloei en neergang van Enkhuizen tot 1800 aan de hand van archeologische en historische bronnen*, Hoorn (Masterscriptie Universiteit van Amsterdam).

Duijn, D.M., P.C. Meijers & C.P. Schrickx, 2012. *De oudste stolp van West-Friesland? Het onderzoek naar een 16de-eeuwse stolpboerderij in Hoogkarspel, gemeente Drechterland.* West-Friese Archeologische Rapporten 39.

Duijn, D.M., 2014. *Vier eeuwen vierkant langs de Wijzend. Archeologisch, bouwhistorisch, dendrochronologisch en historisch onderzoek naar een stolpboerderij aan de Binnenwijzend 100, gemeente Drechterland.* West-Friese Archeologische Rapporten 70.

Eelman, W., 2010. *Boerenbouwkunst op Texel. 450 jaar boerderijbouw in relatie tot agrarische geschiedenis en wooncultuur*, Norg.

Fruin, R., 1866. *Informacie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te reguleren de nyeuwe schiltalee. Gedaen in den jaere MDXIV.*

Fruin, R., 1876. *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltalen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant. Gedaen in den jaere MCCCCXCIII.*

Gerritsen, S., M. Kossen, Y. Meijer & M.H. Bartels (red.), 2013. *Acht eeuwen wonen, werken, bouwen en sterven aan de Westfriese Omringdijk. De archeologische begeleiding van het hoogwaterbeschermingsprogramma, het onderdeel Zuiderdijk in de gemeentes Drechterland en Hoorn.* West-Friese Archeologische Rapporten 44.

Gerritsen S. & D.M. Duijn, 2014. *Een middeleeuwse terp onder een 17de-eeuwse stolp. Bouwhistorisch en archeologisch onderzoek aan de Oostwouder Dorpsstraat 69 in Oostwoud, gemeente Medemblik.* West-Friese Archeologische Rapporten 62.

Gerritsen, S., 2017. *Een laatmiddeleeuws huispodium langs de Westerkerkweg. Archeologisch onderzoek aan de Westerkerkweg 36 in Venhuizen, gemeente Drechterland.* West-Friese Archeologische Rapporten 104.

Gijsbers, W.M., 1999. *Kapitale ossen. De internationale handel in slachtvee in Noordwest-Europa (1300-1750).*

Groeneweg, G., 1992. *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiksaardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom, Waalre.*

- Heeren, S. & L. van der Feijst, 2017. *Fibulae uit de Lage Landen*.
- Higham, C.F.W., 1967. Stock rearing as a cultural factor in prehistoric Europe, in *PPS* 33, 84-106.
- Hunter, R. & G.L. Miller, 2009. Suitable for Framing: Decorated Shell-Edge Earthenware, in *Early American Life* XL/4, 8-19.
- Ilisch, P., 1997/1998. 'Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen', in *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 84/85.
- IJzereef, G.F. & J.F. van Regteren Altena, 1991. Nederzettingen uit de Midden en Late Bronstijd bij Andijk en Bovenkarspel, in Fokkens, H. & N. Roymans. *Nederzettingen uit de Bronstijd en de Vroege IJzertijd in de Lage Landen*. Nederlandse Archeologische Rapporten 13, Amersfoort.
- Jaspers, N.L., 2007. *Schoon en werkelijk aangenaam. Italiaanse importkeramiek uit de 16de en 17de eeuw in Nederlandse bodem*. Doctoraalscriptie UvA.
- Koch, A.C.F., 1970. *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299*, 's-Gravenhage.
- Leeuwen, J. van, 2017. *Een grafveld van dieren. Archeologisch onderzoek aan de Dorpsstraat van Zwaag tussen nummers 316 en 318*, West-Friese Archeologische Rapporten 106.
- Lesger, C.M., 1990. *Hoorn als stedelijk knooppunt. Stedensystemen tijdens de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd*.
- Meulen, van der, A. & P. Smeele, 2005. *Fries Aardewerk. De pottenbakkers van Friesland 1750-1950. Het ambacht, de mensen, het aardewerk*, Leiden.
- Meulen, van der, A. & P. Smeele, 2012. *De pottenbakkers van Gouda 1570-1940. En hun betekenis voor de geschiedenis van de Nederlandse keramiek*, Leiden.
- Mieris, F. van (ed.), 1753. *Groot Charterboek der Graaven van Holland, van Zeeland en Heeren van Vriesland*.
- Miller, G.L., 1991. A Revised Set of CC Index Values for Classification and Economic Scaling of English Ceramics from 1787 to 1880, in *Historical Archaeology* 25/1. 1-25.
- Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands), in *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 36(3), 111-160.
- Numan, A.M., 2005. *Noord-Hollandse kerken en kapellen in de Middeleeuwen, ca. 720-1200. Een archeologische, bouwhistorische en historische inventarisatie*.
- Olst, E.L. van, 1991. *Uilkema, een historisch boerderij-onderzoek. Boerderij-onderzoek in Nederland 1914-1934 (2 delen)*.

- Payne, S., 1973. Kill-off patterns in sheep and goats: the mandibles from Asvan Kale, *Anatolian studies* 23, 281-303.
- Pelsdonk, J., 2008. 'Friese penningen in muntvondsten. Dateringen op de schop', in K. Huisman et al. (red.), *Diggelgoud. 25 jaar Argeologysk Wurkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân*, 179-192.
- Pluis, J., 2013 (3e druk). *De Nederlandse tegel. Decors en benamingen 1570-1930*.
- Pols, M.S., 1885. *Westfriesche stadrechten*.
- Roessingh, W. & Lohof, E. (eds) 2011. *Bronstijdboeren op de kwelders. Archeologisch onderzoek in Enkhuizen-Kadijken*. ADC rapport 2200.
- Samford, P. M., 1997. Response to a Market. Dating English Underglaze Transfer-Printed Wares, in *Historical Archaeology* 31/2, 1-30.
- Sanke, M., 2002. *Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf. Technologie – Typologie – Chronologie*. Rheinische Ausgrabungen band 50.
- Schrickx, C., 2011. *Een welvarende buitendijkse boerenhoeve in Schellinkhout. Archeologie en geschiedenis van een 17de-eeuwse stolpboerderij, gemeente Drechterland*. Archeologie in West-Friesland 3.
- Schrickx, C.P., 2012. *Het Armenhuis van Westerblokker. Archeologisch onderzoek op het perceel Westerblokker 74, gemeente Hoorn*, West-Friese Archeologische Rapporten 42.
- Schrickx, C.P., 2013. *Middeleeuwse woonterpjes in Wognum. Archeologisch onderzoek iop het perceel Kerkstraat 11 in Wognum, gemeente Medemblik*. West-Friese Archeologische Rapporten 55.
- Schrickx, C.P., 2016. *Productieafval van de plateelbakkerij aan de Wortelvesten. Archeologisch onderzoek op het perceel op de hoek van de Koepoortsweg en de Spoorsingel*. West-Friese Archeologische Rapporten 93.
- Schrickx, C., 2016. 'Keurloden voor haringnetten. Overblijfselen van de haringvaart uit Enkhuizer bodem', in *Westerheem* 2016-3, 137-146.
- Silver, I.A., 1969. The ageing of domestic animals, in D.R. Brothwell & E. Higgs (eds.), *Science in Archaeology 2nd edition*, Bristol, 283-302.
- Smit, H.J., 1929. *De rekeningen der graven en gravinnen uit het Henegouwsche huis*.
- Stellingwerf, W. & A. Bult, 2016. "Skerven fan 'e Skar". *Tentoonstellingscatalogus*, Museum Warkums Erfskip.
- Tichelaar, P. J., 2004. *Fries Aardewerk. Tichelaar Makkum 1700-1876*, Leiden.

Tump, M., 2004. *Boerenhuizen in het veen. Een onderzoek naar agrarische woningen in het veengebied van de provincies Noord- en Zuid-Holland en Friesland ten tijde van de Middeleeuwse "Grote Ontginning" in de 10^e tot 13^e eeuw* (ongepubliceerde doctoraalscriptie).

Uerpmann, H.P., 1973. Animal Bone Finds and Economic Archaeology: A Critical Study of 'Osteo-Archaeological' Method, in *World Archaeology*, Vol. 4, No. 3, Theories and Assumptions, 307-322.

Velius, Th., 1740. *Chronyck van Hoorn : Daar in het begin, Aanwasch, en tegenwoordige Staat dier stad verhaalt worden*, Hoorn.

Verduin, J.T., 2015. *Zilvergeld, dierskeletten en een oude polderschuit. Archeologisch onderzoek naar een boerenerf aan de Dorpsstraat 304 in Zwaag, gemeente Hoorn*. West-Friese Archeologische Rapporten 83.

Verduin, J. & M.H. Bartels, 2015. *Archeologische Quickscan. Dorpsweg 67, Schellinkhout, gemeente Drechterland*.

Verduin, J., D. Duijn & M.H. Bartels, 2015. *Archeologische en cultuurhistorische waardestelling perceel Dotrpsweg 67 in Schellinkhout, gemeente Drechterland*.

Verduin, J., 2015. *PvE Opgraving Dorpsweg 67, Schellinkhout, gemeente Drechterland*.

Verhoeven, A.A.A., 1998. *Middeleeuws gebruiksaardewerk in Nederland (8ste – 13de eeuw)*. Amsterdam Archaeological Studies 3.

Verhoeven, A.A.A., 2010. 'De verspreiding van aardewerk uit Paffrath', in *Assembled Articles* 4, 115-168.

Verlinde, A.D., 2001. Archeologisch overzicht van Twente over 2000, in *'t Inschrien* 33^e jrg nr. 3, 111-114.

Wijngaarden, L.H. van, C. Cavallo & C.H. Maliepaard, 2011. *Syllabus Zooarcheologie*, Amsterdam.

Wit, de, J.N., 2003. *Leven en werken in en om de stolpboerderij tussen 1650 en 1950*, Arnhem.

x:137153,00
y:516949,17

x:137155,89
y:516933,49

x:137144,43
y:516939,20

x:137143,16
y:516945,07

S 08	spoornummer	muur	(paal)kuil
V 14	vondstnummer	hout	haardkuil / haardplaats
M 02	monsternummer	kuil	vloerniveau
contour werkput	gedempte sloot	reconstructie huis	
1	profielnummer	waterkuil / waterput	reconstructie terp (fase 1)
locatie profiel	paalkuil (reconstr.)	reconstructie terp (fase 3)	
grondslagpunt	reconstructie sloot		

Bijlage 1

Fase 1 (voor 1125)

Drechterland, Schellinkhout, Dorpsweg 67

Project 411

Tekenaars C.P. Schrickx

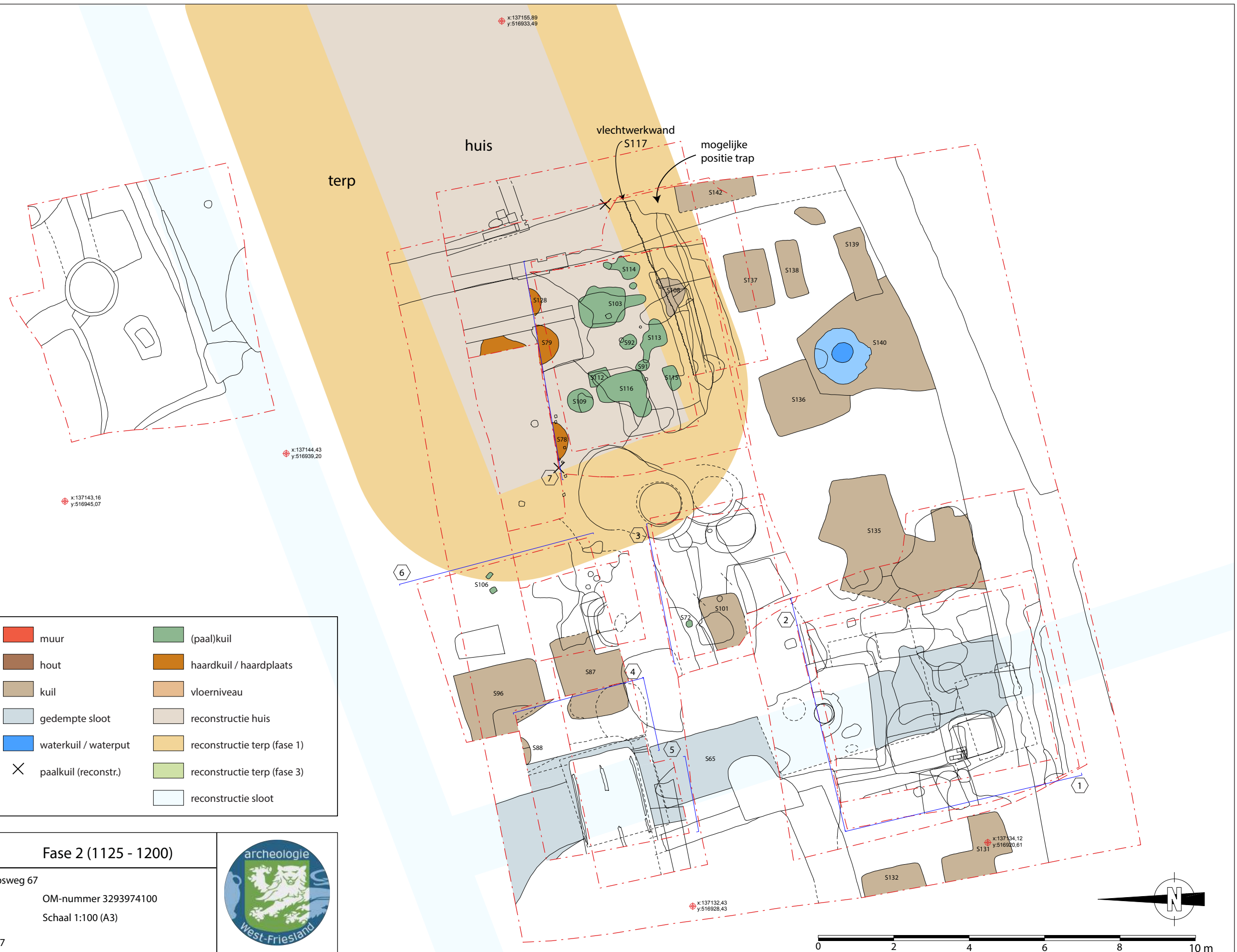
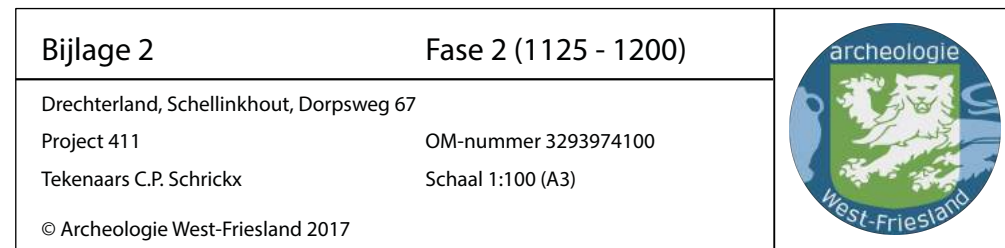
© Archeologie West-Friesland 2017

OM-nummer 3293974100

Schaal 1:100 (A3)

0 2 4 6 8 10 m

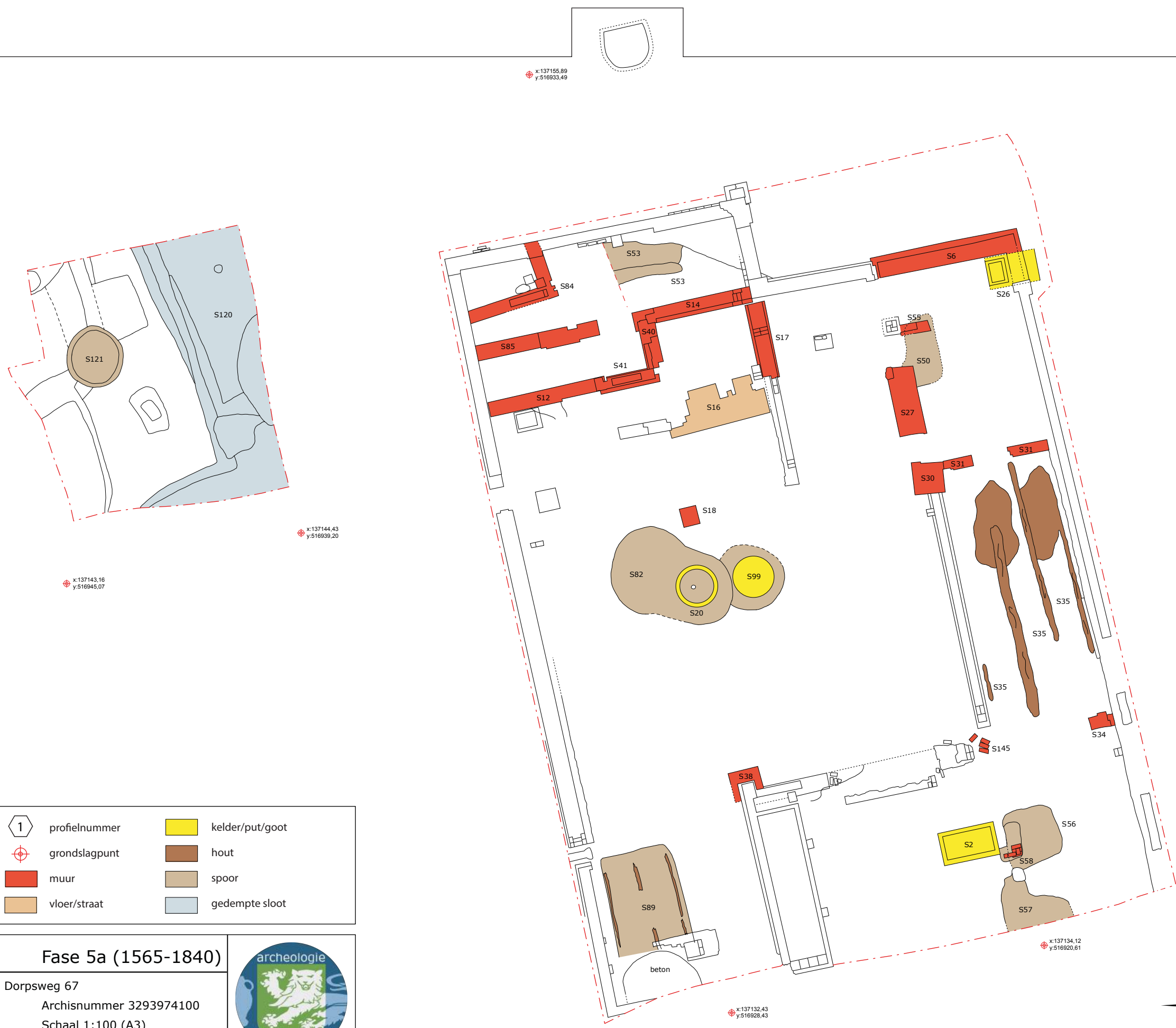

S 08	spoornummer		muur		(paal)kuil
V 14	vondstnummer		hout		haardkuil / haardplaats
M 02	monsternummer		kuil		vloerniveau
	contour werkput		gedempte sloot		reconstructie huis
	profielnummer		waterkuil / waterput		reconstructie terp (fase 1)
	locatie profiel		paalkuil (reconstr.)		reconstructie terp (fase 3)
	grondslagpunt		reconstructie sloot		

Bijlage 3
Drechterland, Schellinkhout, Dorpsweg 67
Project 411
Tekenaars C.P. Schrickx
© Archeologie West-Friesland 2017

Fase 3 (1200 - 1350)
OM-nummer 3293974100
Schaal 1:100 (A3)

S8	spoornummer	1	profielnummer		kelder/put/goot
---	contour werkput		grondslagpunt		hout
- - -	trap in werkput		muur		spoor
---	locatie profiel		vloer/straat		gedempte sloot

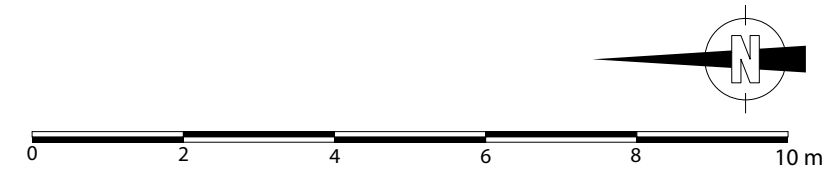
Bijlage 4

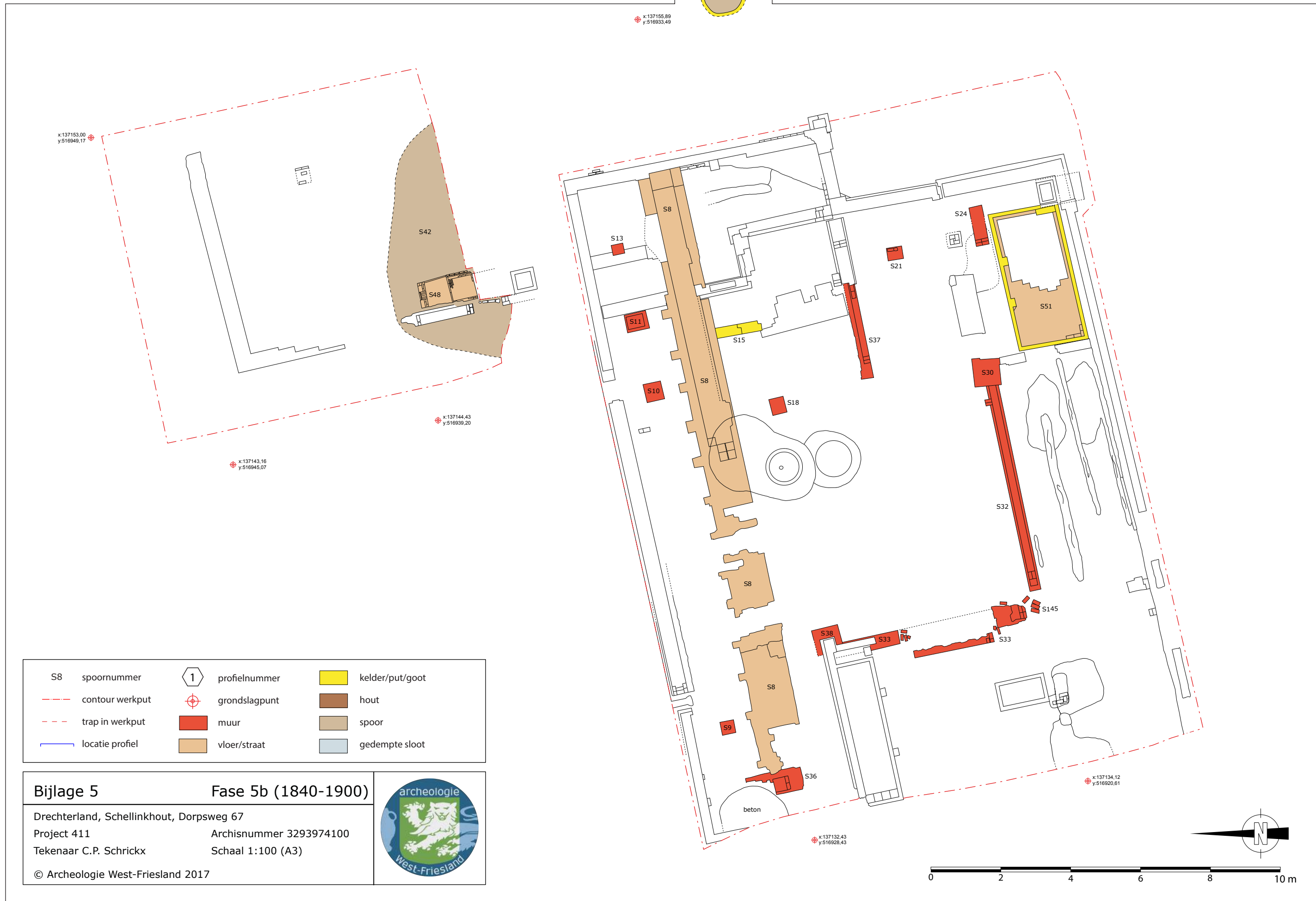
Drechterland, Schellinkhout, Dorpsweg 67
Project 411
Tekenaar C.P. Schrickx
© Archeologie West-Friesland 2017

Fase 5a (1565-1840)

Archisnummer 3293974100
Schaal 1:100 (A3)

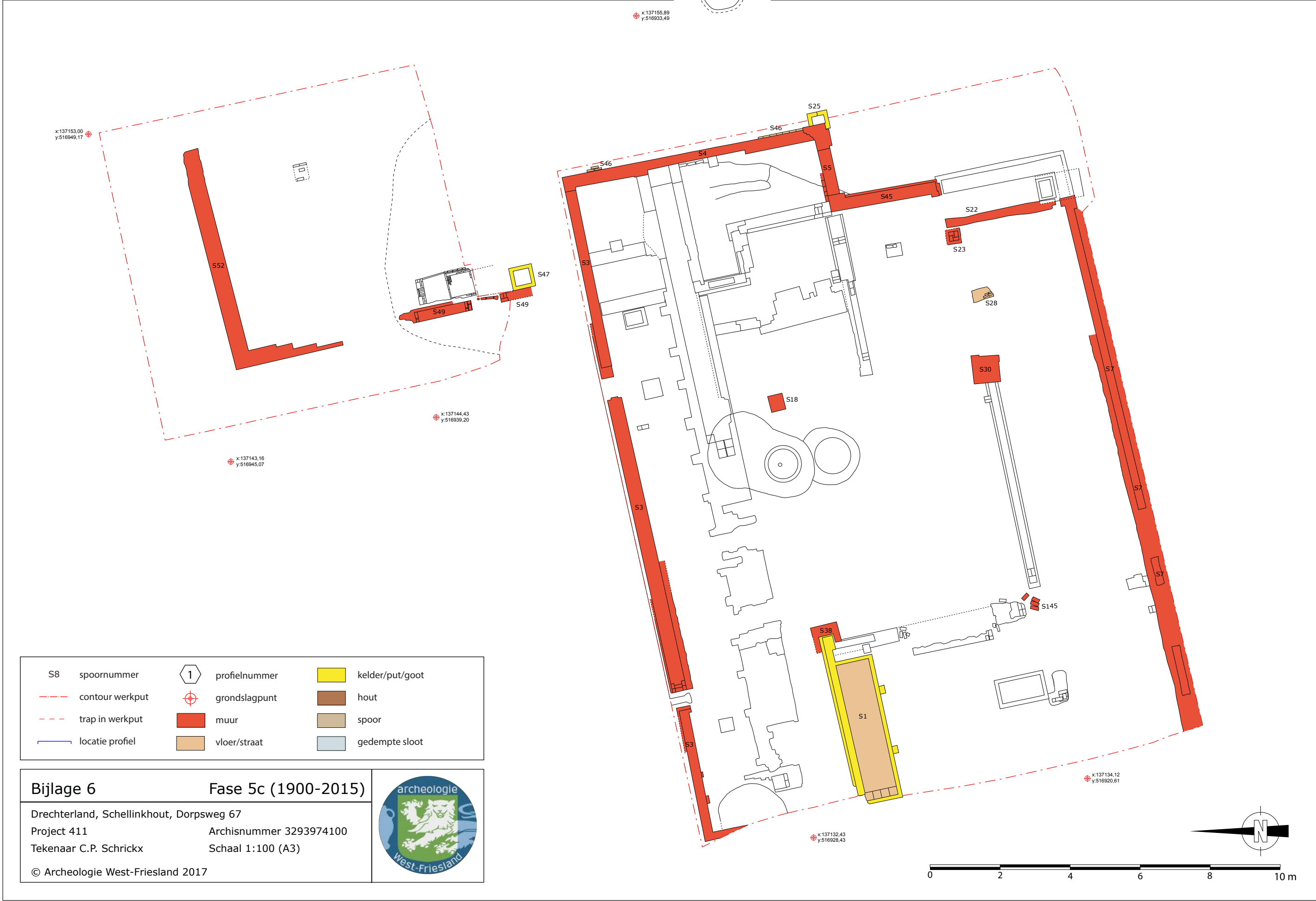

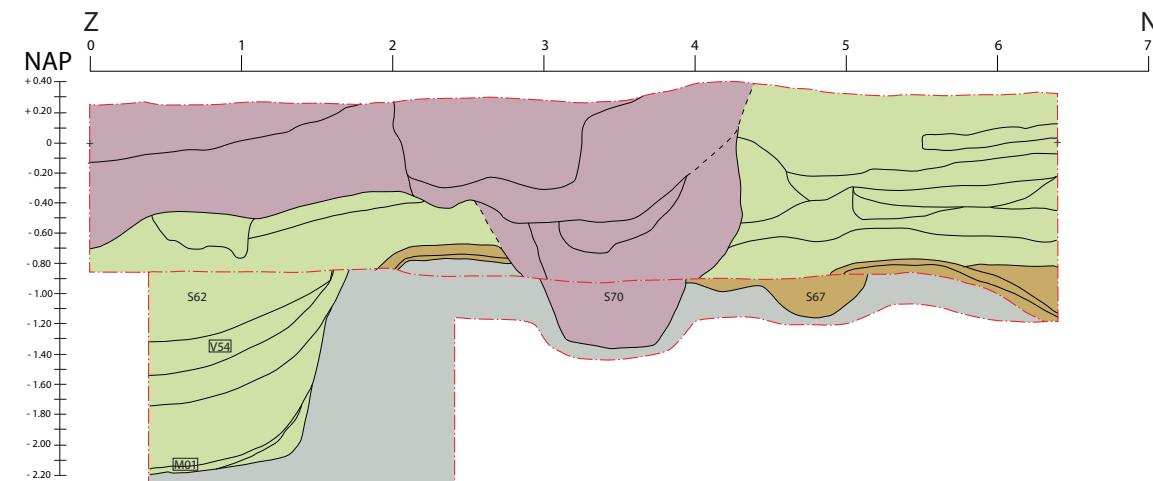
Bijlage 5 Fase 5b (1840-1900)

Drechterland, Schellinkhout, Dorpsweg 67
Project 411 Archisnummer 3293974100
Tekenaar C.P. Schrickx Schaal 1:100 (A3)
© Archeologie West-Friesland 2017

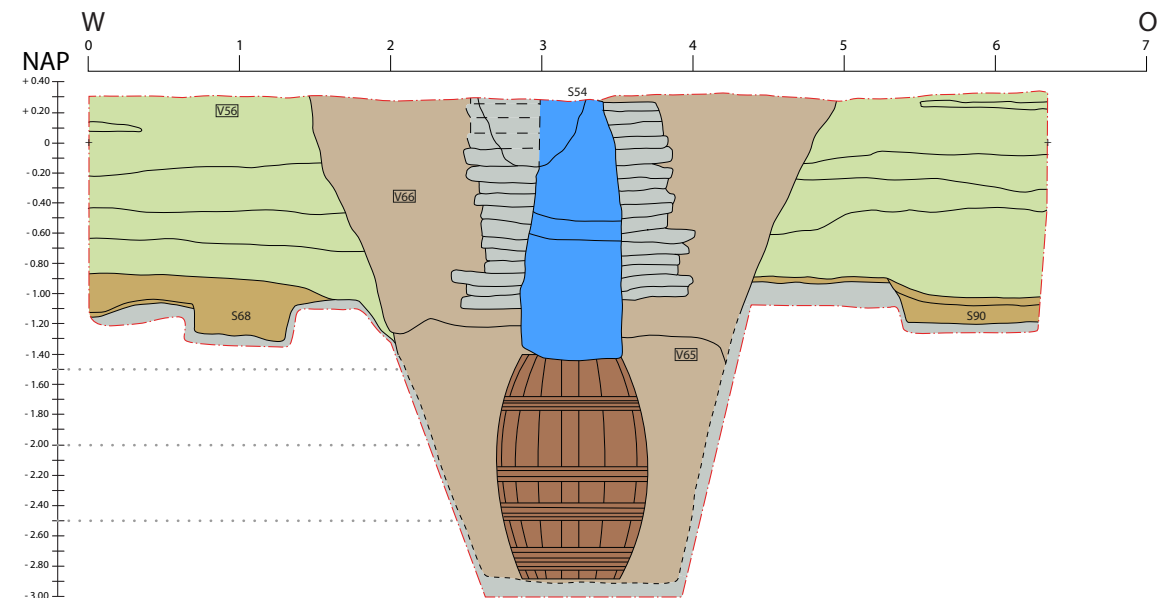

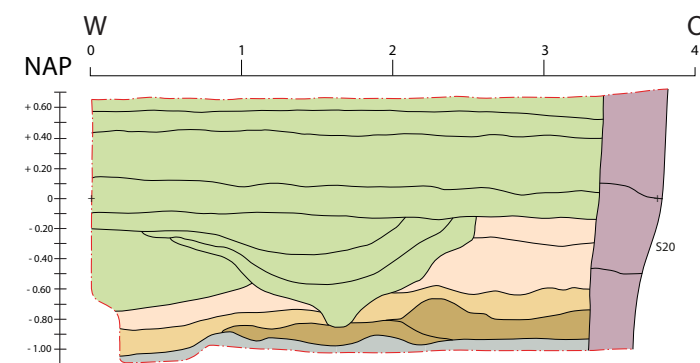
① Westprofiel werkput 1 vak A

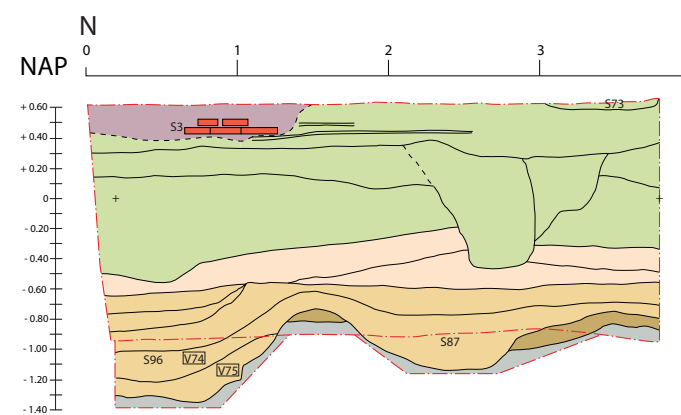
② Noordprofiel werkput 1 vak A

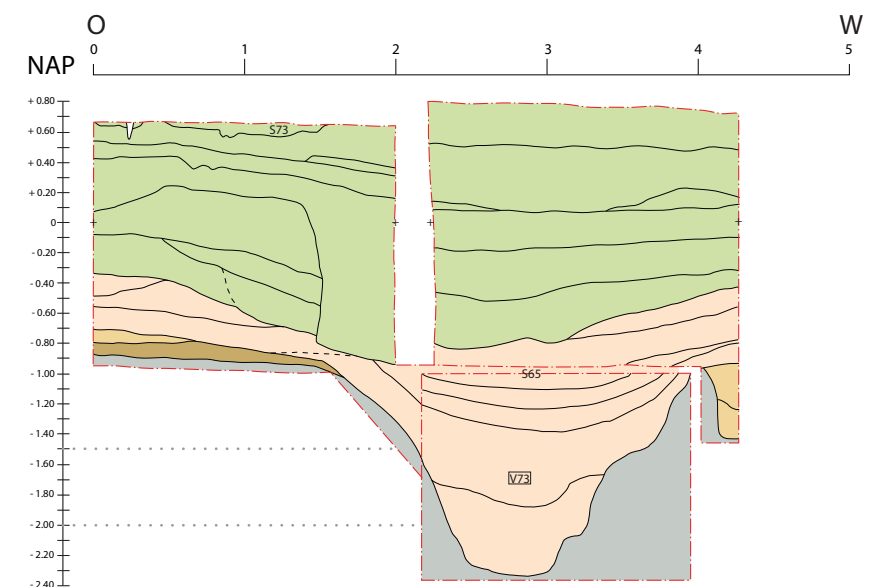
③ Noordprofiel werkput 1 vak B

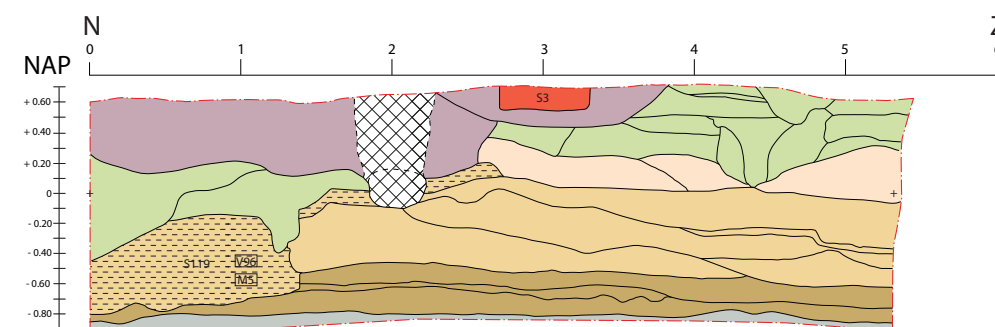
④ Oostprofiel werkput 1 vak C

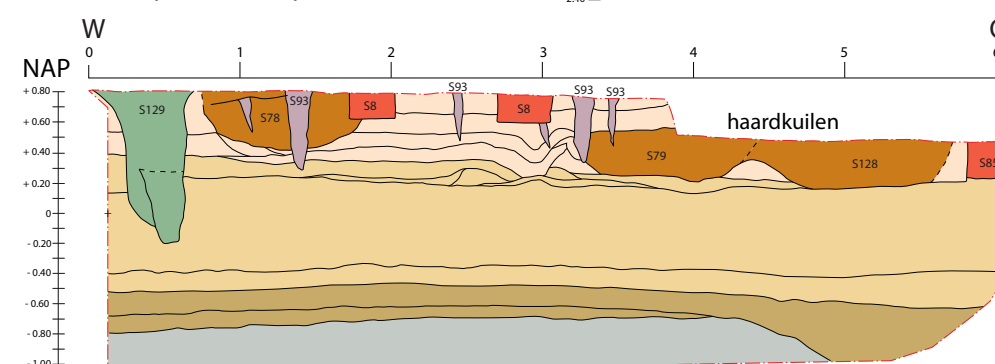
⑤ Zuidprofiel werkput 1 vak C

⑥ Oostprofiel werkput 1 vak C

⑦ Noordprofiel werkput 1 vak D

S 08	spoornummer	fase 1: voor 1125	paalkuil (fase 2)	muren (fase 5)
V 14	vondstnummer	fase 2a: ca 1125	haardkuil (fase 2)	natuurlijke klei
---	contour profiel	fase 2b: 1125 - 1200	afval laag langs steilkant (fase 2)	fase 4 en 5
①	profielnummer	fase 3: 1200 - 1300	waterput (fase 3)	verstoorde bovenlaag

Bijlage 7

Profielen

Drechterland, Schellinkhout, Dorpsweg 67

Project 411

Tekenaars C.P. Schrickx

© Archeologie West-Friesland

OM-nummer 3293974100

Schaal 1:50 (A3)

Bijlage 8

Interview met Piet Has

3 oktober 2017

Piet is geboren in 1944. Hij is geboren en getogen op de boerderij Dorpsweg 67 in Schellinkhout. Zijn vader boerde hier en daarvoor zijn opa. Zijn opa woonde hier waarschijnlijk vanaf 1928. Daarvoor woonde de familie op een stolp in Scharwoude. De familie pachtte de boerderij in Schellinkhout in eerste instantie van de familie De Vries uit Alkmaar. In de jaren 60 heeft de vader van Piet, Jan Has (1922-2010), de boerderij in Schellinkhout gekocht. Hij had in de jaren daarvoor al veel aan de boerderij verbouwd.

De vader van Piet had koeien in de boerderij staan tot begin jaren 90. Hierna stonden alleen nog schapen in de boerderij, onder meer in de dars en in de hooiberg. Er waren wel nog wat koeien, zij stonden in de schuur naast de boerderij.

De voorgevel en zijgevels van de boerderij zijn door de familie Has vernieuwd. Dit is niet gelijktijdig gebeurd. Eerst is de voorgevel gedaan, dit was in de jaren 60. Later is de zuidgevel gedaan en daarna de noordgevel. Tot die tijd was de noordgevel de oudste gevel van de boerderij. Piet weet er niet van dat de achtergevel is vernieuwd.

Het oude rookkanaal aan de voorkant was breed en er zat een rookluik in. De haard die erbij hoorde was betegeld, maar Piet weet niet meer wat hier opstond. Hij meent dat de boezem recht was. De schoorsteen op het dak was rond. Het rookkanaal, de schoorsteen en de haard zijn in de jaren 80 vervangen. De nieuwe schoorsteen is op zeker moment ingestort en op de dakkapel gevallen. Er is geen nieuwe schoorsteen teruggebracht.

De stal in de boerderij had in de oude situatie houten stijlen tot de vloer en houten schotten ertussen. Voor de koeien langs was een drinkgoot aanwezig van beton. De plek waar de koeien stonden was onverhard, zij stonden gewoon op zwarte grond. Onder hun achterpoten bevond zich een rollaag van harde bakstenen. De mestgoot en het looppad waren geplaveid met grijze plavuizen, die lagen er al voor de geboorte van Piet. Op de plek van de koeien werden in de zomer, na het schoonmaken van de stal, schelpen gestort. De schelpen werden opgeschept langs de rand van het Markermeer, dit spoelde in grote hoeveelheden aan. Veel boeren deden dit.

In de jaren 70 is beton aangebracht in de koestand en het looppad. In deze tijd zijn de houten schotten en de onderkanten van de stijlen weggehaald en vervangen door betonnen muurtjes. Piet weet er niet van dat de stijlen en zolderbalken in de stal ooit zijn vervangen.

In de zuidkant van de staart was in 2015 nog plek voor twee koeien, maar dit waren oorspronkelijk vier koeien. Er waren dus twee stallen, gescheiden door een schot. De mestgoot liep dus verder door. Er was een goot aanwezig die beide mestgoten met elkaar verbond.

Tegen de oostkant van de hooiberg bevond zich een afgescheiden ruimte met daarin een getraliede deur. Hier werd vroeger gekaasd en lagen de kazen te rijpen. In de tijd van Piet werd op de boerderij niet meer gekaasd, de melk ging naar de melkfabriek van Schellinkhout. De kaasruimte was er echter nog en daar waren nog kaasrekken aanwezig. Tijdens WOII werd op de boerderij wel weer tijdelijk kaas gemaakt.

De staart werd aan de zuidzijde begrensd door een houten wand, met daarin een deur. De ruimte ten zuiden hiervan was in gebruik als slaapkamer. Deze kamer had een raam in de

achtergevel. Piet sliep hier eerst samen met zijn zus. Later durfde zij dat niet meer en is voor haar een kleine ruimte afgescheiden van de slaapkamer van hun ouders. Voor dat kleine slaapkamertje is toen een extra raam gemaakt in de zuidgevel. Later is dit kamertje weer weggehaald. Begin jaren 70 zijn twee slaapkamers op zolder gemaakt en is de dakkapel gemaakt. De slaapkamer aan de achterkant is rond 1980 opgeheven. Hier stonden daarna kalveren en schapen.

De keuken aan de voorkant was er al bij de geboorte van Piet, net als de slaapkamer in de zuidwesthoek van de boerderij. Tegen de keuken is eind jaren 60 een badkamer gebouwd. Hiervoor is destijds een stuk van de stal opgeofferd. De wc was buiten tegen de schuur aan. De uitwerpselen liepen de gierkelder in.

De kelder aan de voorkant is al gebouwd voor de geboorte van Piet. Hierboven bevonden zich twee bedsteden met ertussen een gangetje. Onder een van de bedsteden was een luik. Onder deze bedstede werden kazen bewaard die lang moesten rijpen. Die bedstede is later proviandkast geworden. Er was ook een bedstede in de hooiberg, aan de kant van de stal. Hier sliep een knecht of meid.

Tussen de hooiberg en dars zat een houten schot van 2 meter hoog. Dit was al bij de geboorte van Piet het geval. Op zeker moment is het schot weggehaald, omdat er schapen in de hooiberg moesten staan.

Achter de boerderij bevond zich een waterput. Hierop stond eerst een houten pomp, later een ijzeren pomp. De put is rond 1965 dichtgestort. Deze waterput werd niet heel veel gebruikt, het water eruit was vooral bestemd als spoelwater.

In de boerderij bevond zich ook een waterput, namelijk in de stal. Hier stond een ijzeren pomp op. Deze is buiten gebruik gesteld in de jaren 60. Toen kwam er waterleiding en zijn drinkbakjes voor de koeien gemaakt tegen de noordgevel aan. Gelijktijdig is waarschijnlijk de noordgevel vernieuwd.

De slappe mest uit de mestgoten in de stal liep naar een gierkelder. Dit was een grote verdiepte bak, aan de bovenkant was deze gewoon open. De vaste mest en stro werd met kruiwagens over een plank naar de mestvaalt gereden. De plank ging over de gierkelder heen. Op een keer is Piet uitgegleden op de plank en toen in de gierkelder gevallen. Achter de boerderij was nog een doodlopend slootje aanwezig. Vocht uit de mestvaalt liep hierin. De sloot is rond 1965 dichtgegooid.

Achter de boerderij was een pad het land in. Op het erf stond verder een hooiberg met draaibaar dak. Dit was nodig omdat het aantal koeien sterk was toegenomen op de boerderij, waardoor de hooiberg in de boerderij niet groot genoeg was. De hooiberg stond eerst aan de zuidkant van het erf, later (jaren 70) is een nieuwe gebouwd aan de noordkant.

Het hooi werd eerst los verzameld, dit werd gedroogd op hooiruiters en later op hooiroken. Later werden balen gemaakt.

Bij de boerderij waren twee paarden, zij stonden in de schuur. In de zomer hadden ze een paard uit de Wieringermeer in de kost. De vader van Piet haalde die lopend op.

In de zomer werden de koeien gemolken in het land, op zeker moment met een mobiele melkwagen. Later werden de koeien in de schuur gemolken.

Er gingen verhalen dat in de dars een tunnel was naar de Stenen Kamer. Piet en anderen hebben hier gegraven op het moment dat zij de klinkers hier weghaalden en beton gingen storten. De grote kelder in de dars hebben zij niet gezien. Vermoedelijk hebben ze hier middenin een gat gegraven, maar de kelder niet gezien.

Tijdens de oorlog waren vier onderduikers op de boerderij. Zij waren verborgen op de zolder van de stolp en de schuur. Ze zijn verraden door iemand uit het dorp. Er zijn toen Duitsers gekomen, zij hebben de opa van Piet aan een boom gebonden en hem onder schot gehouden. De onderduikers werden gevonden, één wist te ontsnappen en heeft de oorlog overleefd. Wat er met de andere drie is gebeurd, weet de familie niet. Later waren er weer nieuwe onderduikers op de boerderij, opa was niet bang.

De vader van Piet zat bij de ondergrondse. Hij werd gezocht door Duitsers. Op zeker moment kwamen zij langs op de boerderij om hem te halen. Hij is toen in een hoge suikerpeer geklommen achter op het erf. Het bladerdek was zo dicht dat ze hem niet konden zien. Opa had papieren waaruit bleek dat zijn zoon aan het werk was in Duitsland. Dit was echter de andere zoon, maar de Duitsers zagen niet dat de initialen omgedraaid waren. Ze zijn toen weer weg gegaan.

